

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

CEMAATTEN DARBECİ BİR ÖRGÜTE
DÖNÜŞÜM: GÜLEN HAREKETİ'NİN
ANALİZİ

Yüksek Lisans Tezi

CANSU KAYMAL

MART 2019

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

CEMAATTEN DARBECİ BİR ÖRGÜTE
DÖNÜŞÜM: GÜLEN HAREKETİ’NİN
ANALİZİ

Yüksek Lisans Tezi
CANSU KAYMAL
DANIŞMAN
PROF. DR. HAMZA ATEŞ

MART 2019

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Cansu Kaymal Casabianca

Danışmanlığımı yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı taahhüt ederim.

Prof. Dr. Hamza Ateş

İMZA SAYFASI

Cansu Kaymal tarafından hazırlanan ‘Cemaatten Darbeci Bir Örgüte Dönüşüm: Gülen Hareketi’nin Analizi’ başlıklı bu yüksek lisans tezi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Hamza ATEŞ

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Doç. Dr. Âlim YILMAZ

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Âdem ÇAYLAK

.....

Kurumu: Kocaeli Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 01.03.2019

ÖNSÖZ

‘Cemaatten Darbeci Bir Örgüte Dönüşüm: Gülen Hareketi’nin Analizi’ başlıklı, bu tez adından da anlaşılacağı gibi dinî bir cemaati darbeci bir terör örgütüne dönüştüren süreçleri incelemiştir. Bu süreçler, darbe girişiminin faili olan Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) isimli örgütün, tarihsel arka plânı, oluşumu, varlığını devam ettirmesi, güçlenmesi ve siyasette ve uluslararası ortamda söz sahibi olması bakımından açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Gülen Hareketi’nin FETÖ’ye dönüşüm süreci, örgüt lideri Fethullah Gülen’in hayatı, kişiliği ve liderlik ettiği Cemaat için oluşturduğu teolojik ve ideolojik felsefe bağlamında ele alınmıştır.

Çalışma yapılırken araştırma bakımından pek çok materyale ulaşmak mümkün olmuştur. Tez, eski gazeteler, dergiler, farklı görüşlerden yazarların makaleleri ve kitapları ile zenginleştirilmiş; birincil kaynaklardan faydalanmaya özellikle dikkat edilmiştir. Bu tez, örgüt üyeleriyle yapılacak anketler veya röportajlarla daha zengin bir hâle getirilebilecekken, hukuki nedenler bunu yapmaya olanak tanımamıştır.

Tezin yazılış aşamasında yardımlarını benden esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Hamza Ateş’e (İstanbul Medeniyet Üniversitesi), saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Âdem Çaylak’a (Kocaeli Üniversitesi) ve Doç. Dr. Âlim Yılmaz’a (İstanbul Medeniyet Üniversitesi) teşekkürü bir borç bilirim.

Cansu Kaymal

ÖZET

CEMAATTEN DARBECİ BİR ÖRGÜTE DÖNÜŞÜM: GÜLEN HAREKETİNİN ANALİZİ

Kaymal, Cansu

Yüksek Lisans Tezi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Hamza Ateş

Mart, 2019. 142 Sayfa.

15 Temmuz 2016’da yaşanan darbe girişimi, bir anda gerçekleşmiş bir olay değildir. 1970’lerden itibaren yaşanan dinî, kültürel, siyasî, ekonomik, sosyal birtakım süreçlerin sonucudur. Bu süreçleri, örgüt lideri Fethullah Gülen’in zihniyeti, dinî anlayışı, yarattığı toplum ve cemaat kültüründen bağımsız ele almak, darbe girişiminin nedenlerini eksiksiz analiz edebilmek için yetersiz kalacaktır.

Tezde, darbe girişiminin faili olduğu kabul edilen Gülen Hareketi’nin, dinî bir cemaatten darbeci bir örgüte nasıl evirildiği incelenmektedir. Dinî bir cemaat ya da sivil bir hizmet hareketi olarak gösterilen Gülen Hareketi’nde başından beri, lider kültü, mesihanik bir inanç sistemi, takıyye kültürü, sembolik ve çift anlamlı söylemlere dayalı ezoterik bir ruh, eleştirel düşünceye kapalı hiyerarşik bir sistem hâkimdir. Bu etnosentrik ve hikmeti kendinden menkul bir cemaat lideri portresinin söylemleri üzerinden ideolojileri, inançları ve hedefleri üzerine yapılacak çözümlemeler, Cemaatin nasıl darbeci bir örgüte dönüştüğünü anlamak ve anlamlandırmak bakımından önemlidir.

Tezde öncelikle cemaat, terörizm, darbe kavramları ele alınmakta, sonra Gülen’in yaşam öyküsü, kişisel özellikleri, Cemaat’ın tarihsel serüvenine değinilmektedir. Son olarak, Cemaat’ı terör örgütü hâline getiren nedenlerin çözümlemesi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cemaat, terör örgütü, darbe, Gülen Hareketi.

ABSTRACT

TRANSFORMATION FROM A RELIGIOUS COMMUNITY TO A COUP ORGANIZATION: THE ANALYSIS OF THE GÜLEN MOVEMENT

Kaymal, Cansu

Master's Thesis, Political Science and Public Administration Department

Consultant: Prof. Dr. Hamza Ateş

March 2019. 142 Pages.

The coup attempt on July 15, 2016 is an event that occurred in a process. It is the result of a number of religious, cultural, political, economic, social processes which have been experienced since 1970s. Addressing these processes independent from organization leader Fethullah Gülen's mindset, religious understanding, society and community cult that he created, will be insufficient to accurately analyze the causes of the coup attempt.

The thesis examines how the Gülen movement, which is considered to be perpetrator of the coup attempt, evolved from a religious community to a coup organization. Since the beginning, the Gülen movement, which is shown as a religious community or a civil service movement, has been dominated by a leader cult, a messianic belief system, the culture of *takıyye*, an esoteric spirit based on symbolic and double meaning discourse and hierarchical system is closed to critical thought. The analysis of the ideologies and goals through the discourse of this ethnocentric and wise self-contained community leader is important for understanding how The Community transformed into a coup organization.

In this thesis, firstly, the concepts of community, terrorism and coup; then the life story of Gülen, his personal characteristics and the history of The Community are discussed. Finally, the reasons that make the community a terrorist organization are analyzed.

Key Words: Community, terrorist organization, coup, Gülen Movement.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	7
1.1.CEMAAT KAVRAMI	7
1.2.EZOTERİZM VE EZOTERİK ÖRGÜT KAVRAMI	12
1.3. TERÖR VE TERÖRİZM KAVRAMLARI	18
1.4.DARBE KAVRAMI	23
BÖLÜM 2: FETHULLAH GÜLEN'İN YAŞAM ÖYKÜSÜ VE FARKLI BAKIŞLARDAN KARAKTER ANALİZİ	27
2.1. FETHULLAH GÜLEN'İN YAŞAM ÖYKÜSÜ	27
2.2. FARKLI PERSPEKTİFLERDEN FETHULLAH GÜLEN ANALİZİ	34
2.2.1. Olumlu Bir Perspektiften Bakanlara Göre Fethullah Gülen	35
2.2.2. Karşıtlarına Göre Fethullah Gülen	40
BÖLÜM 3: DİNÎ BİR CEMAATTEN FETÖ'YE DÖNÜŞÜMÜN HİKÂYESİ.....	48
3.1. GÜLEN HAREKETİ'NİN DAYANDIĞI FELSEFÎ TEMEL:	
NURCULUK	48
3.1.1.Said Nursî ve Nur Hareketi	48
3.1.2.Nurculukta Ezoterik Unsurlar	54
3.2. GÜLEN HAREKETİ'NİN TARİHÇESİ	57
3.2.1. 1970-1980 Arası Dönem: Gülen Hareketi'nin Örgütsel ve İdeolojik Anlamda Kuruluşu	61
3.2.2.1980-1990 Arası Dönem: Yükselişe Geçiş	64
3.2.3.1990-2000 Arası Dönem: Uluslararası Bir Örgüte Dönüşüm	68
3.2.4.2000-2010 Arası Dönem: Siyasetle Stratejik İttifak Dönemi	72
3.2.5.2010-2016 Arası Dönem: Darbe Girişimine Giden Yol	76

3.2.6. 15 Temmuz Darbe Girişimi	81
BÖLÜM 4: CEMAATİ DARBECİ BİR ÖRGÜTE DÖNÜŞTÜREN	
EZOTERİK NİTELİKLER	86
4.1.DARBECİ ÖRGÜTE DÖNÜŞÜMÜN ÖRGÜTSEL VE KÜLTÜREL	
NEDENLERİ	86
4.1.1. Gülen Cemaati'nin Hiyerarşik ve İç Kapalı Örgütsel Yapısı ve Esasları	90
4.1.2. Gülen Cemaati'nin Mesihyanik Lider Kültü ve Seçkinci Yapısı	95
4.1.3. Gülen Cemaati'nde Takiye (Takıyye) Kültürü ve Tedbir Anlayışı	100
4.2. GÜLEN HAREKETİ'NİN DİĞER EZOTERİK YAPILANMALAR	
İLE KARŞILAŞTIRMASI: NİZARÎ İSMAİLÎLERİ VE	
MOONCULUK ÖRNEĞİ	104
4.2.1. Nizârî İsmailîleri (Haşhaşîler) ve Gülen Hareketi	104
4.2.2. Moonculuk Hareketi ve Gülen Hareketi	108
SONUÇ	119
KAYNAKÇA	130
ÖZGEÇMİŞ	144

GİRİŞ

Cemaat, bir insan topluluğunu ifade eden bir kavramdır. Cemaat kavramını sosyoloji disiplini içinde inceleyen Alman sosyolog Ferdinand Tönnies, *Cemaat ve Cemiyet* isimli kitabında, *cemaati* geleneksel toplum düzeninin, *cemiyeti* ise modern toplumun bir ürünü olarak ele almıştır. Tönnies'e ve ilerlemeci düşünceye göre cemaat toplumun ilk aşaması, cemiyet ise, sonraki aşamasıdır. Cemaati bir araya getiren etkenler; kan bağı, akrabalık, gelenek, kültür, din gibi değerlerdir. Cemiyet ise, bireysel çıkarları örtüşen rasyonel insanların bir araya gelmesiyle oluşan toplumdur. Cemaat, toplumsal menfaatler karşısında menfaatlerini önemsemezken, cemiyet hayatında birey, öncelik sırasında toplumun üstünde tutulur.

Sosyolog Zygmunt Bauman, *Cemaatler* isimli kitabında *cemaat* kelimesinin olumlu çağrışımı üzerine vurgu yapmıştır. Bauman, modern dünyanın belirsizliği ve güvensizliği karşısında, cemaatlerin, insanlara güvenilir ve sıcak bir ortam sunduğundan bahseder.

İnsanların, kendisi gibi düşünen ve inanan, aynı değer yargılarını paylaşan insanlarla biraraya gelme isteği ve aidiyet duygusu, modern dünyada cemaat oluşumuna etki eden temel sebeplerdir. Modernizmle birlikte hayata geçen ulus-devlet, liberal haklar ve hürriyetler, bireysellik ve sekülerizm gibi kavramlar; yalnızlaşma, aidiyet duygusunun yok olması ve geleneksel ahlâkî değerlerin aşınması gibi kaygılarla, insanları, geleneksel olana yeniden dönüş yapma, cemaatleşme ve cemaat ortamı içinde inançları yaşama ve yaşatma yoluna itmiştir. Cemaatler bir anlamda, modernizmin bireyselliği, rasyonelliği ve sekülerizmine verilen post-modern bir tepkidir.

Türkiye açısından bakıldığında, cemaat kavramının dinî değerler üzerine inşa edildiği görülür. Bunun tarihsel temellerini, Osmanlı ve Selçuklu toplum yapılarında görmek mümkündür. Anadolu'ya Türk-İslâm medeniyetinin yayılmasında tarikatların büyük bir rol oynadığı bilinmektedir. Osmanlı toplum yapısı içinde tarikatlar, hemen her siyasî otorite tarafından desteklenmiş ve devletle uyum hâlinde olup siyasetin dışında

kalarak varlıklarını devam ettirmiştir. Tarikatlar büyük ölçüde dinî sosyal yapılar olmakla birlikte, halk, tarikatlardan eğitim kurumu olarak da istifade etmiştir. Osmanlı Devleti'nde *cemaat* kavramı ise, *Yahudi Cemaati*, *Müslüman Cemaat*, *Ermeni Cemaati* gibi dinî grupları belirlemek için kullanılmıştır. Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarında tarikatların yasaklanması ve tarikatların faaliyet gösterdiği tekke ve zaviyelerin kapatılması, bu sosyal yapıların kendilerini feshetmeleri ve faaliyetlerini durdurmaları sonucunu değil; varlıklarını yasal olmayan *tarikattan* farklı bir isimle devam ettirmeleri sonucunu doğurmuştur. Bu isim, hukuken herhangi bir sakıncası olmayan *cemaat* olarak seçilmiştir. Zaten *cemaat* kelimesi, İslâm dini içinde önemli bir yere sahiptir. İbadetlerin cemaat hâlinde ifa edilmesi, İslâm dininin toplumsal hayata önem veren ruhuna son derece uygundur. Dolayısıyla, Cumhuriyet kadrolarının yasakladığı tarikatların seçtiği bu isim, dinî ve kültürel olarak kolayca kabul görmüştür.

İtikadî olarak güçlü ve hassas bir toplum olan Türk halkının önemli bir kesiminin cemaatlere sıcak bakmasını ve hatta onlara mensup olmasını Bauman'ın, modern hayatın insanın yalnızlaştığı ve özüne yabancılaştığı, bireysel menfaatlerin çatıştığı güvensizlik ortamına, eski değerlerin ve geleneklerin yaşatıldığı, güvenli bir ortama ve sıcak bir atmosfere sahip olan cemaatler içinde cevap vermesi düşüncesi ile açıklamak mümkündür.

Kısacası, cemaatlerin, dinî, geleneksel çağrışım yapan eski ama aynı zamanda modern bir sosyal olgu olduğu söylenebilir. Cemaat yapılanmalarında, birliktelik ve birlikte hareket etme çok önemlidir. Bir cami cemaatinin namazda aynı anda aynı hareketleri yapmasındaki uyum gibi, bir dinî cemaatin mensuplarının inançları, düşünceleri ve değer yargıları örtüşür. Cemaat, her bir mensubuna, *ideal bir toplumsal düzen ve sistem* hayali aşılır. Ayrıca, *tanrı, ahlâk, eğitim, aile ve benzeri* birçok kavramın, kendi kurumsal kültürü içinde yegâne doğru olan anlamı mensuplarının zihinlerine bir şekilde yerleştirir. Bu tarz soyut ve somut kavramlara, yegâne doğru anlamı, belli bir kurumsal kültür oluşturan cemaat verdiği için, cemaatin dışında kalan her bireyin ve kurumun bu kavramlara verdiği anlam yanlış olarak değerlendirilir. Yani, bir tek cemaatin mensupları doğru bir hayat sürmekte, diğerleri yanlış ve sapkın bir hayat yaşamaktadır. Cemaat mensupları iyidir, diğerleri kötüdür. Cemaat mensupları mümindir, diğerleri kâfir...

Cemaatlerin, yegâne doğrularını belirleyen kurumsal kültür *lider* tarafından oluşturulmaktadır. Bu doğruların, küçük ve büyük her cemaatte, mensuplar tarafından kabul görmesinin sebebi ise, cemaatlere hâkim olan itaat kültürüdür. Cemaat yapılarında sorgulayıcılık hoş karşılanmayan bir davranış biçimidir. İlişkiler hiyerarşiktir. Cemaat mensubu bir kişinin itibarı, cemaat yapısına uyum sağlayabildiği oranda olduğu için, bu yapılanmalarda birey bilincinin geliştiğinden bahsedilemez.

Türkiye’de cemaat yapılanmalarının yaygın olarak kabul görmesinin nedenleri, tarihsel altyapının şekillendirdiği dinî ve toplumsal kültürden, Modern Türkiye’nin dinî değerleri baskılamasının tepkisel sonucuna kadar, oldukça geniş bir yelpazede, birbiriyle bağlantılı birçok sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasî zeminde açıklanabilir.

Türkiye’de, *cemaat* denince akla, yeni adıyla Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) olarak bilinen Gülen Cemaati, *cemaatçi* deyince de Gülen Cemaati mensupları (Fethullahçılar) gelmektedir. Bu durumdan çıkarılacak sonuç, Gülen Cemaati’nin, Türkiye’de faaliyet gösteren diğer bütün cemaatlerden maddî ve beşerî olarak daha büyük bir güce ulaşmış olduğudur. 15 Temmuz Darbe Girişimi’nin faili olarak kabul edilen bu cemaat, demokratik olarak seçilmiş bir hükümeti yıkmak ve yerine kendi iktidarını getirmek üzere yaptığı saldırıyla, ulaşmış olduğu gücü kanıtlamıştır. Zira hükümete yaptığı bu saldırıyı, devletin güvenliğinden sorumlu Türk ordusuna yerleştirdiği mensupları eliyle gerçekleştirmiştir. Bu olay, yazarların ve akademik çevrelerin dikkatini, *cemaat*, *hareket*, *terör örgütü*, *ezoterik* yapı gibi kavramlar üzerine yoğunlaştırmıştır. Gülen’in oluşturduğu topluluğun, terör örgütü olarak yasal olarak kabul edildikten sonra, *cemaat* deyince ilk akla gelen yapılanmanın aslında bir cemaat olmadığına yönelik düşünceler de yaygınlaşmıştır. Kanaatimizce, Gülen’in öncülüğünü ettiği bu yapılanma, ezoterik bir dinî cemaat ve aynı zamanda darbeci bir terör örgütüdür.

Gülen Hareketi, sadece bir dinî cemaat olarak kalmamış, sivil toplum, medya, ticaret, eğitim gibi birçok alanda söz sahibi olmuştur. Sahip olduğu ekonomik güç ve toplumsal destek birbirini besleyen süreçler olarak ve birbirine paralel bir şekilde artış göstermiştir. Siyasî bağlantıları güçlenen Gülen Hareketi, zaten liyakat kültürünün zayıf olduğu bir toplumda, devlet bürokrasisinin, ordu, yargı, emniyet gibi en kritik noktalarına mensuplarını yerleştirme imkânı bulabilmiştir. Elde ettiği toplumsal,

siyasal ve ekonomik güç, Gülen Hareketi'nin, uluslararası bir aktör olmasıyla sonuçlanmış ve dünyadaki farklı ülkelerde ekonomik faaliyetlerde bulunmuştur. Hareketin lideri olan Fethullah Gülen, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD), önemli siyasetçiler, bürokratlar, akademisyenler ve gazeteciler tarafından saygı görmüştür. Oluşturduğu kurumsal kültürün getirdiği kendine has yegâne doğru bir toplum düzeni ve sistemi olan *Cemaat*, elde ettiği bu gücü kullanarak, yanlış olarak nitelendirdiği düzeni ve sistemi yıkıp, yerine kendi sistemini ve düzenini kurmak üzere bir darbe girişiminde bulunmuştur. Bu tezin konusu, dinî bir cemaat olarak faaliyetlerine başlayan bir hareketin, darbeci bir terör örgütüne dönüşmesinin saikleridir.

Dinî bir cemaat olan Gülen Hareketi'nin darbeci bir terör örgütüne dönüşümünün saiklerinin birden fazla boyutu vardır. Bu boyutlardan biri, Gülen Cemaati'nin darbe yapabilecek bir güce ve büyüklüğe erişimini besleyen unsurlardır. Bu unsurlar temel olarak toplumsal yapı, siyasî ortam ve siyasette söz sahibi olan aktörlerin destekleri ve uluslararası aktörlerin de Cemaat ile olan çıkarlarının örtüşmesi nedeniyle bu yapıyı desteklemesi olarak açıklanabilir. Ancak esas olan soru şudur: Çeşitli nedenlerle ve çok sayıda destekle herhangi bir dinî cemaatin çok ötesinde bir büyüklüğe ve güce sahip olan Gülen Hareketi, zaten bürokratik ve ekonomik anlamda her türlü isteğini elde etmişken neden darbe yapma gibi bir girişimde bulunmuştur? Bu noktada, Gülen Hareketi'nin darbeci bir terör örgütüne dönüşümünün saiklerinin diğer boyutu devreye girer. Bu boyut, Gülen Hareketi'nin sahip olduğu teolojik temellerdir. Bu teolojik temeller, Gülen Hareketi'nin mesihanik yapısı, takıyye anlayışı, seçkinci yapısı, lider kültü, hiyerarşik örgütsel yapısı, eleştireliliğe ve sorgulamacı düşünceye kapalı itaat kültürü kısacası Gülen Hareketi'ni ezoterik bir yapılanma olarak tanımlamaya neden olabilecek özelliklerine dayanmaktadır.

Bu tezin amaçlarından biri, dinî ve geleneksel değerlerin temelleri üzerinde yapılanmış bir cemaatin, hangi şartlar altında güçlenip devlete paralel bir yapı oluşturduğunu ve demokratik yollarla iktidara gelen bir hükümeti, yerine kendi iktidarını kurmak üzere devirmek girişiminde bulunduğunu ortaya çıkarmaktır. Diğer ise, bu cemaatin neden darbe yapma girişiminde bulunduğunu, örgütün kendi içsel kültürü ve inanç değerleriyle açıklamaktır.

Bir dinî cemaati darbeci bir terör örgütüne dönüştüren saikler nelerdir? sorunsalına, Gülen Hareketi'nin ve bu hareketin FETÖ'ye dönüşüm sürecinin bir analizi yapılarak cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, Türkiye'nin bir daha 15 Temmuz Darbe Girişimi gibi, dinî bir cemaatten gelen bir terör saldırısı deneyimini tekrar yaşamaması açısından yol gösterici olması nedeniyle önemlidir.

Bu tezde cevabı verilmek istenen soru tam olarak *15 Temmuz Darbe Girişimi'nin nedenleri nelerdir?* değildir. Ancak, bu sorunun cevabı da, tez metninde açıklanan konularla dolaylı olarak ilgilidir. Bu tezin kapsamı tam olarak, dinî bir cemaat olarak faaliyetlerine başlayan Gülen Hareketi'ni, darbeci bir terör örgütüne dönüştüren nedenler ve motivasyonlardır. Bu kapsamda tezin ilk bölümünde kuramsal çerçeve çizilmiş, cemaat, ezoterik yapılanma, terör ve darbe kavramları açıklanmıştır.

Tezin ikinci bölümünde, Fethullah Gülen'in biyografisine ve kişilik özelliklerine yer verilmiştir. İkinci bölümde Fethullah Gülen, Cemaat, terör örgütü olarak kabul edilmeden önce kendisini destekleyen yazarların ve akademisyenlerin bakış açısıyla da, öteden beri Gülen'e karşıt olan yazar ve akademisyenlerin bakış açısıyla da ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, dinî bir cemaat olarak yola çıkan Gülen Hareketi'nin FETÖ'ye dönüşümünün hikâyesi incelenmiştir. Bu kapsamda ilk önce Fethullah Gülen Hareketi'nin dayandığı felsefî temel olarak kabul edilen Nurculuk Hareketi ele alınmıştır. Sonrasında Gülen Hareketi'nin tarihçesi, 1970-1980 arası dönem, Gülen Hareketi'nin örgütsel ve ideolojik anlamda kuruluşu; 1980-1990 arası dönem, yükselişe geçiş; 1990-2000 arası dönem, uluslararası bir örgüte dönüşüm; 2000-2010 arası dönem, siyasetle stratejik ittifak; 2010-2016 arası dönem, darbe girişimine giden yol kapsamında aktarılmıştır. Son olarak, 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen darbe girişiminde neler yaşandığına değinilmiştir.

Dördüncü bölümde, ilk olarak, Gülen Cemaati'nin darbeci bir terör örgütüne dönüşümünün nedenleri teolojik kapsamda ele alınmıştır. Bu nedenler, örgütün ezoterik karakterine dayandırılmıştır. Bu çerçevede Gülen Cemaati'nin hiyerarşik ve içe kapalı örgütsel yapısı ve esasları, Gülen Cemaati'nin mesihanik lider kültü ve seçkin yapıları ve Gülen Cemaati'nde takıyye ve tedbir anlayışları incelenmiştir. Cemaat'ın müritlerine telkin edilen inançlar, toplumsal idealleri Fethullah Gülen'in

kendi söylemleri doğrultusunda ele alınarak, örgütün şiddet eğilimi tartışılmıştır. Sonrasında, Gülen Hareketi ile diğer ezoterik yapılanma örneklerinden olan Nizârî İsmailîliği (Haşhaşîlik) ve Moonculuk Hareketi arasında bir karşılaştırma yapılmıştır.

Bu tez, nitel ve temelde söylem analizine dayalı bir araştırmadır. Araştırma aşamasında, farklı görüşlerdeki yazarların ve akademisyenlerin kitaplarından, eski gazete haber ve makalelerinden ve farklı dergilerde yer alan eski ve güncel makalelerden faydalanılmıştır. Fethullah Gülen'in kendi kitaplarında yer alan söylemlere yer verilmiş ve bunlarla ilgili çıkarımlarda bulunulmuştur.

Dayanılan temel hipotez, dinî bir cemaati darbeci bir terör örgütüne dönüştüren süreçlerin, siyasi, sosyo-ekonomik ve uluslararası şartların yanı sıra, örgüt liderinin kişilik yapısı, telkin ettiği inanç sistemi, oluşturduğu örgütsel yapı ve kültürle bağlantılı olduğudur. Diğer bir hipotez ise, Gülen'in öncülüğünde kurulan hareketin, hem ezoterik bir dinî cemaat hem de darbeci bir terör örgütü olduğudur.

Gülen'in, cemaatinde oluşturduğu lider kültü, içine kapalı ve hiyerarşik örgütsel yapısı, itaat kültürü ve doğruları kendi tek eline alan, sorgulayıcı düşünceye kapalı sistemi, liderin oluşturduğu kurum kültürünün içinde barındırdığı şiddet unsurlarını kanıtlamaktadır. Bu bağlamda bu tezde ezoterik ve lider kültü anlayışına sahip bir dinî cemaat olan Gülen Hareketi'nin analizi yapılarak, Gülen Hareketi'ni darbeci bir terör örgütü hâline getiren saikler açıklanmıştır.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.CEMAAT KAVRAMI

Cemaat kelime anlamı olarak topluluk, insan kalabalığı demektir. Bunun yanında, *bir imama uyup namaz kılan topluluk, bir dinden veya bir soydan olanların topluluğu* gibi anlamları da bulunmaktadır (URL1). Ancak bütün tanımlarındaki ortak nokta, cemaat kelimesinin topluluk anlamı taşımasıdır.

Cemaat kavramsal olarak, *farklı bir insan etkileşimiyle şekillenen, sosyal bir örgüttür ya da karşılıklı ve duygusal bağlar temelinde oluşan sosyal ilişkiler ağıdır. Cemaat, toplumsal hayatın doğal akışı içerisinde şekillenen, insanların herhangi bir zorlamaya tâbi olmaksızın katıldığı, bir takım temel gereksinimlerin karşılanmasını kolaylaştıran, meşruiyetini gelenekten alan, iletişimin yüz yüze olduğu, sözlü kültürün etkin bulunduğu bir oluşum* olarak tanımlanabilir (Acar, 2016:13-14).

Cemaat kavramını ilk kez düzenli ve anlaşılır bir biçimde sosyolojinin kavramsal çerçevesinde inceleyen bilim adamı Alman sosyolog Ferdinand Tönnies'dir. Tönnies, 1887 yılında yayınladığı *Cemaat ve Cemiyet* isimli eserinde cemaati şöyle tanımlamıştır:

“Küçük veya büyük herhangi bir grubun azaları her nerede, şu veya bu münferit menfaati değil, fakat müşterek hayatın ana şartlarını paylaşacak şekilde bir arada yaşarlarsa, bu gruba cemaat diyoruz” (Tönnies'ten akt. Eren, 2000: 94).

Tönnies'e göre cemaat ve cemiyet kavramları arasındaki en temel fark, cemaatin geleneksel toplumu, cemiyetin ise modern toplumu temsil ediyor olmasıdır. Tönnies'e göre cemaati bir araya getiren unsurlar, kan, akrabalık ve geleneksel bağlardır. Bu bağlarla bir araya gelen aile, köy ve hatta hemşehrilerin oluşturduğu şehir topluluğu bile cemaati meydana getirebilir. Ancak bu birliktelikte serbest irade değil, mahiyet iradesi söz konusudur. Mahiyet iradesi, farklı alternatifler arasında seçim yapmak için Bu yüzden mahiyet iradesi, modern topluma ait değildir (Bulaç, 2007: 27).

Cemiyet hayatındaki irade akılcıdır ve bireye, amaçlar arasında tercih yapma hakkı tanıyan serbest iradedir. Cemiyet hayatında rasyonel düşünce önemli bir rol oynar. Burada kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden egoist insan topluluğunun çıkarlarının örtüşmesiyle meydana getirdiği bir toplumsal yapı söz konusudur. Cemiyet, modern zamanlara ait bir kavramdır. Tönnies'e ve Batılı bakış açısı olan ilerlemeci düşünceye göre, toplumun ilk aşaması cemaat, sonraki aşaması ise cemiyettir. Cemiyet hayatına geçildikten sonra, cemaate dönüş mümkün değildir. Bulaç'a göre, Tönnies ve diğer Batılı düşünürler, cemaatin sadece mahiyet iradesini temsil ettiği ve serbest iradeye dayanan cemiyet hayatına geçiş sonrasında geleneksel toplum aşamasının bir ürünü olan cemaate dönüşün mümkün olmadığı noktasında yanılmışlardır (Bulaç, 2007:27-30).

Modernizm, ulus-devlet, yurttaşlık, liberal haklar ve özgürlükler, bireysellik vb. kavramları piyasaya sürmüştür. Modernizmin bir ürünü olan ulus-devlet yapısı, bireyi, yerine getirmeyi taahhüt ettiği üç vaatle cemaatten uzaklaştırmıştır: Güvenlik, refah ve özgürlük. Modern ulus-devletin bu vaatleri yerine getirememesi, cemaatlerin doldurmaya gönüllü olduğu boşluklar yaratmıştır. Modern çağda yalnızlaşan, aidiyet duygusu yok olan, yeniliklerin eski değerleri aşındırdığını ve büyük bir ahlâki boşluğun içinde olduğunu düşünen birey, bu eksikliklerini cemaat mensubiyetiyle giderme yolunu seçmiştir. Cemaat, kelime olarak güven veren, sıcak bir yer çağrışımı yapmaktadır. Bir cemaatin içinde yer almak, bir cemaate dâhil olmak, kötü ve güvensiz olabilecek çevre ve toplumdan koruyucu, güvenli ve sıcak bir yapının içinde olmak olarak algılanmaktadır (Bauman, 2017:7; Bulaç, 2007: 35-45).

Türkiye'de cemaat kavramı, din temellidir (Doğan, 2015:330). Dolayısıyla, bu tezde, dinî oluşumlar olarak cemaatler ele alınacaktır. İnsanların sahip oldukları inançlar, kurumlarına, sosyal ilişkilerine, üretimlerine ve hayatlarının tüm alanlarına etkide bulunur (Le Bon: 1997: 128-129). Bir anlamda, inançların bireylerin ve dolayısıyla tüm toplumun hayatlarını yönlendirdiğini söylemek mümkündür. İlk olarak bireysel anlamda kendini gösteren inançlar, esas boyutu o inanca sahip kişilerin bir araya gelmesiyle kazanır (Eren, 2000: 101). Din, bünyesinde toplumsal unsurlar ihtiva eder (Aron, 1989: 81). Dolayısıyla, inançlar, toplumsal hayatın her aşamasını şekillendirebilir.

Osmanlı ve Selçuklu örgütlenme biçimine bakıldığında, toplumsal yapının cemaatler üzerinde yükseldiği görülmektedir. Ancak bu, Tönnies'in ifade ettiği gibi kan ve akrabalık bağına değil, İbn Haldun'un *sebepe asabiyeti*'ne dayanır. Yani, insanlar belli nedenler ve amaçlar doğrultusunda bir araya gelir, kendi aralarında iş bölümü kurar ve karşılıklı yardımlaşma ve iş bölümü çerçevesinde toplumsal hayatlarını sürdürürler. Osmanlı Devleti içinde şehirlerde görülen ahi teşkilatları, loncalar, tarikatlar, meslekî teşekküller, vakıflar vb. sosyal örgütlenmeler cemaat örnekleridir. Bunlar, ne mahiyet iradesiyle bir araya gelmişlerdir, ne de birlikleri kan ve akrabalık ilişkileri çerçevesindedir. Aksine serbest iradeyle bir araya gelen, farklı aşiret, aile ve kabilelere mensup insanların bir araya getirdiği teşkilatlardır (Bulaç, 2007:30-31). Bu yapılanmalarda dinî, kültürel ve geleneksel değerlerin egemenliği söz konusu olmakla birlikte, bunlar, siyasî iktidarın dışında kalan bir sivil alan teşkil etmiştir.

Geleneksel Türk toplumu cemaate dayalı bir nitelik taşır. Tönnies'in cemaatten cemiyete geçiş olarak ifade ettiği toplumsal değişimi, Türk toplumu, monarşiden Cumhuriyet'e geçiş sürecinde yaşamaya çalışmış olsa da bu sürecin çok da başarılı olmadığı görülmektedir (Doğan, 2015:331). Sanayileşme ve göç, Türk modernleşmesinin iki önemli parçasını oluşturur. Bu göç, kırdan kente doğru yaşanmış ve sadece coğrafi ve fizikî anlamda bir değişimin ötesinde gelenekten yeniliğe geçiş, dinî hayattan seküler hayata geçiş gibi anlamlar çağrıştırır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Batılılaşma ve modernleşme çabaları doğrultusunda yapılan devrimlerin, taşraya etkin bir biçimde yansıyamaması, şehirlere göç eden halkın dinî, kültürel ve geleneksel değerlerini bu mekânlara taşımasıyla sonuçlanmıştır (Sarıkaya, 1998:95). Devletin, dini tahakkümü altına alabileceği, kamusal alandan uzaklaştırıp bireylerin vicdanına indirgeyen tavrı, sistemden dışlanan ulemanın taşra kesimine yönelmesine yol açmış ve bu süreç yasaklanıp yer altına çekilen tarikat yapılarının cemaat olarak yeniden ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur (Mardin, 1993:39). Modern Türkiye'de cemaatler sadece ahlâki, dinî ve geleneksel boşlukları dolduran yapılar olarak kalmamış, yoğun göçle birlikte ortaya çıkan ve devletin çözüm bulmak konusunda yeterli olamadığı alanlara da el atmışlardır. Kırdan kente göç ile birlikte ortaya çıkan, okul, eğitim, öğrencilerin barınma sorunları cemaatlerin ilgi duyduğu başlıca alanlar olmuşlardır.

Türk toplumuna ait cemaat kültürünü Selçuklu ve Osmanlı devletlerine ait kadim bir gelenek olarak düşünmek de, Türkiye Cumhuriyeti'nin kendine has modernleşme sürecine karşı yükselen tepkilerin post-modern bir sonucu olarak yeniden doğan bir yapı olarak düşünmek de doğrudur. Bu süreçte cemaatler, kentli bir kimlik kazanmış ve post-modern kültürün bir parçası olmuştur. Post-modern kültürün bir yansıması olan bu cemaat tipi, kent hayatının yalnızlaştırdığı bireyler tarafından bir hava deliği olarak görülmüştür. Sosyal bir kavram olan cemaat, sosyal İslâm'ın bir tezahürü olarak da algılanabilir.

M.Weber büyük dinlerin hemen hepsinde mevcut bir gelişim sürecinden bahseder:

“İlk olarak her fert, bir dini yayan Peygamberi takip ederek katılım sağlar. Fakat dine inanma ve din algısı sadece itikadi boyutuyla kalmaz. Bir süre sonra bir dine mensup olmak bir kuruma aidiyeti de beraberinde getirir. Cemaat, bu şekilde oluşur. Böyle bir kurumsallaşma sürecin sonunda nüfuzları artan dinler, zamanla başka kurumlarla da ilişki kurarlar. Kısacası, bir dinin mensubu olmak, yalnızca itikadi anlamda aidiyetin ötesinde, hukuksal ve ahlaki bağları olan bir kuruma aidiyet anlamını taşır.” (Freyer, 1968:193).

Aynı inanç ve kültürel değerlere sahip olmak bir menfaat birliği oluşturur ve bu da insanları bir araya getirici ve onları birleştirici bir etkiyi beraberinde getirir. (Aron, 1989: 81). Din olgusunun birleştirici etkisi, inananlar üzerinde, öğretiler ve ritüeller yoluyla kurduğu baskıdan kaynaklanmaktadır (Wach, 1990: 41).

Türkiye özelinde bakıldığında cemaatleşme eğiliminin İslâm kültüründen mülhem olduğunu söylemek mümkündür. İslâm inancına göre, toplumla bütünleşme ve cemaat hâlinde yaşamak önemlidir (Bulaç, 2007:37). Müslümanlar için toplumsallaşmak dinin bir gereğidir. İbadetleri bir cemaat içinde ifa etmenin daha hayırlı olduğu kabul edilir (Çaylak, 2016: 326). Ancak son yıllarda Türkiye’de cemaat kelimesi *İslâm cemaati* gibi kapsayıcı ve bütünleştirici bir anlam taşımaktan ziyade, din ve muhafazakârlık niteliklerine sahip olduğu düşünülen grupları ifade eden ve müntesibi olmayanları ötekileştiren bir anlam kazanmıştır (Çaylak, 2016:154). Aslında artık cemaat deyince akıllara ilk gelen yapılanma, bu çalışmanın konusu olan ve uzun yıllardır *Gülen Cemaati* adıyla faaliyet gösteren *Fethullahçı Terör Örgütü/ Paralel Devlet Yapılanması*’dır (FETÖ/PDY).

İnanç ve ibadetteki birlik kadar dayanışma kavramı da cemaatler için büyük bir önem taşır. FETÖ lideri Fethullah Gülen cemaatleşmeyi *“gruplaşma hissi, insanın fitratında vardır”* diye açıklamıştır (Çobanoğlu, 2012:171). Gülen, cemaati *“aynı duygu, aynı*

düşünce, aynı ideal, aynı gaye ve ülkü etrafında birleşen ve hayatlarını bu birleşme çizgisine göre programlayan fertlerden meydana gelmiş topluluk” biçiminde tanımlamıştır (Gülen’den akt. Çobanoğlu, 2012:172).

Gülen, cemaat kavramına mukaddes bir anlam atfederek cemaati “*şahs-ı manevî*” olarak ifade etmiştir (Bulaç, 2007:38). Dayanışma, Gülen için cemaatleşmenin ahlâkî tezahürüdür. Aynı düşünce, ideal bir mefkûrede birleşen fertlerin cemaatleşmesi ile toplumsal vazifeler ve sorumluluklar kolektif bir şuur ile gerçekleşecektir. Gülen’in, devlet yönetimine idealindeki biçimi verecek olan *Altın Nesil* düşüncesi cemaat içinde hayat bulmuştur (Çobanoğlu, 2012:175-176).

Modernleşme, sekülerleşme ve bireyselleşme karşısında bir sığınak olarak ortaya çıkan cemaatler, dünyevî iktidar peşine düştüklerinde toplumu ayrıştırırlar ve dinin cemaatlerle temsili, o cemaatten olmayanların *dinsiz* olarak görülmesi tehlikesini yaratır (Demir, 2018:20). Günümüz cemaatçiliği, hakikatin, kültürel kimliklerle ve hatta alt kimliklerle temsil edildiği post-modern bir durumdan beslenir. Bu nedenle, liberal bir toplum olabilmek adına cemaatler kutsanır. Ancak bu cemaatler, dışa kapalı, ezoterik bir yapılanma biçimine gelerek kamusal hayatı tehdit edebilir. Bu ezoterizm, cemaat mensuplarını, post modern yapının kinik iktidarı kutsayan yapısı nedeniyle şiddete karşı duyarsızlaştırabilir. Ortaya çıkan farklı cemaatlerin rekabeti dünyevîlik adına kutsalın kullanılması durumunu beraberinde getirebilir. Bu durumda *biz cennetliğiz, siz kâfirsiniz* şeklinde bir rekabetin tehlikeli sonuçlara yol açacağını öngörmek çok da zor değildir (Demir, 2018: 23).

Cemaatlerin içyapılarında dikey bir ilişki söz konusudur. Dolayısıyla cemaatlerde itaat kültürünün hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Cemaat üyeleri yaş veya cemaat içindeki mevkii olarak kendilerinden büyüklerin yaptıkları ve söylediklerini sorgulamak yerine, kendilerine ters gelse bile, *vardır bir hikmet* diyebilirler. Bu bağlamda, cemaat yapılanmasında esas olan insan tipi *ortalama insandır*. Mantık yürüten sorgulayıcı insan, cemaatin düzeni ve sistemi için tehlike arz eder. Cemaat içinde, sınırların aşılması hoş karşılanmaz. Sınırların aşılması, dinî meşrutiyyetin sınırlarının aşılması anlamına bile gelebilmektedir. Cemaatte, kişinin itibarı, cemaatin ortamına uyum sağlayabilmesi ölçüsündedir. Bu yüzden cemaat içinde birey bilinci gelişemez (Acar, 2016: 15).

Modernizmin bir ürünü olarak ortaya çıkan cemaat yapılanmaları, modernizmin tektipleştirici niteliğini bünyesinde barındırmaktadır. Türkiye açısından bakılacak olursa bu durumun, Türk-İslâm medeniyetlerinin öteden beri sahip olduğu *kamucu* ve *toplulukçu* siyasî kültürden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Türkiye'nin çeşitli görüş ve düşüncelerine sahip toplumsal grupları, aralarında kurdukları veya başkalarıyla etkileşim hâlinde oldukları ilişkilerde, toplumun düzenini sağlayacak bir lider kültüne dayanmak istemiştir (Çaylak, 2016:133).

Sorgulamaksızın itaat etme, cemaat dışında kalanları ötekileştirme, müntesiplerini tek tipleştirme, daha fazla güç için siyasi iktidarlarla pragmatist ve yakın ilişkiler kurma vb. etkenler dinî cemaatleri toplum ve devlet için tehlikeli kılar. Ancak cemaatlerin dinî ve geleneksel değerlere göre örgütlenen yapılanmalar olması, bu tehlikeyi halk nezdinde görünmez kılar. Çünkü din, kullanılış şekline göre, her eyleme meşruiyet kazandırma gibi büyük bir güce sahip bir araçtır. Nitekim Gülen Cemaati'ni (ya da Gülen Hareketi'ni), *FETÖ* hâline getiren etkenlerden biri de *alın secdeye değenden zarar gelmez* anlayışıdır. Âdem Çaylak, bu durumu “*hüsn-ü zan (iyi zan) teorisi*”yle açıklamıştır (2016: 422).

Gülen örgütü, liderlik kadroları ve örgütün iç hiyerarşisi göz önünde bulundurulduğunda ezoterik bir özellik taşımakla birlikte; aynı zamanda siyasî, ideolojik ve ticarî işletme niteliklerini de taşımaktadır. Sahip olduğu okul, dersane, yurt, gazete, medya kuruluşları, bankalar ve holdingler dikkate alındığında bu örgütü, *dinî ve geleneksel değerlere sahip herhangi bir yapılanma* olarak görmek mümkün değildir (Demir, 2018:25). Bunun için, Gülen örgütünü, dinî bir cemaat (Gülen Cemaati) olarak yola çıkmış ve toplumsal, dinî, siyasi ve uluslararası bir takım süreçler sonucunda şiddet yanlısı bir ezoterik yapılanma (*FETÖ*) olarak yoluna devam etmiş bir oluşum olarak ele almanın yerinde olacağı kanaatindeyiz.

1.2.EZOTERİZM VE EZOTERİK ÖRGÜT KAVRAMI

Ezoterizm Yunanca bir kelimedir. İçsel ve gizli (içine, içeri doğru anlamındaki eisoya da eso sıfatının üstün hâli) anlamındaki esoterikos kelime kökünden gelir (Tokdemir, 2013: 13). *Ezoterizm* kavramını bu anlamda ilk kez 1828'de Jacques Matter kullanmıştır. Ezoterizmin Osmanlıca'daki karşılığı *Bâtınîlik* (Werner, 2005: 264-

265). Bâtın; iç yüz, içteki anlamına gelir. Bâtın, Türkçede içerik anlamına gelir ve bununla *ichte kalan, saklı bilgi* kastedilmektedir (Candan, 2013).

Dinlerin içinde yapılan bazı gizli ve derin örgütlerin ibadetleri ve faaliyetleri ezoterizm ile açıklanabilir. Ancak, dinî olmayan yapılar içinde de ezoterik unsurlar bulunabilir. Örneğin, kutsal özellikler ve gizli güçler atfedilen bir liderin kurtarıcı kişiliğine yapılan dinsel olmayan vurgu da ezoterik kabul edilir. Bu tip bir lider kültürünü, birtakım seküler ideolojiler içinde de görmek mümkündür. (Başdemir, 2016:76).

Milâdî dokuzuncu yüzyıldan itibaren İslâm dini, ezoterik hareketlerin istilasına uğramaya başlamıştır. Önce Mutezile, sonra Eşarî kelamcıları; daha sonra Kindî'nin geleneğini sürdüren başta Farabî (872-950) ve İbn Sina (980-1037) olmak üzere Müslüman filozoflar, İslâm itikadını ezoterik unsurlara karşı korumak için büyük çaba sarf etmişlerdir. Ancak on birinci yüzyılın sonlarına doğru Müslüman dünyaya en büyük tahribatı veren en güçlü ezoterik saldırı Hasan Sabbah (1050-1124) tarafından gelmiştir (Başdemir, 2016: 77).

Günümüz dünyasında ezoterizm, milenyum veya yeniçağ tarikatları adıyla anılırlar. 1990'ların sonlarında özellikle ABD'de kendi kiliselerinde toplu intihar saldırılarıyla adlarını duyuran bu tarikatlar, ülke siyasetleri üzerindeki etkileri nedeniyle fundamentalizm başlığı altında siyasî ideolojiler arasında anılagelmiş ve ders kitaplarında bölüm hâline getirilmiştir (Heywood, 2016).

Ezoterizmi; mistisizm, büyü, paganizm, doğaüstücülük, gnostizm gibi kavramlardan ayırmak güçtür. Bu kavramlar birbirleriyle ilişkili olarak görülür. Aslında birbirleriyle benzer yönleri olduğu doğru olsa da her birinin ifade ettiği anlam farklıdır. Ezoterizm; bu kavramlarla birlikte onların karşıtlarını da içine alan karmaşık ve eklektik bir tutum ve zihniyeti ifade eder (Başdemir, 2016:78).

Mistisizm, akılcılığın karşısında; paganizm, dinin karşısında; büyü, bilimin karşısında; astroloji ise, astoronominin karşısında bir duruş gösterir. Mistisizm, aklın analitik ve sözel şekilde çalışmasına karşı içinde bulunduğumuz çevrenin kişisel ve bütüncül deneyimini esas alır. Evrenin gerçekliği, görünen yüzüne bakarak anlaşılmaz, aksine onu anlamak için görünmeyen yüzünü keşfetmek gerekir. Gerçeklik gizlidir ve kişilerin geliştirdikleri bir yetenekle keşfedilebilir. Bu herkesin sahip olduğu bir

yetenek değildir. Ayrıca evren parçalara ayrılarak anlaşılamaz, sadece bütüncül olarak anlaşılabilir. Sözler ve kavramlar bu bütünlüğü hatalı şekilde belirli yönleriyle tasvir edilebilir. Oysa onu sözlerle değil, kişisel deneyimle anlayabiliriz. Akılcılık, evreni kavramlarla anlamaya çalışırken mistisizm, bunu reddeder ve kendisini akılcılığın yerine koyar. Bu özellikler, ezoterizmde de vardır ancak o, aynı zamanda akılcılığa da dayandığını iddia ederek karşıt tutum ve yöntemleri kendi içinde barındırma özelliğine sahiptir (Başdemir, 2016:78-79).

Ezoterizmi mistisizme yaklaştıran şey onun bilgi öğretisi olarak görülebilir. Ezoterizmde, bilgi öğrenilmez, öğretilmez. Bilginin şahsî çabalarla elde edilme yolu yoktur. Bilgi akıl yorma, tefekkür etme yoluyla elde edilemez. Ezoterizmde bilgi; ilham, aydınlanma yoluyla kazanılır ve bu yolla kazanılan bilgi sırdır. Sır olan bilgiler adaylara kademe kademe verilir. Her bir kademedede yeni bir ahit yapılır; ahde vefa, her şeyden önemlidir. Ezoterizmde bir sırrın ifşa edilmesi kabul edilemez, bunu yapan kâmil olarak görülmez. Ezoterik örgütlerde hiyerarşik bilgi önemsendir. Sır saklamak açısından gizlilik, sembolik dil, sözcüklere birden fazla anlam yüklemek gibi yöntemler kullanılır (Demir, 2018: 74-75).

Ezoterik örgütler tarafından tercih edilen yaşantı, dünyevî şeylere tamah etmemek, zühd hayatı sürdürmektir. Ezoterik örgütler bunu toplumsal yapıda yaratmak istedikleri büyük bir dönüşüm için benimsemiştir. Ezoterik dönüşüm, fertlerin kendi iç dünyalarına yönelmesi ve kemâle ermesi anlamına gelmez. Bilakis, amaç, gizlem felsefenin dünyevî iktidarını kurmaktır. Bundan dolayı tarihteki büyük ezoterik hareketler, dünyevî iktidar kurmaya veya mevcut bir iktidarı ele geçirmeye çalışmıştır. Bu duruma örnek olarak İslâm dünyasında büyük etkileri olan Hassan Sabbah liderliğindeki Nizârî İsmailîliği hareketi gösterilebilir. Mistik, tasavvufî hareketle ezoterik hareket arasında olan en çarpıcı farkın, mistik, tasavvufî hareketin kalplerin fethine yönelirken ezoterik hareketin kalpleri kazanarak dünyevî iktidarı elde etmeye yönelik olduğu söylenebilir. Bunun için kullanılan semboller genelde güç ve iktidar ilişkisi içinde anlamlı hâle gelir. Dünyevî gücü talep eden, onu kutsayan sembollere özel önem verilir. Dolayısıyla, ezoterik örgütlerin, tasavvufî, mistik yapılardan farklı olarak, ezoterik liderlikle toplumu bozuk bir düzenden kurtarma amacı güden radikal yapılanmalar olduklarını söylemek mümkündür (Demir, 2018: 75).

Bâtını ezoterik hareketler ile tasavvufî öğretileri de birbirinden ayırmak gerekir. Ezoterizm, kadim bilgelik aracılığıyla bugüne gelmiş, hakikatin sadece seçkin ve söyleneni anlayacak kimselere verilmesi gerektiği algısına dayanan bir öğretilerdir. Tasavvuf ile arasındaki fark tasavvufta bu bilgiye sahip olmak için bir mürşide bağlı olarak ve onun terbiyesinde çalışmak, nefsinin arındırma gibi birtakım yol ve yöntemlere başvurmak şart iken ezoterizmde bir kimsenin anî bir aydınlanma yaşayarak seçkin biri hâline gelmesi mümkündür. Bu nedenle ezoterik cemaatlerde lider birinin talebesi ya da devamı değil adeta lider olarak doğmuş, gönderilmiş biridir. Tasavvufî, mistik yapılarla ezoterik yapılar arasındaki en önemli fark seçkincilik boyutuyla ön plâna çıkar. *Halkın içinde Hak ile beraber olmak* düsturunu benimsemiş tasavvuf felsefesinin seçkinci olmadığı açıktır. İslâm tasavvuf düşüncesinde tasavvufî topluluk kimseye kapalı değildir, girmek de çıkmak da bireyin yetkinliğine ve becerisine bağlıdır. Ezoterik tarikatlarda ise, bireyin seçilmişler arasında girmesi kendi çabalarıyla mümkün değildir (Demir, 2018:74). Bir ışık nasıl aynaya yansiyorsa ve aynanın ışığı yansıtma gibi bir seçeneği yoksa Gülen de Tanrı'nın kendisini seçtiği bir prizmadır:

“Şayet Allah, kendi katından göndermiş olduğu bir kısım ışınları, onun üzerinde kırıp, başkalarına yansıtıyorsa, bu yüce ve kutsî iş için o insanın, kendisini seçen Rabbi'ne karşı şükran duyguları ile iki büklüm olması gerekmez mi?” (Gülen, 2009:108)

Ezoterik örgütün öğretileriyle eğitilmiş bir hoca, örgüt için uygun olduğunu düşündüğü bir aday seçer. Bu duruma mürşit-mürit ilişkisinde olduğu gibi *el verme* denilebilir. Ezoterik bilgiler çoğunlukla yazılı olmaz. Talebeye sözlü diyaloglarla ve pratiklerle aktarılır. Bilgiler yazıyla aktarıldığı takdirde gizlilik bozulur ve üst düzey bilgiler kötüye kullanılabilir. (Boydaş, 2017: 339-340).

Ezoterizmin en önemli özelliklerinden biri, özgür ve kendine has biçimde ortaya çıkmamış bir hareket olmasıdır; onlar çoğunlukla dinî inançlar veya etkili sosyal akımlar içinde konumlanır. Bu şekilde itibar devşirirler. Özellikle dinlerin rasyonel teolojilerden meşruiyet elde etmeye çalışırlar. Dinlerde doğaüstü unsurlar vardır. Teoloji, onları rasyonelleştirme ve sınırlandırma işlevi görür. Ezoterik inanç grupları, kendi özel bilgi edinme süreçlerini bunlara benzeterek meşruiyetlerini saygı duyulan yapılara dayandırmaya çalışırlar. Örneğin, peygamberler yaratıcıyla konuşur. Bu, dinî düşüncede özel bir deneyim olarak kabul edilirken dinin içindeki ezoterik gruplar, peygamberin özelliklerini karizmatik liderlerine de atfederler. Dinin kurucusunun

bütün otoritesi, bu lidere transfer edilir. Grup önderi, kararlarının kendisine ait olmadığını ve rüyasında peygamberden veya Tanrı'dan emir aldığını söyler. Bu durumun inandırıcılığı, kurumsal bir dinin içinde konumlanmakla kolaylaşır. Ayrıca lider, emirleri rüyasına giren peygamberden aldığından dolayı liderin söyledikleri sorgulanamaz. Peygamberin ya da Tanrı'nın ezoterik grup liderinin bedeninde ete kemiğe büründüğüne dair bir inanç da olabilir. Batı ezoterizminde buna enkarnasyon (incarnation), doğu ezoterizminde ise, *hulûl* adı verilir. Örneğin Şia'nın bir kolu olan İsmailîyye'de Tanrı'nın Ali'ye, Ali'nin de 7 imama hulûl ettiğine inanılır (Başdemir, 2016: 80).

Liderden başlayarak grubun diğer üyeleri arasında hiyerarşik bir ilişki vardır. Grubun sırlarına vakıf olma, güvenilir olma gibi ölçütlerle örgütteki bazı kişiler, liderlerine daha yakındır ve daha fazla söz hakkına sahiptir. Çünkü ezoterik gruplar, asıl amaçlarını toplumdan ve otoritelerden saklarlar. Güvendikleri fedailer, gizli ve kritik devlet görevlerine getirirler. Sabbahîler, hem Abbasî hem de Selçuklu saraylarındaki en kritik görevlere kendi adamlarını yerleştirmeyi başarmışlardır. Bunlar, sır olarak saklanması gerektiği gibi diğer insanların dinsel bilgilere yönelik tepkilerini bertaraf etmek için gizlilik esastır. Gizlilik ve olduğundan farklı görünme (takıyye), bu grupların toplumdan izole olmasını gerektirir. Grup üyelerinin birbirleriyle ilişkileri daha samimi ve güven esasına dayanır. Hatta bu güven aile fertlerine olandan daha yüksektir. Gruba sadakat, aileye sadakatten önce gelir. Bu sadakatin ve gizliliği korumanın altında üstün bir amaç için kendini feda etme anlayışı vardır. Bu amacın kabulü de bir kötülüğün yok edilmesi motivasyonuna dayanır. Bu nedenle ezoterik gruplar, dünyayı ve insanları iyi-kötü veya hak-bâtıl düalizmi ile değerlendirirler. Bu iyi ve kötü ise, grubun ölçütlerine göre belirlenir. Gruba destek verenler iyi olur, vermeyenler ise kötü (Başdemir, 2016: 81).

Bu gruplar, kendilerini çok önemli görürler ve bütün tarihin kendi etraflarında döndüğüne inanırlar. Diğer bütün insanlar, onlara göre ya kötü ya da cahildir. Kurtuluş, öğretinin kabul edilmesiyle, hiyerarşiye bağlı kalmakla ve tam itaatle mümkündür. Bu itaat, motivasyonunu bu kötü dünyayı değiştirme inancından alır. Bütün ezoterik gruplarda dünyanın belli bir zaman diliminde iyi olduğu, gelecekte iyi olacağı veya iyi insanlar tarafından yönetileceği inancı vardır. Bu nedenle dönemlere ayrılmış bir tarih anlayışı savunulur, hatta bu dönemler dünyanın başlangıcından önceki ve kıyametten

sonraki dönemleri de içine alır. Ezoterik tarih anlayışı, tarihe yön veren gizemli tarihsel olaylarla dönemlere ayrılır. Deccal, büyük savaş (armagedon, melhame-i kubra), Mesih ve Mehdî gibi karakter ve olaylar bu dönemlerin geçiş aşamaları olarak verilir. Sürekli önceden tarihler verilir, ancak bu tarihlerde söylenen şeyler gerçekleşmediğinde Tanrı'nın vaadini ertelediği ve ondan vazgeçildiği ileri sürülür ki buna da *beda anlayışı* denir. 17-25 Aralık 2013 tarihinde yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle ele geçirdiği yargı yoluyla seçilmiş hükümeti etkisiz hâle getirmek için girişilen darbeden sonra Gülenist örgüt, mensuplarına sürekli olarak umut vermek için beda inancını kullanmıştır. Yani örgütün başarısının arkasında ilahî bir güç vardır ve gücün yenilme ihtimali yoktur. Bugün eğer başarısız olunduysa çok yakın gelecekte ilahî vaadin bir sonucu olarak başarılı olunacaktır. Allah vaadini ertelemiştir. Beda, umudu diri tutmak için, ezoterik grupların tamamında yer almaktadır (Başdemir, 2016:81).

Ezoterizm ve onun özellikleriyle alakalı bu açıklamalara dayanarak FETÖ'nün de ezoterik bir nitelik taşıdığını söylemek mümkündür. Zira FETÖ lideri Gülen, bir toplum tasarımına sahiptir. Buna göre; ideal olan düzen Hz. Muhammed zamanında yaşanan *Asr-ı Saadet Dönemi*'dir. Fakat bu dönem bittikten sonra kötü bir dönem başlamıştır. O hâlde yapılması gereken, toplumu kötülüklerden kurtarmak ve Asr-ı Saadet dönemine geri dönmektir. Bu ideal, *Altın Nesil* tarafından gerçekleştirilecektir. (Çobanoğlu, 2012: 402). Ayrıca, Gülen'in karizmasını ve cemaat kültürünü inşa etmek için kullandığı araçlardan biri de kendisinin insanüstü güçlere sahip olduğu, aşkın, metafizik alanla sürekli temas hâlinde olduğunu gösteren birtakım ezoterik inanışlara yer vermesidir. Örneğin, rüyalarında Hz. Muhammed ile konuşması, Gülen'i, müntesiplerinin gözünde tartışılmaz bir yere taşımaktadır (Demir, 2018: 87-90).

Ezoterik örgütlerin en bilinenleri arasında Masonluk, Tapınak Şövalyeleri ve Sion tarikatı, B'nai Brith, Kurukafa Kemik Örgütü ve Bohemian Kulübü, Trilateral Komisyonu ve İlluminati gibi yapılanmalar bulunmaktadır. Bu örgütlenmeler birtakım ortak özelliklere sahiptir. Bu örgütler örgüt içi gizliliğe sahip cemaat yapılanmalarıdır ve seçkinci bir anlayışa sahiptirler. Üyeler, örgüte kabul edilirken belli ritüellere tabi tutulur ve törenlerin her birinde göze çarpan semboller yer alır. Cemaate giriş, kardeşliğe atılan bir adım ve kurallara uymamak kardeşliğe edilen bir ihanet olarak kabul edilir. Bu tarz örgütler dinî, mistik ya da etnik karakter taşır. Amaçları dinî ya

da etnik bir grubu bu dünyaya egemen kılmak ve dünyanın kötü gidişine bir son vermektir. Bu durum, ezoterik cemaatlerin yapısına bir olağanüstülük katmakta ve kendilerinden olmayanlara kendilerine karşı bir tedirginlik hissi uyandırmaktadır. Ezoterik cemaatler, dünyevî amaçlarına ulaşmak için her türlü maddi olanağa sahip olmanın öneminin farkındadırlar. Büyük sanayi kuruluşları, çok uluslu şirketlere sahiptirler. Siyasî ve bürokratik makamlara kendi cemaatlerinden kişiler koyarak buraları kontrol altında tutarlar. Medya kuruluşları ellerindedir. Çıkarlarına ters gelen herkesi büyük bir iftira kampanyası ile gözden düşürebilirler (Yıldırım, 2018: 115-120). Gizlilikleri, maddi ve siyasi güçleri, dinî ve mistik karakterleri bu ezoterik cemaatlerle mücadele etmeyi zorlaştırmaktadır. FETÖ, örgütsel özellikleri göz önünde bulundurulduğunda masonik tarzda örgütlenen bu ezoterik cemaatlerle benzerlik göstermektedir.

1.3. TERÖR VE TERÖRİZM KAVRAMLARI

Terör, Latin kökenli bir kelimedir. Anlam olarak, *kokudan titreme* ya da *titremeye neden olmadır* (Wilkinson, 1974:9). W. T. Mallison ve S. V. Mallison, terörü, “sosyal ve siyasal amaçları elde etmek için aşırı ölçülere varan şiddet kullanma ve şiddet tehdidi” olarak ifade etmiştir (Mallison ve Mallison, 1975:67). Yonah Alexander terörizmi “gerçek veya hayali hedefleri ele geçirmek üzere geniş bir korku iklimi oluşturmak amacıyla organize bir grubun şiddet kullanması” olarak tanımlamıştır (Alexander, 1979:11). İngiliz tarihçi-yazar Paul Johnson, “terörizm her çeşit siyasî eyleme karşı bilinçli ve soğukkanlı şiddet gösterisi, şiddet kullanımıdır” tanımıyla, teröristlerin şiddet kullanmayı politik süreçlerin yerine ikame ettiğini ifade etmiştir (Johnson, 1980:15).

Etimoloji (dil köklerini araştıran bilim) açısından terörizm, ilk olarak Fransız Devrimi’nin Terör Egemenliği (1793-1794) dönemini ifade etmek amacıyla, 1798 yılında Fransız Akademisi’nin sözlüğünde kullanılmıştır. Söz konusu dönemde, olumlu bir anlam yüklenen terörizm, ön saflarda Jakobenlerin bulunduğu, Fransız devleti tarafından desteklenen geniş ölçekli şiddet kampanyasını ifade etmekteydi (SAGE Publications 2015 akt. Terzi, 2016:12):

“Gerek “terörizm” gerekse “terörist” sözcükleri için sözlüklerin saptadığı en eski kullanım tarihi 1794’tür. “Terör” sözcüğünün siyasal kullanımıysa 1789’a dayandırılır. 1796’da çıkan *Le Néologiste Français* adlı sözlüğe bakılırsa Jacobinler “terörist” sözcüğünü ara sıra

kendilerini nitelemek için olumlu anlamda kullanmış, Robespierre'nin düşüşünden sonra deyim "suç" yananlamı yüklenmiştir. Yine de "terör" 5 Eylül 1793'ten önce gündeme gelmez. 5 Eylül 1793'ten önce Jacobinler, sonra da Kamu Esenliği Kurulu adına Barère Convention'un "terörü gündeme koymasını" önerir. "Terör" 27 Temmuz 1794 (9 Thermidor II. Yıl) sonrasına dek gündemde kalır" (Alpkaya ve Kavas, 1993:33-34).

Terör kavramı, seküler anlamda ve siyasi olarak 18. yüzyılın sonlarına 19. yüzyılın başlarına uzansa da, içerik olarak milattan öncesine denk gelir (Terzi, 2016:13).

Türkiye'de Terör ve Şiddet kitabının yazarı Doğu Ergil, "terörizm, kaçırmadan cinayete kadar uzanan ve amacı sindirme olan şiddet eylemlerine verilen addır" demiştir (Ergil, 1980: 1). Ceza hukukçusu Köksal Bayraktar terörü "...tedhiş, toplumda belirli bir iktidara ya da siyasal amaca baskı, korku, yılgınlık yaratarak erişmek için sürekli şiddet hareketlerinin kullanılması" olarak ifade etmiştir (Bayraktar, 1982:159).

Yerli kaynaklar arasında en detaylı tanımı Şükrü Alpaslan yapmıştır. Alpaslan, terör kavramını iki unsur grubu çerçevesinde ele almıştır. Birinci grubu saik-amaç-maksat, ikincisini ise, araç unsuru oluşturmaktadır. Alpaslan bu bağlamda ceza hukuku karinelerini kullanarak, literatürdeki tanımları ve yaklaşımları analiz etmiş ve bir sentez tanım oluşturmuştur. Bu sentez tanım şöyledir:

"Toplumun mevcut düzenine karşı olup bunu kısmen veya tamamen değiştirerek savunulan herhangi bir başka görüşe uygun düzeni kurmak isteyen; bu istekle kişilerde korku panik ve ümitsizlik duyguları oluşturarak devlete ve sağladığı düzene olan güveni sarsmayı, böylece sosyal disiplini bozmayı, giderek toplumun tüm tepki gösterici güçlerini felce uğratmayı amaçlayan; bunun için kullandığı amacın niteliği gereği 'siyasi şiddet' olarak kabul edilen şiddeti canlı ve cansız her şeye karşı, ayrıca şiddet tehdidi şeklinde de kullanan kişi veya toplulukların eylemleri tedhişçiliktir" (Alpaslan, 1983: 4).

Terör ve terörizm üzerine yapılan akademik çalışmalardan çıkan sonuca göre, terörizm bir ideoloji, öğretisi veya sistemli bir düşünceden ziyade, yöntem, stratejidir. Robert Kupperman'a göre, terörizm bir bakıma bir savaş biçimidir. Terörizm ile klasik askeri stratejilerin esasları birbirine uymaktadır (Kupperman, 1980:39). Askeri faaliyetler ile terörizm karşılaştırması Jay Mallin tarafından daha da ileri götürülmüş ve savaşla terörizm arasında benzerlik kurulmuştur. Mallin'e göre terörizm aslında bir psikolojik savaş biçimidir (Mallin, 1978:391). Mallin'e göre, savaş, askerî kuvvetlerin yetkisinde olan bir silahlı mücadeledir. Terörizm de silahlı mücadele olduğundan, askerî çerçeve içinde düşünülmelidir. Terörist her ne kadar üniforması olmasa da bir nevi askerdir (Mallin, 1978:390).

Terör için en önde gelen gereklilik ideolojik anlamda bir altyapının varlığıdır. Terör örgütünün hareket noktası, ideolojik unsurdur. Zira terör örgütü ideolojik bir altyapıya dayanarak strateji belirler ve hareket eder. Terör örgütleri faaliyet amaçlarının öğretilmesine siyasî eğitim adını verir. Bu çerçevede temel ideoloji örgüt üyelerine benimsetilir ve üyelere örgüt hedefleri hakkında bilinçlendirmek üzere bir eğitim verilir (Demir, 2018:47).

Terörizme tek bir faktör ya da tek bir ideoloji neden olmaz. Terör faaliyetleri sağ ya da sol her ideolojinin savunucuları tarafından gerçekleştirilebilir. Terörizm; dinî, sosyo-ekonomik, ideolojik, siyasî ve etnik nedenlere dayanabilir. Terörizm; amaçlarına ulaşmak için, rehin alma, suikast, bombalama ya da bir yerleri patlatma, canlı bomba ya da intihar saldırısı gibi yöntemler kullanabilir. Terörizmin çeşitli amaçları olabilir. Bunların arasında; rejim değişiklikleri territoryal değişiklikler, politik değişiklikler, toplumsal değişiklikler, statükoyu devam ettirmek vb. hedefler sayılabilir (Şimşek, 2016: 326-331).

Terörizm dünyada farklı şekillerde meydana gelebilmektedir. Bu farklılık; kullanılan yöntemlerden, alınan desteklerden kaynaklanır. Belli başlı terör çeşitlerinden ulusal terör, bir devlet içinde sınırlı kalmış, yabancı unsur, ilişki ya da katılımın söz konusu olmayan sistematik şiddet olarak tanımlanabilir. Devlet terörizmi, bir devletin sınırları dâhilindeki vatandaşlarına uyguladığı sistematik şiddet eylemleridir. Devlet destekli terörizm, devletler birtakım amaçlar gerçekleştirmek adına, sınırları dâhilindeki ya da diğer devletlerin sınırları içindeki ulus-altı gruplar veya fertlere destek verip kendi otoritesine karşı gelenleri yok eden, rakip devleti zayıflatmaya çalışan ve insanlar üzerinde korku yaratan eylemlerde bulunduğu ortaya çıkar. Uluslararası terörizm, bir devletin ülke sınırları içinde ortaya çıkan ve başka devletlerin vatandaşlarının haklarını ihlal eden, birbiriyle bağlantılı bir şekilde sürdürülen sistematik şiddet hareketleri biçiminde tanımlanabilir. Siber terörizm, belli siyasî veya toplumsal amaçlara ulaşmak için bilgisayarların ya da bilgisayar sistemlerinin kişilere ve mallara karşı, bir hükümeti veya toplumu yıldırma, baskı altında tutma amacıyla kullanılmasıdır. Uluslar ötesi terörizm ise, herhangi bir şekilde devlet müdahalesi olmadan devletin dışındaki unsurlar eliyle gerçekleştirilen terör faaliyetleri biçiminde tanımlanabilir (Şimşek, 2016: 323-326).

Bu tasnife bir de modern terörizm kavramını eklemek mümkündür. Modern terörizm, her yerde ortaya çıkma ihtimali olan yeni bir fenomendir. Terörizm, insanlığın karşılaştığı en tehlikeli bir sorunlardan biri olmakla birlikte, adaletsizliğe verilen bir cevap olarak görülür. Yani, haksızlıklar ve adaletsizlikler olmasa, terör de olmayacaktı (Laquer, 2002:5). Tayyar Arı, modern terörizmin 1979 yılından bu yana sıklıkla kullanıldığını ve birçok kişinin ölümüne sebep olduğunu belirtmiştir. Modern terörizmin hedefi yüksek güvenlik önlemleri alınan alanlar değil; istasyonlar, tesisler ve insanlardır. Modern terörizmin diğer özelliği ise, eylemlerin hazırlık aşamasında büyük miktarlarda para, silah ve patlayıcıya ihtiyaç olmasıdır. Ayrıca, modern terörizm, önemli ölçüde örgütsel desteğe de gerek duyulur (Arı, 2004:545).

Terörizm, bir tür ideolojik savaştır. Bu savaş, taraf olan ya da olmayan ülkelerin vatandaşlarına zarar verebilir. Hatta onların canlarına mal olabilir. Eskiden teröristler, hedef alınan yönetimle doğrudan ilişkili yerlere ve insanlara karşı saldırıda bulunurken, modern terörizm, masum vatandaşlara da büyük zararlar vermektedir (Bowen, 1987:153-154).

Terörle Mücadele Kanunu'nun *Terörün tanımı* başlıklı 1. maddesinde terörün tanımı şöyledir.

“Terör, cebir ve şiddet kullanarak baskı, korkutma, yıldırma, sindirme yöntemlerinden birisiyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, iktisadi, sosyal, laik düzeni değiştirmek, Devletin Ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmak, devletin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devleti zayıflatmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri kısmen veya tümüyle ortadan kaldırmak, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini, kamu kurumlarını veya genel sağlığı bozmak amacıyla silahlı suç örgütüne mensup kişi veya kişiler tarafından işlenecek suç teşkil eden eylemlerdir” (Şen, 2017).

Terör faaliyetlerini organize eden ve uygulayan örgütlere terör örgütü denir. Terör örgütleri, faaliyetlerini, birtakım siyasî, sosyo-ekonomik, etnik vb. amaçlara ulaşmak için gerçekleştirirler. Terör örgütleri bu amaçlara ulaşmak için, sistematik şiddet faaliyetleri gerçekleştirmektedir.

Terör örgütlerinin, örgütsel yapılarında örgüt kültürü, iletişim, vizyon, eleman temini ve liderlik kavramları çok önemlidir. Liderlik, bütün örgütü değiştirecek güce sahip bir unsurdur. Liderler örgüte çizdikleri vizyon, hedef, örgüt üyelerine kazandırdıkları özgüven ve ödüllendirme gibi yöntemlerle örgütü ayakta tutarlar. Özellikle dinî motifli örgütler veya kült örgütleri için karizmatik liderlik, bu yapıların en özgün yönlerini

oluşturur. Kült (Cult) Batı dillerine *tapınma* anlamına gelen Latince *cultus* kelimesinden uyarlanmıştır. Türkçe açısından da Batı dillerinde olduğu şekliyle tutku, ilahlaştırma derecesine varan büyük bir saygı anlamına gelir (Demir, 2018:76). ABD’de 1979’dan beri, sosyal psikolojinin bu dalına yönelik faaliyetler gerçekleştiren Uluslararası Kült Araştırmaları Derneği, kült tanımında şu özelliklere dikkat çeker:

“Bir kült karizmatik ilişkilerle bir arada tutulan, yüksek seviyede adanmışlık talep edilen ideolojik bir örgüttür. Kültler üyelerini aşırı derecede manipüle ve suiistimal eden bir yapıya dönüşme riski taşır” (Bradshaw, 2015).

Uluslararası Kült Araştırma Derneği’ne göre kült örgütlerin genel özellikleri şunlardır:

“Üyelerini psikolojik baskı ile devşirir, beyinlerini yıkar ve gruba bağlılıklarını sağlar; seçkinci, totaliter bir yapısı vardır; kurucu lideri kendi kendini atamış, dogmatik, Mesihlik veya mehdilik iddiasında, kimseye hesap vermez ve karizmatik bir kişidir; üyeler “gaye vasıtayı meşru kılar inancıyla” para ve üye toplamada her yola başvurabilir; toplanan servetten grup üyeleri faydalanamaz.” (Bradshaw, 2015).

Bu ifadelerin Gülen ve oluşturduğu yapı için de geçerli olduğu iddia edilmektedir. Gülen örgütünde liderlik anlamında ezoterik bir karizma ve kült kişilik önemlidir. Buna kanıt olarak, cemaat içinde Gülen’in kitaplarının okunması, vaazlarının dinlenmesi ve cemaat mensuplarının halk arasında bile *Fethullahçılar* olarak anılmaları gösterilebilir. Şiddete varan ideolojik ve dinsel radikalleşmede örgüt liderine kayıtsız şartsız bir bağlılık ve lideri abartılı bir biçimde yüceltme önemli rol oynar (Demir, 2018:77-79).

Dinî doktrin, metafizik dünya görüşünün ötesinde şiddeti vurgulayan gelenek ve mitleri de içermektedir. Bunlarda şiddetin haklı gösterilmesinde kullanılabilecek kutsal metinler, öğretiler ve yaşanmış olaylar vardır. Yeniden yorumlanan bazı olaylar yeni bir kurgu içinde dinî kimliğin bir parçası hâline getirilir. Kısaca, dinî doktrin, şiddet içeren gelenek ve mitler ile metafiziksel dünya görüşü yoluyla kişiyi mücadelede yer alması için zorunlu kılan ezeli ve ebedi şartları hazırlar. Bu durumda çatışmadaki şiddet de yasallaşmış olur. Dinî doktrin hem mücadeledeki başarıyı hem de kendisini feda eden kişinin alacağı ödülü garanti ettiği için, inançlı kişiyi çatışmaya katılması konusunda kolayca motive eder (Pearce, 2006:115-117).

FETÖ de eylemlerini meşrulaştırmak için İslâmî inanç ve kültüre dayanmıştır. Ancak örgütün, mensuplarını sadece dinî anlatılarla motive ettiğini söylemek yanıltıcı olabilir. Örgütün, mensuplarını motive ettiği ideoloji, oldukça eklektik bir karakter gösterir. Kullandığı semboller, kahramanlar, anlatılar Hz. Muhammed ve sahabe

döneminden kesitler olabildiği gibi, Yunan mitolojisinden mülhem de olabilmektedir. Örgüt mensuplarına yönelik olan bu hitabetlerde önemli olan nokta, Gülen'in bir lider olarak kültleştirilmesi ve merkeze koyulmasıdır. Bu özellik diğer terör örgütlerinde de görülmektedir. FETÖ'yü, IŞİD gibi klasik bir terör örgütünden ayıran şey, radikalleşme için kullandığı araçların daha yumuşak olması ve mensuplarını uzun vadede ve daha büyük planlara hazırladığı için sistematik şiddet faaliyetlerinde bulunmaması, daha akılcı ve sistemle uyumlu bir görüntü sergileyerek hareket etmesidir. Bu da FETÖ'nün ezoterik karakterini göstermektedir. Zira ezoterik örgütlere mensup olanların, gizli amaçları ve öğretileri içselleştirmeleri ve şiddet kullanmaları bir anda olmaz, zamana yayılan bir süreç gerektirir (Demir, 2018:81-82). Nitekim FETÖ 15 Temmuz 2016 yılına kadar olan süreçte silahlı bir örgüt olarak kabul edilmemiştir. Ayrıca FETÖ'yü terör örgütü tasniflerinde herhangi bir yere koymak da zor görünmektedir.

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) içine yerleştirilen cemaat mensubu askerlerin sivil vatandaşa saldırarak 248 kişinin hayatına mal olan darbe girişimi, dinî motifli ezoterik bir cemaatin alışılmışın dışında bir terör örgütüne evrilmesinin bir sonucudur. 15 Temmuz'da gerçekleştirilen şiddet hareketini, sivillere yönelik bir terör saldırısı niteliğinde olmakla birlikte, TSK eliyle hükümeti devirme adına olduğu için darbe girişimi olarak da değerlendirmek yerindedir.

1.4. DARBE KAVRAMI

Türk Dil Kurumu, Arapça kökenli bir kelime olan *darbeyi*, *vuruş*, *çarpış*; *bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde devretme işi*; *birini kötü duruma düşüren, sarsan olay olarak üç farklı anlamda tanımlamaktadır* (URL2). Bu çalışmada kullanılacak olan anlam *bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde devretme işidir*. Darbe kelimesi, çoğu kez asker ile birlikte anılmaktadır. Askerî darbe; bir ülkenin silahlı kuvvetler mensuplarının silah zoruyla devlet yönetimine el koyması biçiminde tanımlanırken, siyaset tarihi boyunca siyasetle anılan bir kavram olmaya devam etmektedir (Öztürk, 2017:21).

Askerî darbe bir başka tanımlamada daha ayrıntılı olarak; resmî askerî kurumlara mensup, devletin emrindeki kişi veya kişilerin herhangi bir zaman belirtmeksizin, önceden hazırlanmış gizli plânlar, programlar doğrultusunda, hukukun üstünlüğü demokrasi ve anayasal devlet ilkeleriyle bağdaşmayan bir şekilde yönetime el koyması (Demiriz, 2011:1) biçiminde nitelendirilmektedir. Tanımlamada bahsedilen, hukukun üstünlüğü, anayasal devlet ilkelerine aykırılık gibi olguları ortadan kaldırmak, öteden beri hukuk sistemimizde var olan, darbeye zemin hazırlayan düzenlemelerdir (Öztürk, 2017:21). 27 Mayıs Darbesi'nden sonra Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), kendi görev ve yetkilerini düzenleyen *211 sayılı İç Hizmet Kanunu*'nu çıkarmıştır. 211 sayılı Kanunun *Umumi Vazifeler* başlıklı 35. maddesi *Silahlı kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamaktır* şeklinde düzenlenmiştir. 27 Mayıs darbesi ve diğer darbe ve girişimler ilgili maddeye dayanak yapılmıştır (Öztürk, 2017:21-22).

12 Eylül 1980 yılında gerçekleştirilen askerî darbe de yukarıda açıklanan temele dayandırılmıştır. 1980 Darbesi, İslâmî ve solcu grupların, Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasal ilkelerini ve rejimini tehdit ettikleri, ülkede kaos ve anarşi ortamı oluşturdukları gerekçesiyle yapılmış ve sözde Atatürk ilke ve devrimlerini korumak, Türkiye Cumhuriyeti'nin rejimini ve anayasal ilkelerini korumak amaçlanmıştır. Ancak sonuçları bakımından düşünüldüğünde, 1980 darbesi, siyasal İslâm'ın yükselişinin bir miladı olmuştur.

28 Şubat 1997 yılında muhafazakâr İslamcı çizgisiyle bilinen Necmettin Erbakan Refah Partisi (RP) ve Tansu Çiller (DYP) tarafından kurulan koalisyon hükümeti, TSK tarafından istifaya zorlanmıştır. Buradaki gerekçe Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasal ilkelerinin ve özellikle laiklik ilkesinin tehdit altında olduğu düşüncesidir. Burada 27 Mayıs ve 12 Eylül darbelerindeki gibi, TSK, yönetime bizzat el koymamıştır. Bunun için, 28 Şubat muhtırası *post-modern darbe* olarak anılmaktadır. Laiklik endişesiyle gerçekleştirilen muhtıra süreci, genel olarak medya üzerinden yürütülmüş ve bu süreç, muhafazakâr dindar kesimlerin kamusal alandan dışlanmasına yol açmıştır. Bu dışlanmanın ve ötekileştirmenin Türkiye açısından en çarpıcı sonucu, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (Ak Parti) kuruluşuna giden zeminin hazırlanması olmuştur. Ötekileştirilmiş dindar, muhafazakâr kesim, Ak Parti ve Fethullah Gülen

Cemaati içinde kendilerine temsil olanağı bulabilmişlerdir. Ak Parti ve Cemaat, darbeci, vesayetçi 28 Şubat zihniyeti' ne karşı birlikte bir duruş sergilemiştir.

15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi diğerlerinden farklı bir görünüm teşkil etmektedir. Yine TSK tarafından gerçekleştirilmiş olan bu girişimde, kendilerine *Yurtta Sulh Konseyi* adını verdikleri bir grup üst rütbeli ordu mensubu, TRT'de yayımladıkları bildiride yine diğer darbelerde kullanılan gerekçeler olan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bütünlüğü, laiklik, anayasal ilkeler, kuvvetler ayrılığı vb. kaygıları kullanmıştır. Ancak, bu darbenin birçok yönden diğer darbelerden farklı olduğu açıktır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilen 27 Mayıs, 12 Eylül gibi darbeler, TSK'nın geçici bir süre için yönetime el koyması biçiminde kendini göstermiştir. Oysa 15 Temmuz darbe girişiminde hedef yönetime değil, devlete el koymaktır. Ayrıca, geçici olarak değil kalıcı olarak yönetime el koyma amacı darbe bildiri metninden anlaşılmaktadır (Erdoğan, 2016). Ayrıca, 15 Temmuz darbe girişiminin faili, bütün TSK değil, TSK'nın içinde kadrolaşmış Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) mensubu askerlerdir.

Darbeler genellikle siyasi niteliktedir. 15 Temmuz darbe girişiminin hedefinde hükümet, ordu, bürokrasi ve millet yer almaktadır. Bu darbe girişiminde, darbeyi uygulamak üzere görevlendirilen askerlerin, direnen herkesi öldürmek yönünde emir aldıkları, darbecilerin katliam kültürünü benimsediklerini göstermektedir. İlk 7-8 saatte darbeciler tarafından 200'ü aşan sayıda insan öldürülmüş ve yaklaşık 2 bin kişi yaralanmıştır (Erdoğan, 2016).

15 Temmuz darbe girişimi, önceden yapılan askerî darbelerden farklıdır. Burada dinî bir cemaatin mesihanik bir misyonu söz konusudur. Cemaat liderinin ilahî kişiliğine inanmış, çocuk yaşlarından itibaren bu yönde eğitim almış olan ordu mensupları, liderlerinin emrine itaat ederek hareket etmişlerdir. Hâlbuki darbeci askerlere, milleti kastettiren motivasyonun kutsal değerlerle alakası yoktur. Örgüt'ün, sisteme ve devlete olan nefret ve düşmanlığı, mensuplara *kutsal değer* olarak benimsetilmiştir (Erdoğan, 2016).

15 Temmuz darbe girişimi, diğer darbe girişiminden farklı olarak sistemden dolayı maruz kalınan bir mağduriyet sebebiyle devlete karşı duyulan bir düşmanlık

neticesinde gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında bir terör saldırısı niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Cumhurbaşkanlığı Külliyesi, Başbakanlık binası, MİT binası, TÜRKSAT gibi önemli yerlerin bombalanması da bu terörizmin göstergeleridir (Erdoğan, 2016). Ayrıca, 1960 ve 1980 darbelerindeki gibi ordunun iktidarını halk kabul etmemiş, darbeye karşı direnmiştir. Cumhurbaşkanı, halka direniş çağrısı yapmış ve bu çağrı üzerine yüzlerce insan seçimle iktidara gelen hükümetin darbeye yıkılmaması için direnmiş ve tankların üstüne çıkmıştır. Bu durum, başka hiçbir darbede görülmemiştir (Erdoğan, 2016).

15 Temmuz 2016 tarihinde darbe girişimini gerçekleştirenler, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) bünyesinde örgütlenmiş Fethullahçı Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapısı (FETÖ/PDY) mensubu askerlerdir (“FETÖ’nün 15 Temmuz Darbe Girişimi”, 2017). Bu askerlerin amaçları, seçimle iktidara gelen bir hükümeti devirmek, devlet yönetimini ele geçirmektir. Bu yönden bakıldığında tipik bir askeri darbe görünümü teşkil edebilir. Ancak, başarısız olan bu darbe girişimi, kanaatimizce, dinî cemaat görüntüsüyle toplumsal ve siyasal destek kazanma olanağına sahip olmuş ve bu sayede devletin stratejik kademelerinde yapılanmayı başarmış bir örgütün, dinî ve siyasî saiklerle hükümeti devirmeye yönelik yaptığı ve birçok sivil ve masum vatandaşın ölümüne sebep olan bir terör eylemidir.

BÖLÜM 2: FETHULLAH GÜLEN'İN YAŞAM ÖYKÜSÜ VE FARKLI BAKIŞLARDAN KARAKTER ANALİZİ

2.1. FETHULLAH GÜLEN'İN YAŞAM ÖYKÜSÜ

Fethullah Gülen, 27 Nisan 1941 tarihinde Erzurum'da Pasinler ilçesindeki Korucuk köyünde doğmuştur. Fethullah Gülen, 10 Kasım 1938 tarihinde doğduğunu iddia etmiştir. Onun bu iddiası, dini baskı altına alan Atatürk'ün ölümünden sonra yerine kendisinin mürşit bir kurtarıcı olarak dünyaya geldiği söylemine dayanır (URL3). Altı erkek ve iki kız olmak üzere sekiz kardeşlerdir (Işıklı, 1998: 43). Gülen'in *Küçük Dünyam* isimli kitabında verdiği bilgiye göre annesi Refia Hanım ev hanımı, babası Ramiz Bey ise, cami imamıdır (Erdoğan, 2006). Türkiye'de o zamanın şartları altında seküler resmi eğitim için az imkân olmasına rağmen, ailesi, Gülen'i ilköğretim için en yakın devlet okuluna göndermiştir. Devlet okulunda 3 yıl kadar eğitim gören Gülen, daha sonra ilköğretimini açıktan sınavlara girerek tamamlamıştır. Gülen'in eğitiminin ilk yıllarından sonra, bir imam olan babası, resmi eğitim kurumu olmayan Alvar köyüne devlet tarafından atanmıştır. Gülen, bunun için ortaöğretime devam edememiştir (Ebaugh, 2010: 23).

Gülen'in anılarında anlattığına göre, gittiği ilkokuldaki öğretmenlerden biri din düşmanıdır. Gülen'in teneffüslerde bile namaz kılmasına tahammülü yoktur. Ancak buna rağmen Gülen namazlarını aksatmadan sıranın üstünde kılmış ve öğretmen ona *molla* lakabını takmıştır. Çocukluğuna dair hatıralarında Gülen, kendisine çok iltifat eden bir Belma öğretmeninden bahsetmiştir (Erdoğan, 2006).

Gülen'e İslâm'ın temel ilkelerini ve temel Arapça ve Farsça bilgilerini öğreten kişi, babasıdır. Gülen, *Küçük Dünyam* kitabında, babasından, okumayı seven, özellikle Kur'an, hadis, Hz. Muhammed ve Sahabe hakkında okumayı seven bir kişi olarak bahsetmiş ve Peygamber ve Sahabe sevgisini kendisine babasının aşıladığını belirtmiştir. Ancak, Gülen, Kur'an okumayı annesinden öğrendiğini ifade etmiş ve *Küçük Dünyam* kitabında "*benim ilk hocam validemdir*" demiştir. Kur'an okumanın yasak olduğu dönemlerde, Gülen, annesinin, köyün kızlarına gizlice Kur'an öğrettiğini

belirtmiştir. Gülen, çocukluğunu geçirdiği evi, bölgedeki âlimlerin toplandığı misafirhane olarak tasvir eder. Babasının, ulema ile sohbet etmeyi sevdiğinden bahsetmiştir (Erdoğan, 2006).

Gülen'in annesinin ifadelerine göre, Gülen, Kur'an okumaya 4 yaşında başlamış ve kısa bir süre içinde Kur'an'ı hatmetmiştir. Babası Ramiz Bey'den Arapça dersleri alan Gülen, 1951 yılında hıfzını tamamlamıştır (Bulaç, 2007: 115). *Küçük Dünyam* kitabında ev işlerinden ve hayvan gütmekten vakit bulduğunda ezber yaptığını ve bu şartlar altında hâfız olduğunu ifade etmiştir (Erdoğan, 2006).

Gülen'in dinî ve ideolojik düşüncelerinin oluşumunda çocukluğunu ve gençliğinin önemli bir bölümünü geçirdiği Erzurum'un büyük bir etkisi vardır. *Küçük Dünyam* kitabında atalarının Ahlat'tan bir namus meselesi üzerine Erzurum'a göç ettiğini söyleyen Gülen, uzun uzun Ahlat'ın Türk- İslâm tarihindeki yerinden ve öneminden bahsetmiştir (Erdoğan, 2006).

Dinî duygularının ve algılarının biçimlenmesinde annesi Refiya Hanım ile büyükannesi Munise Hanım'ın rolü büyüktür. Gülen, hassasiyet ve duygusallıkta büyükannesinden, disiplin ve çalışkanlık konusunda ise, büyükbabası Şamil Ağa'dan etkilendiğini ifade etmiştir (Yavuz, 2013: 28-29). Gülen'in büyükannesi ve büyük babası aynı gün 10 Ocak 1954'te vefat etmiştir. Anılarında anlatıldığına göre büyükannesi, eşi Şamil Ağa'dan bir saat evvel ölmüştür. İkisinin ölümü Gülen'de derin bir üzüntü yaratmıştır (Bulaç, 2007:116-117). Bu üzüntüyü *Küçük Dünyam* kitabında şöyle ifade etmiştir:

"Beni iyice sarsan bir hâdis vukû buldu. Herhalde Merah okuduğum dönemdi. Medresede arkadaşların, benden gizlemeye çalıştıkları ve aralarında konuşurken muttali olduğum bir acı haber duydum. Dedem ve ninem vefat etmişti. Dünya başıma yıkılmıştı. Çok sarsıldım. Dersi okuduktan sonra yola çıktım. Tabii ki cenazelerine yetişememiştim. Şâmil Dedem ki, benim hayatımın bir parçasıydı; Munise Ninem ki, onsuz yaşamak nasıl olur, hayal bile edemiyordum. Fakat şimdi her ikisi de hem de bir saat arayla vefat etmişti. Ben bu ıstıraba nasıl dayanacak, bu hicrana nasıl tahammül edecektim!" (Erdoğan, 2006)

Gülen, Erzurum yıllarında birçok farklı hocadan ders almıştır (Işıklı, 1998:44). Gülen'in hayatında en çok iz bırakan şahıslardan biri de Alvarlı Efe olarak da bilinen Muhammed Lütfi'dir. (Yavuz, 2005: 295). Anılarında "...ailemin dışında Alvar imamının da tesiri çok büyüktür (...) Benim o zatla bütünleşmem için bütün sebepler ortadaydı" demiştir (Erdoğan, 2006). Ama böyle bir tesirin nasıl bir dinî ve eğitimsel çerçevede şekillendiğini, Alvar imamının Gülen'e ne türden bilgi ve görgü verdiğini

hâtıralarından anlamak zordur. Hâtıralarından sadece, Gülen'in Alvar imamına olan sevgi ve bağlılığı anlaşılmaktadır (Işıklı, 1998: 44).

Fethullah Gülen'in hayatında önemli bir konumdaki hocalardan diğeri de Vehbi Elmalı'dır (Işıklı, 1998:45). Gülen, Vehbi Elmalı'dan şöyle bahsetmiştir:

“Burada söylemeden geçemeyeceğim bir diğ er isim de Vehbi Elmalı'dır. Yaş olarak Alvar İmamı'ndan büyüktür ve onun öz kardeşidir. Ancak onda sukutilik hakimdir. Derya bir insandı. Baş okş amalarından değişik şekildeki latifelerine kadar onun da insan ruhunda meydana getirdiği dalgalanmalar olurdu” (Erdoğan, 2006).

Gülen'in İslam algısının oluşmaya başladığı gençlik yıllarında etkisinde kaldığı yolun Sûfi gelenek olduğu iddia edilmektedir (Yavuz, 2005a: 296; Ebaugh, 2010:24). Gülen, Şeyh Muhammed Lûtfî'den de, daha sonra metinlerinden etkileneceği Nurculuk hareketinin öncüsü Said Nursî'den de Müslümanların modernliği reddetmemesi gerektiğini öğrenmiştir. Nursî, hem bilimsel ve teknolojik gelişmelerin öneminin farkında ama aynı zamanda İslâm'ın kamusal hayatta etkili olması gerektiğine inanmaktadır (Ebaugh, 2010: 24-25). Bu düşünce, daha sonraki yıllarda, Gülen'in öncülüğünde kurulan Gülen Cemaati'nin uluslararası arenada *modern İslâm*'ı temsil eden yönünün temeli olacaktır.

Gülen sadece İslâmî ilimlerde kendini geliştirmekle kalmamış; bilim, felsefe, edebiyat, tarih gibi alanlar üzerinde de araştırmış ve çalışmıştır. Müspet ilimlerin temel prensiplerine çalışmış; ayrıca, Camus, Sartre, Marcuse gibi varoluşçu filozofları; Puşkin, Darwin, Tolstoy gibi batılı klâsikleri, Doğu ve Batı felsefesine dair eserleri okumuştur (Ebaugh, 2010: 25).

Fethullah Gülen, ilk vaazını 14 yaşına geldiğinde Alvar Köyü'nde vermiştir. Sonraki yıl Ramazan'da babasından gelen ısrarlar üzerine Erzurum'dan ayrılmaya karar vermiş ve Ramazan ayı süresince Amasya, Tokat ve Sivas çevrelerini dolaşp vaaz vermiştir. Gülen, bir vaaz esnasında aldığı bir tavsiye üzerine Mehmet Akif Ersoy'un *Safahat*'ını okumuş ve bu eserin yarısını ezberlemiştir (Gülen, t.y.).

Gülen, 18 yaşından önce Said-i Nursî öncülüğündeki Nur Cemaati mensubu olmuştur. 6 Ağustos 1959'da Edirne'de bulunan Üçşerefli Cami'nin ikinci imamı olmuştur (Gülen, t.y.). 10 Kasım 1961'de Ankara ilinin Mamak ilçesinde askerliğe başlamıştır. Mamak'ta askerliğinin acemilik dönemini tamamlamış, sonrasında İskenderun'a gönderilmiştir. İskenderun'da hastalanmış, hava değişimiyle, 4 yıldır ayrı olduğu

Erzurum'a geri dönmüş ve bu sırada Erzurum'un camilerinde vaaz vermiştir. İskenderun'da usta er olarak görevini tamamladıktan sonra, Fethullah Gülen, Erzurum'da Komünizmle Mücadele Derneği'nin kuruluşunda bulunmuştur (Gülen, t.y.).

Askerlik sonrası Erzurum'da kaldığı bir yıldan sonra Gülen, Edirne'ye geri dönmüş, 4 Temmuz 1964 tarihinde Dar'ül Hadis camiinde Kur'an Kursu hocası ve fahri imamlık vazifesine. 31 Temmuz 1965 tarihinde Kırklareli'ne, 11 Mart 1966 tarihinde ise, İzmir'e atanmıştır (Gülen, t.y.).

Gülen, hareketinin temelini İzmir'deki sosyal ve ekonomik imkânları kullanarak atmıştır. Toplumu etkilemek için sohbetlerinde Said Nursî'den ve din âlimlerinden faydalanmakla sınırlı kalmamış, Nurettin Topçu, Sezai Karakoç, Necip Fâzıl Kısakürek gibi milliyetçi-muhafazakâr eksende bir söylem geliştirmiştir (Erdoğan, 1997; Can, 1996).

Erzurum gibi muhafazakâr bir Doğu Anadolu şehrinden sonra İzmir ve Edirne gibi batılı yaşam tarzına açık yerlerde yaşayan Gülen'in buralara uyum sağlama konusunda sıkıntı çektiği iddia edilmektedir. Gülen, Edirne'nin ahlâken yıkım içinde bir Avrupa şehri olduğunu ifade etmiştir (Taşkın, 2016:97). *Küçük Dünyam* kitabında Edirne'de yaşadığı şöyle dile getirmiştir:

"...50 lira aylıkla küçük bir ev tuttum. Evin bir de ufak bahçesi vardı. Ev sahibi bahçedeki her şeyden istifade edebileceğimi söyledi. Fakat ev çıkmaz sokaktaydı. Bilhassa yaz günleri de olduğu için mahallenin kız ve kadınları gayet serbest bir şekilde gecenin geç saatlerine kadar vakitlerini sokak ortasında oturarak geçiriyorlardı. Evime varmak için mutlaka onların arasından geçmek zorundaydım. Her geçişte hamama girmiş gibi terliyordum. 15 gün kadar böyle gidip geldim. Ancak mahalle sakinlerinden birkaç kız ben gelip geçerken laf atmaya başladılar. Bunun üzerine sabah namazına çıktıktan sonra bir daha gece yarısı olmadan eve dönmedim. Ay sonuna kadar da gidip gelmeye böyle devam ettim. Zaten sabah namazı çok erken, yatsı da çok geç olmaktaydı. Evde kalabildiğim süre topu topu iki saatti. "Günde iki saat kalabilmek için bu kadar kira vermeye ve bu kadar yol gidip gelmeye değmez" dedim. Eşyalarımı koltuğumun altına alıp Üç Şerefli'ye geldim Karar verdim; bundan böyle caminin penceresinde kalacaktım. Ve askere gidinceye kadar, tam iki buçuk sene pencerede kaldım" (Erdoğan, 2006).

İzmir'in ise, Gülen'in fikirlerinin netleşmeye başladığı ilk yer olduğu iddia edilmektedir. Burada zamanla çevresinde dinleyici kitlesi oluşmuştur. Batı Anadolu'nun çeşitli köy ve kasabalarında eğitim, bilim, ekonomi ve sosyal adalet vb. meseleler üzerine konuşmalar yaparak fikirleri için taraftar toplamıştır (Gülen, t.y.). Batı Anadolu'daki vaizliği ve faaliyetleri, onun görece ve kısmen ılımlı bir hitabete

yönelmesine neden olmuş olabilir (Bora, 2017:430-431). Vaazlarıyla, düşünsel, duygusal ve maddî olarak Cemaat'i oluşturacak büyük bir kitleyi etrafında toplamaya başlaması 1970'lerin başlarına denk gelmektedir (Ebaugh, 2010: 27).

Gülen, 1971'de, 12 Mart Muhtırası öncesinde Kestanepazarı Kur'an Kursu'ndaki görevini bırakmıştır (Gülen,t.y.). 12 Mart Muhtırası'nda Gülen tutuklanmış, 7 ay sonra serbest bırakılmıştır. Tahliye olduktan sonra İzmir'deki görevinden ayrılmış olsa da vaizliğine son verilmemiş, birçok ilde vaazlarına devam etmiştir (Ebaugh, 2010: 28).

Gülen, 1972-1975 yılları arasında Ege ve Marmara bölgelerinin çeşitli şehirlerinde verdiği konferanslarla iş adamlarını başarılı çocuklara burs vermeye teşvik etmiştir (Ebaugh, 2010:28). 1975'te Kur'an ve İlim, Darwinizm, Altın Nesil, İctimaî Adalet ve Nübüvvet adlı konferanslar serisine başlamış, 1976'da da sürdürdüğü konferansları nedeniyle Ankara, Çorum, Aydın, Malatya, Antalya, Konya, Diyarbakır gibi birçok şehirde bulunmuştur. 26 Ağustos 1977'de Eminönü'ndeki Yeni Cami'de *Müslüman'ın öncelikle kendine ve benliğine çeki düzen vermesi* üzerine bir vaaz vermiştir. 1977 yılının Aralık ayında görevli olarak Almanya'ya gitmiş ve çeşitli şehirlerde konferanslar yapmıştır (Gülen, t.y.).

Gülen'in hareket oluşturmaya yönelik ilk girişimi 1979'da ilk sayısı yayımlanan ve 2016 yılına kadar yayın hayatına devam eden *Sızıntı* dergisidir (Bora, 2017:431). 12 Eylül 1980 askeri darbesinin sonrasında göreve devam edememiş, 25 Kasım 1980 tarihinde Çanakkale merkez vaizliğine atansa da rahatsızlığı sebebiyle göreve başlayamamış ve 20 Mart 1981'de din adamlığından emekli olmuş, emekliliği süresince Anadolu'nun birçok yerini dolaşmıştır (Gülen, t.y.).

12 Ocak 1986 yılında Burdur'da tevkif edilmiştir (Gülen, t.y.). Tutuklanma sebebi 1971 muhtırasında olduğu gibi *Atatürk ilke ve inkılâplarına dayalı laik düzeni ve rejimi tehdit etmektir* (Ebaugh, 2010:32). Bu tutuklamada Devlet Güvenlik Mahkemesi'nden (DGM) takipsizlik kararı çıkmıştır. 1986 yılında Hacc'a giden Gülen, 1988 yılında *Yeni Ümit* isimli bir dergide yazmıştır (Gülen, t.y.). 1989 yılından 1992 yılına dek İzmir ve İstanbul şehirlerinde fahri vaiz olarak görev yapmıştır (Işıklı, 1998: 46).

1980'li yılların sonlarından itibaren üyesi olarak yer aldığı Nur Hareketi, 1990'larda merkez sağda bulunan partiler açısından büyük oy potansiyeli getirmiştir. Böylece Fethullah Gülen'in de siyasî alandaki önemi artmıştır (Gülen, t.y.). 1990'larda giydiği

modern-hoşgörölü Müslüman giysisi, Nurculuk hareketini zamanın şartlarına göre revize eden Gülen hareketine dindar-muhafazakâr ekolün temsilcisi olarak ulusal ve uluslararası boyutlarda bir itibar kazandırmıştır. Amerika'nın eski düşmanı komünizm tehlikesi bitince, yeni düşman *radikal İslâm* olmuştur. Radikal İslâm'ın karşısında yer alan Gülen'in temsilcisi olduğu kabul edilen *ılımlı İslâm* ise, Amerika'nın müttefiki olmuştur (Bora, 2017:432).

1992 yılı Fethullah Gülen'in hayatında *kozadan çıkış* şeklinde ifade edilen dönemin başlangıcıdır. Bu dönem, *Yeni Dünya Düzeni* içinde *ılımlı İslâm*'ı tesis etme ve devam ettirme görevini yerine getirmeye başladığı süreçtir. Bu dönemde okullar açılmış ve *Samanyolu Televizyonu* kurulmuştur (Işıklı, 1998:46). 1992 yılında Gülen, bir rahatsızlığı sebebiyle Amerika'da olan Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ı ziyaret etmiştir. Dinler ve azınlıklar arasında iletişimi artırmak amacıyla faaliyetlerde bulunan Fethullah Gülen, 4 Nisan 1996'da Fener Rum Patriği Bartholomeos ile görüşmüştür. 1997'de kalp rahatsızlığı geçirdiği gerekçesiyle Amerika'ya gitmiştir. 23 Ocak 1998'de *Dinlerarası Diyalog* çalışmalarına Papa II. Jean Paul ile gerçekleştirdiği yarım saatlik bir görüşmeyle devam etmiştir (Gülen, t.y.).

Bazı yazarlara ve gazetecilere göre, Gülen, sistematik olarak laikliği, Atatürk ilke ve inkılâplarına dayanan rejimi tehdit etmek suçlamalarıyla hakkında açılan davalar neticesinde 1999'da Amerika'ya kaçmış, ancak Gülen'in rahatsızlığının olduğu ve dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in ricası üzerine gittiği izlenimi yaratılmıştır (Erandaç, 2014).

3 Ağustos 2000'de, Ankara DGM Savcılığı, Fethullah Gülen hakkında bir yıla yakın bir süredir sürdürülen soruşturmayı sonuçlandırmış ve tutuklanmasını istemiştir. Savcının talebi, 2 No'lu DGM yedek hâkimliği tarafından suç vasfı oluşmaması gerekçesine dayanarak reddedilmiştir. 11 Ağustos'ta Hâkim Hüseyin Eken başkanlığındaki mahkeme, Fethullah Gülen hakkında gıyabi tutuklama kararı vermiştir. 28 Ağustos'ta 2 No'lu DGM, tutuklama kararını kaldırmıştır. Sonrasında Ankara DGM Başsavcılığı, Fethullah Gülen hakkında, *laik devlet yapısını değiştirerek yerine dinî kurallara dayalı bir devlet kurmak amacıyla yasadışı örgüt kurup bu amaç doğrultusunda faaliyette bulunduğu* gerekçesiyle, Terörle Mücadele Kanunu'nun 7. maddesine göre 5 yıldan 10 yıla kadar ağır hapis cezası istemiyle dava açmıştır. 10

Mart 2003'te davanın son duruşması yapılmış ve hakkındaki suçlama kesin hükme bağlanarak, 4616 sayılı şartlı salıvermeyle, dava ve cezaların ertelenmesine dair kanun ayrıca ertelenmiştir (Gülen, t.y.).

1999'da taşındığı Amerika'da yaşamak ve çalışmak için Gülen 2006 yılında Yeşil Kart başvurusunda bulunmuştur. Başvurusu önce reddedilmiştir. Gülen temyiz başvurusu yapmış ve 2008'de daimi oturma iznini almıştır (Ebaugh, 2010:32).

Time Dergisi, 2013'te Fethullah Gülen'i *dünyanın en etkili 100 kişisinden biri* olarak göstermiştir. 17-25 Aralık operasyonlarında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın oğlunun da aralarında bulunduğu birtakım siyasetçilerin ve yakınlarının yolsuzluk yaptıkları gerekçesiyle onlara kumpas kurulduğu iddiasıyla yürütülen soruşturma kapsamında Gülen için müebbet hapis cezası istenmiştir. 30 Ekim 2014'te yapılan Millî Güvenlik Kurulu (MGK) neticesinde Fethullah Gülen'e bağlı kurumlar belirtilmiş, yasal görünümle faaliyet gösteren paralel yapılanmalar şeklinde kaydedilmiştir. Bu karar sonrasında Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Genel Sekreteri Seyfullah Hacımüftüoğlu tarafından Kırmızı Kitap veya Milli Güvenlik Siyaset Belgesi adlı resmi kitaba Fethullah Gülen ile bağlantılı olan kurumlar *Paralel Devlet Yapılanması/Pensilvanya Örgütü (PDY/PÖ)* adıyla eklenmiş, Fethullah Gülen *devlet düşmanı* ilan edilmiştir. Millî Güvenlik Kurulunda alınmış olan bu kararlar, 24 Kasım 2014'de toplanan Bakanlar Kurulunda onaylanarak resmileştirilmiştir (Gülen, t.y.).

Gülen Hareketi'nin desteğiyle gerçekleştirildiği ifade edilen 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nin sonrasında İstanbul Bakırköy Cumhuriyet Başsavcılığı ile Anadolu Cumhuriyet Başsavcılığı Türk Ceza Kanununun anayasal düzene karşı suçlar kapsamında yer alan *cebir ve şiddet kullanarak Türkiye Büyük Millet Meclisini ve Türkiye Cumhuriyeti hükümetini ortadan kaldırmaya ve görevlerini kısmen veya tamamen yapmasını engellemeye teşebbüs*, "*halkı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın öngördüğü düzeni ortadan kaldırmaya veya bu düzen yerine başka bir düzen getirmeye teşebbüs; halkı, Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı silahlı isyana tahrik; cumhurbaşkanına suikast* suçlarından soruşturma başlatmıştır. Hiç evlenmeyen Fethullah Gülen, 1999'dan beri Amerika'nın Pensilvanya eyaletinde yaşamakta ve 15 Temmuz Darbe Girişimi'nden sorumlu tutulduğu için *FETÖ lideri* olarak anılmaktadır (Gülen, t.y.).

2.2. FARKLI PERSPEKTİFLERDEN FETHULLAH GÜLEN ANALİZİ

Önce dinî bir cemaatin sonra ise bir terör örgütünün lideri olarak anılan Fethullah Gülen'in karakteri üzerinde çocukluğunun ve gençliğinin büyük bir bölümünün geçtiği Erzurum'un önemi bir etkisi vardır. Erzurum, Doğu Anadolu'nun muhafazakâr, dindar ve milliyetçi özellikler taşıyan bir şehridir. Rus, Türk ve İran kültürel-siyasî çekişmesine sahne olmuş bir serhat şehri olan Erzurum'da kendine özgü bir güvensizlik kültürü hâkimdir. Bu bölge için en önemli sorun güvenlidir. Güvenlik ihtiyacının karşılanması için bölge halkı, güçlü ve millî bir devletin varlığını gerekli görür ve güçlü bir devletin varlığını İslâm'ın korunması için de ön koşul olarak kabul eder. Gülen'in devlet, milliyetçilik, siyaset konularına yaklaşımında Erzurum'un kendine özgü tarihsel ve sosyal koşulları, anti-komünist, Moskof düşmanı atmosferi etkili olmuştur (Yavuz, 2005a: 297). Erzurum ve içinde büyüdüğü dindar-muhafazakâr aile, onun söylemlerine daima konu olmuştur. Söylemlerindeki anlatışı, *Müslüman Türk Osmanlı kültürünün* son parıltılı baharından izler taşır gibidir (Taşkın, 2016:93). Erzurum'u, şu sözlerle anlatır:

“Bir zamanlar bizim dünyamız, kendine has renk ve ışıkları, güzellik ve derinlikleriyle müşahedesine doyum olmayan bir meşher ve başlı başına bir kültür; bir medeniyet ülkesiydi. Bu ülkede hayat o kadar sıcak ve yumuşak, o kadar cazip ve imrendirici idi ki, buraya, cihanın dört bir yanından hac kafileleri gibi kervanlar teşkil edilir ve onun yamaçlarında tenezzühe koşulurdu” (Ünal, 2002).

Gülen'in aile, cemaat, toplum gibi meseleler hakkındaki görüşleri üzerinde de Erzurum kültürünün yansıması hâkimdir. Gülen için, en önemli olgu dindir. Aile ve toplum hayatı din temeline göre biçimlenmelidir. Gülen, dini yalnızca ibadet olarak algılayan ama felsefesini ve ahlâk anlayışını özümseyememiş kimseleri gerçek anlamda Müslüman saymaz. Gülen, onları “*kültür Müslümanları*” olarak görür (Bulaç, 2015).

Gülen, kendi algıladığı şekliyle İslâm dinini, geriye kalan bütün meselelerin temeline koyar. Örneğin, aile, ahlâk, eğitim, erdem, devlet, bilim vb. bütün olgular dinle çatışmadığı, çelişmediği, dine hizmet ettiği ölçüde iyi, doğru ve geçerlidir (Bulaç, 2015; Çobanoğlu, 2012).

Gülen'in toplum tasavvuru da din anlayışıyla doğrudan ilgilidir. Gülen'de toplum tasavvuru *Altın Nesil* ideali ile söylemleşmiştir. *Altın Nesil*, toplumu ve insanlığı ideal

dönem olan Hz. Muhammed'in yaşadığı *Asr-ı Saadet* dönemine taşıyacak olan nesildir. Eğitime verdiği önemin başta gelen nedeni, *Altın Nesil* yetiştirmektir (Yavuz, 2005a: 298; Çobanoğlu, 2012: 402). Gülen'in nazarında ailenin önemi, altın *nesli yetiştirecek olan yuva* olmasından kaynaklanmaktadır. Kadın, sadece anne olduktan sonra bir kimliğe kavuşur. Kadına verdiği değer, *imanlı ve ahlâklı* çocuklar yetiştirmesi ölçüsündedir. Dinin olmadığı yerde ahlâktan zaten söz edilemez. (Çobanoğlu, 2012).

Gülen'in ahlâk, aile, din, devlet, demokrasi, hoşgörü, siyaset gibi konulara bakışı ile alakalı olarak farklı akademisyen ve yazarlar tarafından farklı düşünceler ve farklı Fethullah Gülen profilleri çizilmiştir. Helen Rose Ebaugh, John Espesito, Ali Bulaç, Ali Ünal, Nevval Sevindi başta olmak üzere pek çok yazar, Gülen'i sevgi, saygı, merhamet ve hoşgörü konusunda insanüstü bir yere koymuş, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi öncesinde yazdıkları makalelerinde, kitaplarında Gülen'i adeta bir derviş olarak tasvir etmişlerdir. Öte yandan, Necip Hablemitoğlu, Ahmet Şık, Âdem Çaylak, Emin Değer gibi 90'lı yıllardan beri Fethullah Gülen ve onun öncülük ettiği cemaate karşı siyasî iktidarları ve halkı uyaran akademisyen ve yazarlar da bulunmaktadır.

2.2.1. Olumlu Bir Perspektiften Bakanlara Göre Fethullah Gülen

Birinci grupta bahsettiğimiz düşünceyi temsil edenlere göre Fethullah Gülen'in modernite ve Batı ile olan ilişkisi *klâsik Vahabbilik, tebliğci ve cihatçı anlayıştan* keskin bir biçimde ayrılmaktadır. Gülen'in Sufî yönü ile hayat bulan bu felsefe, dünyaya bakışı ve özü itibariyle yıkıcı olmayan, yapıcı olan ve barışçıl bir niteliğe sahiptir (Espesito ve Yılmaz, 2014:53). Dünyayı daha iyi anlamaya yarayan bilim, tarih, sanat, siyaset ve felsefe gibi alanlardan Müslümanlar uzak durmamalı ve bu alanlarla ilgilenmelidir (Heck, 2007:645). Gülen, Batı'dan yüz çevirmeyip, Batı ile entegrasyonu gerekli görmekle birlikte Batı'nın yanında Doğu'nun tutulması gerektiğini düşünür. Gülen, bu düşüncelerini şu sözlerle ifade eder:

“Ama Doğu diye şu anda çok yüceltilecek bir şey görünmüyor ortada. Hoşgörü, insanlar ve medeniyetler arasında müspet bir alışveriş sağlayacak öyle bir köprü ki, onun yanında her şey cılız kalıyor. Çok açık ve net olarak söyleyebilirim, Avrupa ile entegrasyonu gerekli görüyorum ben” (Sevindi, 2008:45).

Gülen'e sempati duyan yazarlar, Gülen'in Türk kimliğinde mevcut İslâmî ve Avrupalı kimliklerini kabul etmesini, hem muhafazakâr kesimin hem laik kesimin bu ikiliği reddettiği bir dönemde, takdirle karşılamışlardır. Gülen, birçok İslâmî hareketin de

Avrupa Birliği (AB) meselesine bakışını müspet yönde etkilemiştir (Kösebalaban, 2003:182).

Bu görüş, ayrıca Gülen'in dünyaya siyaset açısından bakmadığını savunur. Buna göre, Fethullah Gülen *darü'l-harp* ve *darü'l-İslâm* olarak dünyayı bölmeye kalkmamış ve bu kavramlar yerine *darü'l hizmet* (*Allah rızası için insanlara hizmet edilen yer*) kavramı ile dünyayı kaynaşmış ve bütüncül bir yer olarak görmüştür (Yılmaz, 2003:234; Yılmaz, 2007:35). Müslümanlar, kendi kültür ve geleneklerine uymayan başka ülkelerde yaşasalar bile bulundukları yerin kanunlarına uymalı ve başka insanların haklarına riayet etmelidir (Espesito ve Yılmaz, 2014:55).

Fethullah Gülen'in söyleminin modernizm ve Batı medeniyetiyle hem uyum içinde ama aynı zamanda eleştirel bir yapıcı ilişki öngördüğü ifade edilmiştir. Modernleşme yalnızca Batılı tarzda olacak diye bir kaide yoktur. Batı'nın yerleşmiş ön yargıları, bilhassa kaos zamanlarından ilkel, yıkıcı tepkileri beraberinde getirmiştir. Gülen'in Batı kültürü ve değerleriyle asimile edilmeye karşı bir duruş sergilediği iddia edilmiştir (Sevindi, 2008): "*Avrupa ile makul ve kendi şartları içinde, bizim de kendi şartlarımızı ortaya koyacak bir noktaya yürümemiz geleceğimiz adına güzel şeyler vaat edebilir*".

Gülen'in öncülük ettiği hareketin hoşgörü, demokrasi, ılımlılık ve piyasa ekonomisi gibi konulara ilişkin çoğu gruptan fazla üzerinde durmasının iki zıt sebebi vardır: Bunlar, Gülen'in adalet ve barışın egemen olduğu bir toplumsal düzen için dinin kilit bir önem taşıdığına dikkat çekmesi ve Türk-İslâm toplumunun bekâsının sağlanabilmesi için devlet otoritesinin mutlak bir önemi olduğu düşünceleridir. Bu anlayışın oluşmasında Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti tecrübelerinin rolü büyüktür. Toplum, kendi öz değerlerine ve kültürüne sadık kalarak ekonomi, teknik ve hukukî değişim ve ilerleme anlamında modernleşebilir. Fethullah Gülen'e göre modernlik kamusal alan içinde yenilenmiş bir İslâmî bilinç ve görünürlük ihtiva eder (Özdalga, 2000).

Fethullah Gülen'in demokrasi, çoğulculuk ve insan haklarının gerektirdiği prensiplere de son derece bağlı olduğu iddia edilmiştir. Gülen'in söylemlerinde bu kavramların da dinî bir zemine yerleştirildiği kolayca görülebilmektedir. Gülen'e göre, çoğulculuk ve demokratikleşmenin İslâm medeniyetinde sağlam kökleri vardır (Hefner, 2005:7).

İslâm dininde mevcut şura, icma ve içtihat gibi kavramlar sayesinde İslâm dininin çoğulculuk ve demokrasiye uygun olduğu iddia edilir (Espesito ve Voll, 1996:27).

Ali Bulaç, Gülen'in, Türkiye'de farklı görüşlere sahip insanların bir arada barış içinde yaşayabilmeleri için demokrasinin ihtiyaç olduğuna inandığını ifade etmiştir Bulaç, Gülen'in İslâm temelli bir hareketin lideri olarak İslâm ve demokrasi ilişkisi üzerine düşündüğünü ve İslâm ile demokrasinin çatışmayacağı sonucuna vardığını belirtmiştir. Bu, İslâm dininin müzakereye açık tabiatından kaynaklanmaktadır. Bulaç, Gülen'in demokrasiye olan inancının, hoşgörü ve diyalog söylemleriyle alakalı olduğunu vurgulamış ve Gülen Hareketi'nin hoşgörü ve diyalog adına yaptığı faaliyetlerin temelinde İslâm dini olduğunu ifade etmiştir (Bulaç, 2015).

Sevindi, Gülen'in akla ve özgürlüğe İslâm'ın en önemli unsurları olarak değer verdiğini belirtmiş ve bunu Gülen'in şu sözlerine dayandırmıştır: “*İnsanı insan yapan aklıdır ama hemen ardından en önemli özelliği olarak onun hürriyetini koyuyor*” (Sevindi, 2008:31).

Darbe girişimi öncesi, Gülen'e sempati duyan yazarlar, Gülen'in çoğulculuk, hoşgörü, seçme hürriyeti ve demokrasi konularına İslâmî bir perspektiften baktığı hususunda hemfikirdir. Gülen'in, bu düşüncesi Şâtibî tarafından formüle edilen İslâm hukukunun beş temel prensibi (makasidü's-şeria)'dan mülhemdir. Bu beş temel prensipten canın korunması *nefs*, mülkiyetin korunması *mal*, aklın korunması *akıl*, soyun devam ettirilmesi *nesil*, dinin korunması da *din* olarak ifade edilmiştir. Bunlar aynı zamanda modern anlamdaki temel hak ve özgürlüklerdendir. Aklın korunması meselesi; düşünce ve ifade özgürlüğü, çoğulculuk ve demokrasiyle yakından ilişkili meselelerdir (Espesito ve Yılmaz, 2014:58).

Bulaç, Gülen'in devlet kavramına karşı duruşunun, klâsik muhafazakâr anlayışla paralellik gösterdiğini söylemiştir. Gülen, devlet kurumunu önemser ve onu yücelterek tasvir eder. Gülen'e göre devlet, bireylerin var oluşlarından itibaren hizmet etmek zorunda oldukları bir yapıdır. İslâm dini, güvenlik, esenlik, barış ve istikrar gerektirmekte ve bu ancak güçlü bir devletin varlığıyla mümkün olmaktadır. İstikrarsızlık ve kaos ortamında oluşabilecek felaketlerin önüne geçmek için devlet otoritesine itaat edilmelidir (Bulaç, 2015).

John Espesito ve İhsan Yılmaz, Fethullah Gülen'in devletçi bir zihniyet savunmadığını, tek kaygısının hukukun üstünlüğü olduğunu, istikrarı anarşiye tercih etmesinin yanlış anlaşıldığını ve devleti kutsamak olarak algılandığını ileri sürmüşlerdir. Bu düşüncelerini Gülen'in şu sözlerine dayandırmışlardır:

“Ben, ‘Devlet lazımdır, yıpratılmamalıdır’ gibi ifadelerle devlet hakkında takdirlerimi –takdir kelimesini tercih yerinde kullanıyorum– dile getirirken, ‘en kötü devlet bile devletsizlikten iyidir’ kaydını mutlaka düştüm; devleti kutsal görenler gibi takdis etmedim. Böyle bir tercihi de lüzumlu görüyorum, çünkü, devletin olmadığı yerde anarşi, kaos ve başıbozukluk hakim olur. O zaman fikirler saygı görmez, din-vicdan hürriyeti kalmaz, hakka saygıdan bahsedilemez. Ayrıca bazı zamanlarda insanımız devletsizlikten çok çekmiştir. İşte bu gibi sebeplerden dolayı devletin yanında olmayı aynı zamanda vatandaşlık görevi olarak görüyorum... Güzel görüş, güzel düşünme, güzel değerlendirmelere varma yolunu tutuyorsak, meseleyi –günümüzde bazı muhaliflerin yaptığı gibi – sürekli tenkide, tahribe, muhalefete, kine, düşmanlığa nefrete bina etmekte fayda mülâhaza etmiyorsak, bu bazı yanlışları görmemize rağmen, onları sinemize çekerek yaptığımız bir tercihtir. Yoksa ‘devlet masumdur, peygamberane bir ismet içindedir, ne yaparsa isabetlidir, asla hata yapmaz’ gibi mülâhazalarım hiçbir zaman olmadı. Onlar da yanılabilirler” (Espesito ve Yılmaz, 2014:58).

Bulaç, Gülen'in Türkiye'deki anlamıyla laikliği benimsemediğini belirtmiştir. Gülen'e göre din konuları üzerinde devlet dâhil olmak üzere hiçbir otorite ve kurum bir düzenleme yapma hakkına sahip değildir. Örneğin Diyanet İşleri Başkanlığı İslâm dininin nasıl uygulanacağına dair şekil üzerine görüş beyan etmemelidir. Fakat Gülen, herhangi bir kamusal demecinde Türkiye'deki laiklik düzenine doğrudan karşı olduğunu belirtmemiştir. Bu davranışı devlet otoritesiyle çatışmaktan kaçınmasından kaynaklanıyor olabilir (Bulaç, 2015).

Öte yandan Espesito ve Yılmaz, Gülen'in nazarında seküler kanunlar yapılmasının olumsuz bir durum olmadığını Gülen'in şu sözlerine dayandırmışlardır:

“İslâm'da, yöneten ve yönetilenlerin karşılıklı anlaşmaları demek olan yönetim, meşruiyetini hukuktan ve hukukun üstünlüğü esasından alır. Ona göre hukuk yönetenin de yönetilenin de üstündedir, Allah'a aittir, değiştirilemez, gasp edilemez; Yaratan'ın emri, Peygamberin tebliğ ve tatbiki çerçevesinde uygulanmaya çalışılır. İslâm, hukuk dışı bir yönetimi meşru saymaz, onu tanımayan yönetilenleri de asi kabul eder. İslâmî bir idarede en zirvelerdeki kimseler dahi sıradan bir insan gibi hukukî esaslara riayet etmekle mükelleftirler. Bu esasları kat'iyen ihlâl edemez ve onlara aykırı uygulamada bulunamazlar” (Espesito ve Yılmaz, 2014:61).

Espesito ve Yılmaz, Gülen'i, siyasal İslâmcı görüşü temsil edenlerden siyasete olan mesafesiyle ayırmışlardır. Gülen, Müslümanların sorunlarının siyasete girmeden de halledilebileceğini düşünür ve din ile siyasetin mutlak ayrılığını savunur (Espesito ve Yılmaz, 2013: 63).

Bulaç, Gülen'in *cemaat* kelimesine yüklediği anlama değinmiştir (Bulaç, 2007:38). Gülen için *cemaat* bir *şahs-ı manevî*dir. Cemaat olma durumunda tek tek bireylerden bahsedilemez. Gülen'e göre bu asırda *velâyet* ve *kutbiyet* varsa hepsi şahs-ı manevîninindir. Cemaat bir şahs-ı manevî olarak modern zamanın kutbunun misyon ve fonksiyonunu yerine getirir:

“Evet, her işini, Allah’la irtibatlandırıp götüren bir heyette, ferdî emeller, şahsî hırslar ve kaygılar olmaması gerektiği gibi, gidip sonsuzla noktalanmayan gaye-i hayaller ve mefkureler de olmamalıdır. Gerçek bir cemaat, fertleri ebediyete teslim olmuş öyle mukaddes bir topluluktur ki; Bediüzzaman’ın yaklaşımıyla, Onlar, Allah için işler, Allah için başlar, Allah için konuşur, Allah için görüşür, lillah, livechillah, lieclillah rızası dairesinde hareket ederek ömrünün saniyelerini seneler hâline getirir ve fâniliğin çehresine bâkilik damgasını vurur. Evet, onun bütün çalışmaları, fevkalâde içten, olabildiğince bir duruluk içinde ve hep sonsuza müteveccihdir. Bu itibarla da denilebilir ki, her kalabalık, cemaat değildir. Hatta fertleri birbirine karşı olan bazı yığınlar; cemaat olmak şöyle dursun, onların çokluğu, kesir sayılarının çarpımlarında olduğu gibi azalma ve küçülme vesilesidir. Hakiki cemaat ruhuyla serfiraz olan peygamberin arkadaşları, kemmiyet itibariyle az oldukları halde güçlü bir cemaatten bekleneni yerine getirebilmişlerdir. Hatta bir Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer’i tek başına bir cemaat ve millet kabul etmek katiyen mübalağa değildir. Hz. Mesih’in bir avuç havarisine de en güçlü ordulardan daha güçlü nazarıyla bakılabilir. Aslında, bütün bir tarih boyu, tam kıvamında olan bu ölçüdeki bütün ‘azlar’, kıvamında olmayan dünya dolusu yığınlardan daha güçlü ve bereketli olmuşlardır” (Gülen, 1999: 187).

Gülen, cemaat kavramına kutsal bir önem atfetmiştir. Bu kutsiyet, cemaati oluşturan bütün bireylerin, bireyselliklerinden Allah için vazgeçip, bireyselliği cemaat içinde eritmelerinden kaynaklanmaktadır. Cemaat bir anlamda, modern dünyanın oluşturduğu ahlâkî boşluğu tamamlayan ve Müslümanların dayanışma hâlinde yaşamalarına olanak veren bir dinî yapılanmadır.

Ali Ünal’a göre, Gülen şahsî karizmasını “gönüllüler hareketi” veya “hizmet hareketi” olarak adlandırdığı cemaatin oluşumu ve büyümesi aşamalarında etkin bir biçimde kullanmıştır. Aksiyona çok önem veren Gülen, düşüncelerin ve değerlerin özel ve kamusal alanda uygulamaya geçirilmesine de öncülük etmiştir (Ünal, 2002).

15 Temmuz 2016’da yaşanan darbe girişimi öncesinde Fethullah Gülen hakkında müspet düşüncelere sahip yazarlar ve akademisyenlerin görüşlerine dayanarak, Fethullah Gülen’in hoşgörü, demokrasi, laiklik, aile, akıl, özgürlük gibi pek çok konuya dinî bir perspektiften baktığı ve bu kavramların İslâm diniyle çelişmediği gibi, İslâm dininin bu kavramları destekleyici bir tabiatının olduğu sonucu çıkmaktadır.

2.2.2. Karşıtlarına Göre Fethullah Gülen

Fethullah Gülen'e ve onun liderliğinde kurulan Hareket'e karşı siyasî iktidarları ve toplumu öteden beri uyaran akademisyen ve yazarların karşıtlığı farklı sebeplere dayanmaktadır. Bunların arasında Atatürk ilke ve inkılâplarına dayalı kurulan rejimi, özellikle laikliği tehdit ettiğine dair endişeleri olanlar mevcut olduğu gibi, İslâm dininin özüne zarar verdiği, Müslümanları ayırtırdığı, ötekileştirdiği yönünde iddialar öne sürenler de olmuştur. Sebebi ne olursa olsun, Fethullah Gülen'e ve Cemaat'e en popüler olduğu ve itibar gördüğü dönemlerde bile karşıt bir tutum sergileyen yazar ve akademisyenlerin ortak özelliği, *Fethullah Gülen'in ve Cemaat'in dünyevî güç peşinde koştuğuna, pragmatist bir nitelik gösterdiğine ve bu uğurda İslâm'ın mukaddes değerlerinin içini boşalttığına, şiddet unsurları barındırdığına dair olan inançtır.*

Fethullah Gülen'in Atatürk'e olan bakış açısı, onun dinî inançlarına dair ipucu vermektedir. Gülen'in doğum tarihi 27 Nisan 1938'dir. Ancak Gülen sohbetlerinde doğum tarihinin 11 Kasım 1938 olduğunu belirtmiştir. Bunun sebebinin, Gülen'in Atatürk'ü *Deccal* olarak gördüğü ve ölümünün ardından kendisinin dünyaya geldiği, bunun manevî bir işaret olduğuna inandığı iddia edilmektedir (URL3). Gülen, Erzurum'a gittiğinde *Komünizmle Mücadele Derneği*'ne destek olmuş ve gündemine *Deccal* ile mücadeleyi eklemiştir (Işıklı, 1998: 77). *Deccal* ile alakalı konuşması şu şekildedir:

“Bir de ‘deccal’i anlatacağım diye, Ramazan’ın sonuna kadar anons ettim. Cemaat hergün pür heyecan beni dinliyordu. Ben ise mevzuyu son gün anlatmayı düşünüyordum. Mahkûm edilmekten korkum yoktu. Ancak Ramazan’ın ilk gününde hapishaneye girersem vaaz edemem düşüncesiyle Deccal hakkındaki vaazı son güne bırakmıştım (...) Deccal hakkında ne biliyorsam anlattım. Cami miting meydanına dönmüştü (...) Meğer istihbarat erkenden gelip kürsünün etrafını almış ve belki de konuşmaları kaydetmişler... Sonradan öğrendim ki Deccal ile ilgili konuşmamdan sonra, emniyet yetkililerinin bir kısmı benim tutuklanmamı istemiş; ancak (...) sonradan vazgeçmişler” (Erdoğan, 2006).

Fethullah Gülen'in *Deccal* vurgusu, onun *Mehdî/Mesih* inancını taşıdığını ve Cemaat mensuplarını da bu yolla etkilediğini göstermektedir. Mehdî, ahir zamanda ortaya çıkıp doğru inancı ve adaleti dünyada tesis edeceğine inanılan kurtarıcıdır. Hemen her toplumda bir kurtarıcıya duyulan ihtiyaçtan dolayı bir inanç gelişmekle birlikte, Mehdî inancı, İslâm'da erken dönemlerde Şia tarafından benimsenmiş sonraları Ehl-i Sünnet arasında da yayılmaya başlamıştır. Bu inanca göre, dünyaya zulmün hâkim olduğu karanlık bir dönemde, zulme sebep olan *Deccal* 'i yok edecek ve tekrar barışı ve nizamı tesis edecek bir kurtarıcı gelecektir. Hristiyan, Yahudi ve İslâm dinlerinin çeşitli

mezheplerince benimsenen Mehdî/Mesih inancı, dinî deliller açısından sıkıntılı olduğu gibi İslâm tarihinde birçok olumsuzluğun kaynağı olmuştur. Siyasî iktidarı ele geçirmek isteyen birçok kişi Mehdî olduğu iddiasıyla ortaya çıkıp sosyal birliği parçalamış ve savaşlara neden olmuştur (Sarıkcıoğlu, 2003:371-373).

Fethullah Gülen'e bağlı okullarda eğitildikten sonra ifşaatta bulunan iki öğrencinin açıklamaları, Cemaatte Cumhuriyet'in adının *kefere düzeni*, Atatürk'ün adının *Deccal* olduğunu ortaya çıkarmıştır (Işıklı, 1998:76).

Yavuz Çobanoğlu, Gülen'in Cumhuriyet dönemini çok eleştirdiğini ama bunu isim vermeden yaptığını belirtmiştir. Çobanoğlu'na göre, Gülen, Atatürk'ün bir komutan olarak sadece Kurtuluş Savaşı'nı zaferle sonuçlandırarak ülkeyi düşmanlardan kurtarmasını takdir etmiştir. Gülen'in "*Cumhuriyet'i sahiplenmeliyiz*" çağrısında kastedilen *laik cumhuriyet* değil, gelecekteki *İslâm cumhuriyetidir* (Çobanoğlu, 2016).

Gülen, Atatürk ve cumhuriyet hakkındaki görüşlerini kamusal alanda açıkça söylemekten imtina etmiştir. Ali Ünal, bir aksiyon adamı olarak addettiği Gülen'in aksiyonun sıhhati adına *tedbir ve ihtiyat* yoluna başvurduğunu belirtmiştir (Ünal, 2006:100). Gülen, hareketinin sağlıklı yürütülmesi için tedbir meselesi üzerine şu görüşlerde bulunmuştur:

"İhtiyat, bir iş ve hamlede zarar ihtimallerine karşı ve maruz kalınan musibetler neticesinde âh u vâha düşmemek için ehemmiyetli bir davranıştır. Sebep ve vasıtalarla sarılmada gerektiği gibi hazırlanmamış nice müteşebbis vardır ki, neticede ya dizini döver veya kadere taş atar. Onlar, önce tedbirde kusur ederler, sonra da kaderi tenkitle hataya düşerler. Teşebbüsler gibi tedbirler de, Hakk'ın inayetine arz edilmiş birer davetiyedir. Ve aynı zamanda bunlar, bir hakikatın iki yüzünden ibarettir. Bunlardan birinde meydana gelecek kusur, çok defa inayetin kesilmesinde ve dolayısıyla da muvaffakiyetsizliğe sebebiyet verecektir. Arızasız yol ve yürüyüş ise, her lâhza basiret üzere olmakla kabildir." (Ünal, 2006:100).

Takıyye, Şiiilikte önemli bir kavramdır. Gülen'in en önemli özelliklerinden biri *tedbir* adı altında takıyye ilkesini etkin bir biçimde kullanmasıdır. Takıyye, tarihi boyunca muhalefette kalmış olan Şii toplumlarında, korunma ve hayatta kalma davranışı olarak benimsenmiştir (Fırlalı, 2011: 90). Politik bir önlem olarak ortaya çıkan takıyye, Şia'da zamanla bir inanç ilkesi hâline gelmiştir. Ehl-i Sünnet âlimleri, bu konuda çekimserdir. Sünnî düşünceye göre takıyye istisnai bir durumdur. Zira Sünnî düşünce, zaten çoğunluğun mezhebi olagelmıştır. Şii toplumlarında takıyye, kimliğini gizlemek, olduğundan farklı görünmek maksadıyla iktidara ve iktidar çevresinde kümelenen toplumsal gruplara karşı uygulanan politik bir tavidir. Kendisini Sünnî ve Şia karşıtı

olarak tanımlayan Gülen Hareketi, bu yüzden takıyye yerine *tedbir* kavramını kullanmıştır (Evkuran, 2017:45-46).

Sünnî bir grubun Şia'nın temel ilkelerinden birisini kavramsal dönüşüme uğratarak etkin bir biçimde uygulaması önemli bir habercidir. Bu tavır, kaygının dinî değil, tamamen siyasî olduğuyla açıklanabilir. *Tedbir* marifetiyle kamu kurumları ve sivil kuruluşlar ele geçirilmeye çalışılmıştır. Demokrasi sayesinde oluşan nimetler, krizlerde ortaya çıkan fırsatlar iyi değerlendirilmiştir (Evkuran, 2017:46).

Emin Değer, Fethullah Gülen'in Nevval Sevindi ile yaptığı New York söyleşisinde, Gülen'in, Sevindi tarafından topluma Atatürk ilkeleriyle çelişmeyen, Cumhuriyet değerleriyle barışık ve ılımlı bir imajla tanıtıldığını ve bunun Fethullah Gülen'in gerçek amacını, *derin misyonunu* gizlemek için yapıldığını belirtmiştir (Değer, 2016:35-37).

Fethullah Gülen'in demokrasi, çoğulculuk ve hoşgörü gibi kavramlara karşı mesafesi konusunda da farklı görüşler mevcuttur. Yavuz Çobanoğlu, Gülen'de hoşgörünün sınırları olan bir kavram olduğunu belirtmiştir. Buna göre Gülen, her kafadan bir ses çıkmasından rahatsız olur. Onun değişmez kötülere vardır. Bu değişmez kötüler, *anarşistler, komünistler, ateistler, eşcinseller, sosyalistler, Yahudiler, Haçlılar ve alkol kullananlardır*. Çobanoğlu, Gülen'e göre seküler bir hayat sürmenin dine aykırı olduğundan bahsetmiş ve Gülen'in dindışı olarak gördüğü gruplara nefret söylemini ifade etmiştir. Bunu Gülen'in “*ateist çocuğa miras vermeyin, anarşist çocuğunuza gereğini yapın*” sözlerine dayandırmıştır (Çobanoğlu, 2016).

Gülen'in sol görüşlülere karşı hoşgörüsüzlüğünün en büyük örneklerinden biri, toplumu solcular ve Müslümanlar olarak ikiye bölmektedir. Gülen, Deniz Gezmiş'ten bahsederken “*öldürülüyor, ama sonra dinî merasimle gömülüyor. Bu ne perhiz, bu ne lahana turşusu*” ifadelerini kullanmıştır. Sık sık bir sineği bile ezemeyecek karakterde olduğunu vurgulayan Gülen, şiddet kullanmakla ün yapmış birinden bahsederken şöyle demiştir: “*Halil Kol adındaki ülkücü arkadaş beş-on komünistin arasına girip hepsinin hakkından gelecek kadar bileği ve yüreği olan biriymiş*” (Işıklı, 1998: 69).

15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişimi öncesine kadar pek çok akademisyen ve yazar tarafından demokrasi ve barış yanlısı bir din adamı olarak görülen Fethullah Gülen'in solcular ve ateistler hakkındaki düşünceleri, aslında kendisi gibi olmayanlara karşı

tutumunu da gözler önüne sermektedir. Farklı ideoloji ve düşüncelere sahip çok sayıda akademisyenin, gazetecinin, politikacının bu söylemleri göz ardı etmeleri anlaşılamayacak bir tutumdur.

Gülen, 12 Mart darbesine karşı olan hoşnutluğunu gizlememiş “*solun liderliğine soyunanların birçoğu müstehak oldukları için, Müslümanlardan birçoğu da sırf denge için tutuklanmış ve gözaltına alınmışlardı*” demiştir (Erdoğan, 2006:133).

Fethullah Gülen’e göre; kadınlar, muhatap olunmaması, ancak zorunluluk hâlinde tahammül edilmesi gereken kimselerdir. İzmir’de bir okulun yapımı için bağış toplamak amacıyla bir kadınla yaptığı görüşme hakkında, “*istemediğim halde bir kadınla da muhatap olmak zorunda kalmıştık*” demektedir. Gülen, 6 Nisan 1998 tarihinde Samanyolu televizyonunda yayınlanan bir programda, kadın sunucunun, kadın eli sıkmanın caiz olup olmadığına dair sorusuna verdiği cevapta, kadın eli sıkmanın demokrasi ve moderniteyle ilgisi olmadığını söylemiş, sorunun cevabına dolambaçlı cevaplar vermiştir (Işıklı, 1998:55-56).

Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere, Gülen’in hoşgörü, çoğulculuk ve demokrasi gibi söylemleri son derece sınırlıdır. Gülen için dinî temelde her zaman kötü ve düşman olanlar vardır. Gülen, onlar hakkında şedit bir dil kullanır. Kötülük, çoğu kez, nizamsızlıkta ve nizamı bozmakta billurlaşır. Gülen için temel değer *nizam*dır. İsyankârlık bir yana gayrimemnunlardan bile kaçınmak gerekir. Gülen’in düşüncesinde, İslâm, sıkı bir sosyal ahlâk tasavvurudur (Bora, 2017:433).

İslâm dininin sosyal ahlâk tasavvurunu topluma yerleştirecek olan güç, Gülen’in eğitim kurumlarında belli öğretiler doğrultusunda yetiştirilen *Altın Nesil*dir. Bu tasarım, Gülen’in *ideal bir sistem* ve *ideal bir insanlık* olduğuna dair inancını kanıtlamaktadır. *Altın Nesil*, insanlığı *Asr-ı Saadet Dönemi*’ne taşıyacak olan güçtür. Aslında altın nesil, Hz. Muhammed zamanında yaşadığı düşünülen bir geçmiş zaman mitidir (Çobanoğlu, 2012:402). Gülen’in eğitim kurumlarında yetişen yeni *Altın Nesil*, toplumu yeniden o ideal döneme geri döndürecek olan askerler olmaya tâlip olmuştur.

Fethullah Gülen, insanlığı bu ideal döneme taşıyacak olan *Altın Nesil*’in kendi önderliğinde yetiştirilmesi gerektiğine dair bir inanç taşımaktadır. Bu, Gülen’in tanrısal misyonudur (Demir, 2018:74). Emin Değer, *Bir Cumhuriyet Düşmanının*

Portresi: Fetullah Gülen'in Derin Misyonu isimli kitabında şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

"...Fethullah Gülen'in zaman zaman değişmiş izlenimi veren tutumu, gerçekte tek amaca yöneliktir. O, "İ'lay-ı Kelimetullah", yani Allah'ın adını ve dinini yüceltme misyonunu üstlenmişti. Peygamber'in "Benim mesajım güneşim doğduğu ve battığı her yere ulaşacaktır." Hadisinden çıkardığı görevi, kendine vazgeçilmez bir hedef olarak seçmişti. Peki bu kesin ve ertelenemez, her müminin her koşulda yapması gereken bir kural mıydı? İslam'da "İ'lay-ı Kelimetullah" Tanrı'nın adını yüceltme, müminlere farz-ı kifaye olarak verilmişti. Ama o, bu görevin farz-ayn olduğunu savunuyordu. Kişiyi inançlarından dolayı eleştirmek yanlıştır. Ama o da inanç dünyasının sınırlarını, başkalarının hele hele sistemin sınırlarına kadar genişletmeye kalkışmamalı, kendi kanalı dışına taşırmamalıdır; bu da bir başka kuraldır. Oysa Hoca, o alanı taşımak ne söz, "daha 16-17 yaşlarındayken dünyayı parmağının ucunda çevirmek isteğiyle" çırpındığını söylemektedir" (Değer, 2016: 40).

Gülen'in kendisinin seçilmiş olduğuna ve kutsal bir misyonu yerine getirmek için seçkinlerden oluşan bir cemaate önderlik etmesi, Hareket'in ezoterik/gnostik yapısını gözler önüne sermektedir (Demir, 2018:74). Gülen şu sözlerle seçilmiş olduğuna dair olan inancını dile getirmiştir:

"Şayet Allah, kendi katından göndermiş olduğu bir kısım ışınları, onun üzerinde kırıp, başkalarına yansıtıyorsa, bu yüce ve kutsî iş için o insanın, kendisini seçen Rabb'ine karşı şükran duyguları ile iki büküm olması gerekmez mi?" (Gülen, 2009: 108).

Gülen Hareketi'nin büyük bir maddî ve beşerî bir güce ulaşmasının en önemli nedenlerinden biri, Gülen'in bir cemaat lideri olarak bu ideale mensuplarını ikna edebilmesidir. Cemaat mensubu olmayan kesimler arasında bile belli bir güven ve toplumsal meşruiyet kazanmayı başarabilmiştir. Hilmi Demir, *Ezoterik Bir Kült Cemaatin Radikalleşmesi* adlı kitabında bu durumu, Gülen'in oluşturduğu lider kültürü ile açıklamıştır. Gülen, kültür kişiliğini dinî inançlardan yararlanarak oluşturmuştur. Ancak bu durum, Gülen'in söylemlerinin salt dinî olduğunu göstermez. Söylemleri felsefî terimler, Yunan mitolojilerinden örnekler ve moderniteye ait terimleri de (Bora, 2017:432) ihtiva etmek suretiyle eklektik bir yapı oluşturur (Demir, 2018: 80).

Gülen'in idealindeki toplumsal düzen dinî doktrinlere dayanan bir tasavvurdur. Demir'e göre dinî doktrin, metafizik dünya görüşünün ötesinde şiddeti vurgulayan gelenek ve mitleri de içermektedir. Bunlar, dünyadaki büyük dinlerin merkezî unsurlarıdır. Hepsinde de şiddetin haklı gösterilmesinde kullanılabilecek kutsal metinler, öğretiler ve yaşanmış olaylar vardır. Dinî doktrin, şiddet içeren gelenek ve mitler ile metafiziksel dünya görüşü yoluyla kişiyi mücadelede yer alması için zorunlu kılan ezeli ve ebedî şartları hazırlar ve şiddeti de yasallaştırmış olur. Kendisini feda

eden kişiye ödülü garanti ettiğinden, inançlı kişiyi kolayca motive eder. Gülen, kitleyi liderliğine ikna etmek için paranormal olaylara başvurmakta ve rüyaları kullanmaktadır (Demir, 2018:80-82). Örneğin, Hz. Muhammed, Cebrail ve hatta Allah ile görüştüğünü ileri sürmektedir:

“Yani insan, mahiyeti itibariyle zaman üstü, mekân üstü olabilir. Dünü yarınla beraber görebilir. Doğrudan doğruya huzur-i risaletpenâhiye ulaşabilir ve Efendimizi dinleyebilir. Hz. Cibril’i Kur’an okurken duyuyor gibi olabilir. Zât-ı uluhiyyetin bikem u keyf kendisine konuştuğunu duyabilir. Buna binaen ehlullahtan bazıları Efendimizden ve sahabeden hadis aldıklarını söylüyorlar. Hatta ben tabiindenim diyen insanların sayısı az değildir... doğrudan doğruya efendimizden emir aldım diyenlerin sayısı da az değildir” (Gülen, 2013:21-22).

Gülen, rüyalarını bir ikna yöntemi olarak kullanmıştır. Gülen, kendisine rüyalarında haberler verildiğini, kendisine gelen saldırılar karşısında ilâhî bir el tarafından korunduğunu söyler. Amacı, kitlesini üstün bir insan olduğuna ve kendisine itaat edilmesi gerektiğine inandırmaktır:

“Birkaç defa rüyamda Ashab-ı Bedir’i görmüşümdür. Kampta da öyle oldu. Hatta bir iki defa da rüyamda kendimi onların içinde harbe gidiyormuş gibi görüyor ve ‘Allah Allah! Ashab-ı Bedir’in içinde bulunuyorum ama, ben onlardan çok sonra geldim, nasıl olur da onlarla beraber olurum?’ diye düşünüyor ve hayret ediyordum. Zannediyordum onların bazılarını seçebiliyordum da; ama kamptaki müşâhedemde fertleri tam seçemiyordum. Her hâlde sadece Hz. Hamza’yı tanıyabilmişim...

Daha sonra meydana çıktı ki tam o dakikalarda, kampa baskın yapmak isteyen bir grup, tam yol ayrımına gelince trafik kazası yapmış ve arabaları cayır cayır yanmış. Daha sonra bu arabayı biz de gördük. Zaten yolumuzun üstündeydi. Demek ki, o demir kalemin atılması, misal âleminde bu neticeyi işaretmiş. Kapının görünmesi ise, inayet altında olduğunun emaresiymiş. Yani bu mini rüyada sahabe, sanki oradakilere: ‘siz inayet ve koruma altındasınız. Dava, düşünce, duygu bir olunca, aynı Nebi’nin arkasında da bulununca, zaman ve asırlar bizi sizden ayıramaz. Birimiz dünyada, birimiz ukbâda, birimiz şarkta, birimiz garpta da olsak yan yanayız” (Gülen, 2011a: 76 akt. Demir, 2018:90).

Rüyalarında tanrısal bir güç tarafından verilen işaretlerle başına gelecek olaylardan korunduğuna inanan ve kitlelere seçilmişliğini bu şekilde kanıtlamaya çalışan Gülen, cin, şeytan vb. metafizik varlıkları da söylemlerinde kullanmaktadır:

“Meselâ, devletlerarası haberleşme alanında cinleri kullanmak, hem daha süratli, hem de daha emin bir yol olabilir. Bilhassa bir kısım gizli haberleşmelerde telsiz, telgraf veya telefonların şifre ve kodlarının çalınma ihtimaline karşılık, cinlerin kullanılmasında böyle bir riziko söz konusu olmayacaktır. Bu yönüyle cinler, ileriki zamanın belki de en emin ulakları olacaklardır. Yarınlar kim bilir daha nice harikalar karşımıza çıkaracaktır” (Gülen, 2011a: 198-199).

Bu sözler, Gülen’in gerçekten böyle inançlara sahip olduğunu mu yoksa kitleleri etkilemek için böyle inançları kullandığını mı sorusunu akla getirmektedir. Ancak

daha da önemlisi, bir dinî cemaat liderinin devletlerarası istihbarat gibi meselelere neden akıl yorduğu sorusudur.

Gülen'in, istihbarat, siyaset, demokrasi ve çoğulculuk üzerine olan söylemleri, dinî terimler yanında kullandığı moderniteye ve neo-liberal anlayışa uygun söylemleri liderliğinde kurulan Cemaat'in karakterine de yansımıştır. Bu, Gülen Hareketi'nin salt dinî bir cemaat olmasının ötesinde dünyevî iktidar talep eden ezoterik bir yapılanma olduğunu da göstermektedir.

Gülen, cemaat mensubu olmayı *manevî bir şirkete üyeliğe* benzetir ve *şükür fabrikasından* bahseder. Avans ve kredi gibi kavramları kullanmayı sever. Sosyal itibarın adını *teveccüh kredisi* koymuştur. Verimlilik kavramına önem verir ve “*melekler rantabl çalışırlar, daha doğrusu çalıştırılırlar*” tarzı cümleler kurar. Gelecekteki iktisadî hayata dair fikirleri ve öngörülleri de vardır. Küçük ölçekli işletmelerin hayatta kalma şansı olmayacağını Darwin'in “*natürel seleksiyon*” teorisiyle açıklar (Bora, 2017:433).

Gülen'in söylemleri, öncülük ettiği Hareket'i biçimlendirmiştir. Gülen, kendisi için *cemaat* kavramının mukaddesiyyatına rağmen, Hareketi'ne *cemaat*, kendisine de *cemaat lideri* demekten kaçınmıştır. Emin Değer, bunu laik Cumhuriyet ilkeleri karşısında bir tedbir olarak yorumlamıştır. Değer'e göre, Gülen'in, cemaat ve birey konusundaki düşünceleri bile, özgürlük ve barış konusuna bakışını özetlemeye yetmektedir. Buna göre Gülen, üstteki kişiye bağlılığı pekiştirme ilkesine dayalı, “*kişinin zihin denetimini ele geçirme ve tek tiplermiş kişileri gütmeye*” yöntemini kullanarak bireyi cemaat, cemaati birey yapma yöntemini seçmiş ve insanı insan olarak saygın kılmak yerine, onu dava için, misyon için kullanma yöntemini uygulamıştır (Değer, 2016: 17-29).

15 Temmuz 2016 yılında gerçekleştirilen darbe girişimi, Emin Değer'in bu görüşünü haklı çıkarmıştır. Yavuz Çobanoğlu'na göre, meclis bombalamak, insanlara ateş etmek, Gülen Cemaati tarafından yapılacağı daha önceden öngörülebilir şiddet faaliyetleri olmamakla birlikte, daha geniş bir kavramdan bakılırsa klasik İslamcılıkta kutsal vazifeler söz konusu olduğunda farklı meşrulaştırma yollarının bir sonucu olarak gelişmiştir. Çobanoğlu, Gülen'in “*Şiddete başvurmayın, işinizi kanunlarla yönetmeliklerle yürütün*” sözlerine dikkat çekmiş, artık o gücü yitirdikleri için şiddete

ihtiyaçları olduğu ve 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin de bu doğrultuda yapıldığı sonucuna varmıştır (obanoğlu, 2016).

BÖLÜM 3: DİNÎ BİR CEMAATTEN FETÖ'YE DÖNÜŞÜMÜN HİKÂYESİ

3.1. GÜLEN HAREKETİ'NİN DAYANDIĞI FELSEFİ TEMEL: NURCULUK

Fethullah Gülen'in öncülüğünde kurulan cemaatin tarihsel serüvenini ele almadan önce Nurculuk akımını kısaca incelemek yerinde olacaktır. Çünkü pek çok akademisyen ve yazara göre, Fethullahçılık, Nurculuk akımının ardılı olarak gelişmiş bir harekettir.

3.1.1.Said Nursî ve Nur Hareketi

Nurculuk Hareketi'nin öncüsü Said Nursî'dir. Said Nursî 1877 yılında Bitlis'in Nurs köyünde doğmuş, soyadını doğduğu köyden almıştır (Işıklı, 1998: 2). Öncülüğünü yaptığı hareketin ismi muhtemelen buradan mülhem olsa da, ı ışık anlamına gelen *nur* olarak anılmıştır. Said'in ilk adı Said-i Kürdî olarak bilinmekte ve sonradan Nursî adını aldığı ifade edilmektedir (Önsel, 2016: 24). Geleneksel bir din öğrenimi görmüş olan Nursî'nin, medrese talebeliğindeki istidadı nedeniyle *zamanın eşsiz, yüksek şahsiyeti, devrin kutbu* manasına gelen *Bediüzzaman* lâkabını aldığı rivayet edilmektedir (Bora, 2017:424).

Nursî'nin hayatı, kendi adlandırmasıyla “*Eski Said ve Yeni Said*” olarak incelenmiştir. Buradaki *eski* ve *yeni* sıfatları arasındaki ayrışma noktası, Osmanlı'nın bitişi ve Cumhuriyet'in başlangıcına koşuttur (Nursî, 2002:374). II. Meşrutiyet döneminde politik ataklığıyla bilinen Nursî, İttihatçı muhitinde Kürt millî uyanış hareketinde ve İslâmcı akım içinde aktif bir rol almıştır. Millî Mücadele döneminde Ankara hükümetini desteklemekle birlikte, yeni rejimin felsefesinin dinle olan mesafesini anladıktan sonra siyaset vasıtasıyla dine hizmet etme hayalinden vazgeçmiş, inzivaya çekilme kararı almış ve bu tutumunu Demokrat Parti (DP) kurulana kadar devam ettirmiştir (Bora, 2017:424). Eski Said, siyasî ve entelektüel çevrelerle içli dışlı olmuş ve eserlerinde sosyal problemlere ağırlık vermiştir (Badıllı, 1998: 167). Cumhuriyetle

birlikte, Mustafa Kemal'in millî ve laik bir ülke yaratma hedefi Nursî'yi siyasetten soyutmuş ve Yeni Said, eserlerini akaid üzerine şekillendirmiştir (Mardin, 1992: 165-168).

Kendisini siyasetten soyutlayan Yeni Said, 1926-1949 yılları arası inziva döneminde gazete bile okumamış ve kendini, Risâle-i Nur (Nur Kitapçıkları) adı verilen külliyyatını yazmaya adanmıştır (Işıklı, 1998:3-4). Nurculuk, Risâle-i Nur Külliyyatı çerçevesinde şekillenmiş bir harekettir. Hakan Yavuz'a göre, Nurculuk hareketine kendine has bir özellik kazandıran şey, hareketin lider etrafında değil, metin etrafında şekillenmesidir. Hakan Yavuz, Said Nursî'nin yaşadığı müddetçe eserlerine vurgu yaptığını, kendi talebeliğinden çok Risâle-i Nur talebeliğine öncelik verdiğini ve lider olarak ölümünden sonra bir halef göstermediğini vurgulamıştır (Yavuz, 2005b: 264).

Öte yandan, Nursî'nin Kur'an'ı kendisine kalkan yaparak taraftarlarının nezdinde erişilmez bir yer kazanmış olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır. Bu iddiaya kanıt olarak Nursî'nin "*Ben, Kur'an'ı sözlerimle övmüyorum, sözlerimi Kur'an ile övüyorum*" sözü gösterilmektedir (Işıklı, 1998: 6; Önsel, 2016: 25). Alpaslan Işıklı'ya göre; Nursî, bazı ayetlerden kendisini haber veren, kendisini önem atfeden yorumlar çıkarmıştır. Meselâ; "*ateşsiz yanan nurdan*" bahseden Nur Suresi'ndeki bir ayetten "*Hem işaret eder ki Risale-i Nurların müellifi de ateşsiz yanar. Tahsil için külfet ve ders alma zorunluluğuna katlanmadan nurlanır ve âlim olur*" açıklamasında bulunmuştur. "*İçlerinde bedbaht olanlar da said olanlar da vardır*" (56/105) ayetindeki, *mutlu* anlamına gelen *said*'in kendisini kastettiği sonucuna varmıştır (Işıklı, 1998: 5-6).

Hakan Yavuz'a göre; Nursî, Kemalist modernleşme anlayışına karşı bir tepkiyi dile getirirken, moderne geçiş aşamasında bocalayan topluluklara zihinsel bir *anlam haritası* sağlamıştır. Nursî'nin "*nurlar*" olarak adlandırdığı eserleri arkasından gelenler için ortak bir iletişim dili meydana getirmiş, topluma da ahlaki ve zihinsel bir yenilenme mesajı sunmuştur. Yavuz, Nursî'ye göre bu mesajın, toplumun her kesimine ihtiyaç duydukları nispette ve sahip oldukları ekonomik ve kültürel arkaplana göre hitap etmeye devam edeceğini ifade etmiştir (Yavuz, 2005b: 264).

Şerif Mardin'e göre; Nurculuk, gücünün bir bölümünü Cumhuriyet projesinin başarısızlıklarından almıştır (Işıklı, 1998: 25). Mardin, Kemalistlerin, Nurculuk hareketini gerici ve karanlık yönelimler arasında en tehlikelilerden biri olarak

görürken, Nurcu hareketin materyalizme saldırması ve böylelikle de Kemalizmin pozitivist felsefi temellerini tahrip ettiğini belirtir. Mardin'e göre; Kemalist entelektüeller Nurcu hareketin laik-cumhuriyetçi rejim açısından oluşturduğu tehlikelere dikkat çekerken, hareketin toplumsal dinamiğini kavrama yönündeki girişimleri eksik kalmıştır. Ayrıca Mardin, Nurculuğun mücadele şeklinin Kemalist Jakobenizm'den farklı olarak, toplum seferberliğine önem verdiğini ifade etmiştir (Mardin, 1992:12).

Tanıl Bora, Nursî'nin "*karınca ve arı milletleri'ni cumhuriyetçidirler*" diye övmesini vurgulamıştır. Bu, Bora'ya göre, Nursî tarafından "*hayat-ı içtimaiyeye malikiyet ve fevkalade vazifesinaslık*" ile tanımlanan Rousseaucu bir cumhuriyetçiliktir. Nursî, kendisini "*dindar bir cumhuriyetçi*" olarak tanımlamakla birlikte, yaşanan büyük dönüşümün, devlet ve toplumun eskisi gibi kalmayacağını da farkındadır. Modern zamanlarda politik egemenliğin toplumsal eylemlilikle alışverişli olması, kendini kamuoyuna benimsetme becerisiyle sınanması kaçınılmazdır; iktidarın "*cumhur-ı mümin ve tabaka-i avamı gözetmesi gerekecektir*". İslâm adına yapılması gereken "*bu yeni nizamda şeriatın denetleyici işlev görmesini sağlamaktır*". 1926'da Yeni Türkiye'nin kamusal ve politik sahnesinden çekilirken *senin dinin sana, benim dinim bana* der gibidir. Kendine *lâdini* ismini vermekle ne dine, ne dinsizliğe ilişmeyeceğini ilan ettiği hâlde, Cumhuriyet rejiminin dine nizam vermeye çalışmasını ve Hanefiliği dayatmasını tutarsızlık ve İslâmi açıdan münasebetsizlik olarak görmüştür. Said Nursî "*devir tarikat devri değil belki iman kurtarmak devri*" demiş ve imanın kurtuluş reçetesi olarak din öğretisini dondurarak muhafazanın yetersiz olduğunu, zamana uymak gerektiğini ifade etmiş, bu nedenle kendine *Bediüzzaman* isminden çok *Bid'atüzzaman* (zamanın yenilikçisi) sıfatını yakıştırmıştır (Bora, 2017: 424-425).

Mustafa Önsel'e göre, Said Nursî Atatürk'e ve onun kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'ne tamamen düşmandır. Nursî'nin, Osmanlı'nın son dönemlerinde kurulmuş, İngiliz güdümlü zararlı cemiyetlerden biri olan Kürt Teâlî Cemiyeti'nin kurucularından biri olduğu iddia edilmektedir. "*Şeytan ve siyasetten Allah'a sığınırım*" diyen Nursî, siyasetle son derece içli dışlıdır. Önsel, Nurculuk üzerine yapılan çalışmaların Nursî'nin yaygın olarak bilinen risaleleri üzerinden yapıldığı için bütüne ışık tutmaktan yoksun olduğunu ifade etmiştir. Oysa Said Nursî tarafından yazdırılmış ama gizli tutulması ve sadece belli bir eğitimden geçerek eğitici sıfatı kazanan kişilere okutulmasını istediği

risaleleri de bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Atatürk, İnönü ve Fevzi Çakmak'ı hedef alarak “Zındık Komitesi'nin üç reisleri” olarak suçladığı *Sırrı İnnâ Atayna Risalesi* Nurcular tarafından yayınlanan *Derin Tarih* adlı derginin 46. sayısına ek olarak verilmiştir. Bu ek incelendiği zaman bazı yazıların gizli anlamında “mahrem”, “*ehemmiyetli fakat bir derece mahrem*” ve “*mahremdir. En has Nurculara mahsustur*” gibi ibareler taşıdığı görülecektir. Burada Atatürk'ten “*Mustafa Kemal ismiyle ma'lûm olan şahs-ı menhûs o decallerden birisidir.*” diye bahsedilir (Önsel, 2016: 26-27).

Devrin, imanı kurtarma devri olduğunu ifade eden Nursî, İslamiyet'te her yüzyılda bir, yorumlarıyla kafa karışıklıklarını giderecek, imanı tazeleyecek bir müceddidin gönderileceği inancına dayanarak, bu asrın müceddidinin kendisinin olduğu iddiasını taşır. Modern zamanlarda İslâm öğretilerinin taşıyıcısı olarak Said Nursî'nin seçilmiş olduğu iddiası, 1930'ların sonlarına doğru, onun yazdığı Nurlar ile Kur'an arasında bir vekâlet ilişkisi olduğu inancıyla sonuçlanacaktır. O sıralar, 18-19. yüzyıl dönümünün müceddidi Mevlâna Halid'in cübbesi, bir halifesi vasıtasıyla bir dizi gizemli tesadüfle Nursî'ye ulaştırmış, bu da onun seçilmişlik algısını sağlamlaştırmış ve Risale-i Nur'u ilhamla yazıyor olduğu inancını dahi yaygınlaştırmıştır. Bir aktarıma göre, Nursî'ye sözler Kürtçe gelmiş, o, öğrencilerine Türkçe olarak aktarmıştır. Anadili dışında bir dille aktarım yaptığı için Risaleler ağdalı ve anlaşılmaz olmuş, bu da birtakım bâtinî yorumların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Bora, 2017: 425-426).

Bazı iddialara göre, Said Nursî'ye karşı takdir ve hayranlık duyanlar, Nursî'nin anlaşılamayacak kadar derin düşünceler ortaya koyduğunu düşünmektedir. Bu, Risâle-i Nurların kapalı bir anlatımla yazılmasından kaynaklanmaktadır. Işıklı'ya göre Nurculuk açısından anlamının bir önemi yoktur. Anlamadan âlim olmak mümkündür ve sadece Risale okumak bile ibadet sayılmaktadır. Işıklı, bu düşüncesini Nursî'nin “*Nur Meyveleri*” ve “*Sikke-i Tasdik-i Gaybî*” eserlerinde geçen şu sözlerine dayandırmaktadır:

“*Hiç anlamasa bile, değil mi ki, Risale-i Nur talebelerinin manevi bir kişilikleri vardır; öyleyse bu zamanın alimidir.*” (Işıklı, 1998: 4)

“*Risale-i Nur bir elektiriğe benzer. Son derece yüksek ve derin bir ilimdir o. Öyleyken ne tahsile, ne ders çalışmaya hacet kalmadan; zahmet bile çekmeden herkes onu anlayabilir. Ondaki derin bilgileri alabilir.*” (Işıklı, 1998: 5)

Tanıl Bora, Nursî'nin imanı canlandırma misyonunun gereği olarak *taklidî iman* yerine *tahkikî iman*'ın elde edilmesi gerektiği, yapılması gerekenin, dinin mesajını

hatırlatmak ve mevcut kılavuzlara başvurarak bu mesajı yenilemek değil, baştan tebliğ edencesine, zamanın bilgisinin içinde yeniden kurmak olduğunu vurguladığını belirtmiştir. Nursî, bunun için pozitif ilimler ile din arasında simbiyotik bir ilişki kurmuş, pozitif ilimlerin Allah'ın varlığını kanıtladığını, kainattaki nizamın akıl-vahiy bütünlüğünün delili olduğu sonucuna varmıştır (Bora, 2017: 426). Şerif Mardin, Nurculuğun tabiata ve pozitif ilimlere yaklaşımını Newtoncu anlayış ile açıklamıştır (Mardin, 1992: 330-333).

Işıklı'ya göre, Nursî'nin pozitif ilimler konusuna bakışı çelişkilidir. Bir taraftan *“elbette nev-i beşer, ahir vakitte ülum ve fûnuna dökülecektir. Bütün kuvvetini ilimden alacaktır. Hüküm ve kuvvet ise ilmin eline geçecektir.”* derken, bir taraftan *“doğal olguların doğal nedenlerle açıklanması gerektiğine inanmıyorum”* ve *“nedenlerle birlikte sonuçların da Allah'ın doğrudan, dolayimsız ürünü”* olduğunu düşünmektedir. Tanrı'nın varlığının ispatlanabilir olduğu şeklindeki eğilim, Nursî'nin talebeleri tarafından, makinelerin çıkardığı ses, kalp atışındaki ritimden zikir anlamı çıkarılması gibi gayretlere dönüştürülmüştür (Işıklı, 1996: 30-31). Nursî'ye göre de, kedinin *mırmır* diye sesler çıkarmasının anlamı, *“Yâ Râhim! Yâ Râhim! Yâ Râhim!”* diyor olmasıdır (Gülen, 1996a: 213). Ayrıca, Nursî, radyoda dünyanın bir ucundan söylenen sözün bile duyulmasını, kutunun içindeki meleklerle açıklamıştır (Atsız, 1964).

Said Nursî, Batı uygarlığı hakkındaki görüşlerinde de tutarsızdır. Bir yandan *“bana deli dediler. Fakat ben acı hakikati gördüm ve anladım ki, İslâmlar yaşadığımız devrin medeniyetinden geri, çok geri kalmış”* diye yakınmıştır. Diğer yandan *bir hırka, bir lokma* felsefesini şu sözlerle savunmuştur:

“Bedevilikte beşer üç-dört şeye muhtaç oluyordu. O üç-dört hâcatını tedarik etmeyen, on adette ancak ikisiydi. Şimdiki Garp medeniyet-i zâlîme-i hâzırası, su-i istimâlat ve isrâfat ve hevesâtı tehyic ve havâic-i gayr-i zaruriyeyi, zaruri hacetler hükmüne getirip, görenek ve tiryakilik cihetiyle, şimdiki o medeni insanın tam muhtaç olduğu dört hâceti yerine, yirmi şeye bu zamanda muhtaç oluyor. O yirmi hâcatı tam bir tarzda tedarik edecek, yirmiden ancak ikisi olabilir. Demek bu medeniyet-i hâzıra insanı çok fakir ediyor.”(Işıklı, 1998: 32).

Said Nursî'ye göre; Batı medeniyetinin çirkin yüzlerinden biri de milliyetçilik. Mektûbat'ta milliyet fikrinin bu çağda çok ileri gittiğine dikkat çeker; Avrupalıların milliyetçilik fikrini Müslümanlar arasında kasıtlı olarak yaydıklarını ifade eder. Nursi, milliyet fikrini müspet ve menfî olarak sınıflandırır. Müspet milliyetçilik, İslâmiyet ile çatışmadığı ve onun yerine geçmediği sürece iyidir ve dayanışmayı teşvik eder. Menfî milliyetçilik ise, bölücülüğe ve düşmanlığa sebeptir (Bora, 2017: 427-428).

Nursî, talebelerini siyasetten men etmiştir. “*Eûzu billahi mineşşeytani ve ves’siyase*” diyerek siyasetten uzak durulması gerektiğine vurgu yapmıştır. Dinî partilere karşıdır. Din üzerinden siyaset yapmak, dini siyaset için araçsallaştırmaktır. Nursî’ye göre siyaset dine hizmet eden bir araç olmalıdır. Nursî, otoriteyle çatışmamayı salık verir. Miting yapmayı bile menfî hareket olarak görür. Mevcut rejimle ilgili tavrını “*kabul de etmiyoruz, red de etmiyoruz, amel etmiyoruz*” sinizmiyle özetler. Bu sinizminin altında iktidarla rekabet hâlinde olarak onun meşruiyetine katkı sağlamadan kendi toplumsal gücünü elde etme iddiası yatmaktadır (Bora, 2017: 428). Risalelerin dağıtılması ve okutulması yasaklandığı için, Nur Postacıları olarak bilinen talebeler, Risaleleri dağıtmak, çoğaltmak, okumak ve okutmak suretiyle harekete hizmet etmişlerdir. Böylece bir iletişim ağı oluşmuş ve örgütsel yapı belirginleşmeye başlamıştır (Yavuz, 2005b: 267).

1950’lerde Nursî’nin izleyicileri artık, gövdesini taşralı alt ve orta sınıfların oluşturduğu bir hareket teşkil etmeye başlamıştır. Onlar kendilerine “*Nur talebeleri*” başkaları onlara “*Nurcular*” demiştir. 1960 yılında ölümüne dek, Nursî, bir grup tarafından “*müceddit*”, bir grup tarafından ise, “*gerici*” olarak anılmıştır. Bu hareketin büyümesinde, Nursî’nin hakikatin çok veçheliliğini vurgulayan ve herkese hitap eden felsefî görüşüne uygun olarak insan kazanma stratejisinin yanında, 1950 yılında DP’nin iktidara gelişinin yarattığı eylemsel rahatlık da etkili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası yayılan anti-komünist düşünce sistemi, Soğuk Savaş ortamında kapitalist safta yer alan DP ile halkın büyük teveccühünü kazanmış Nur hareketi arasındaki ilişkinin dostluğunu perçinlemiştir. Devlet, komünizme ve ona zemin hazırlayacak her türlü yozlaşmaya karşı Nurlardan yardım alma politikası izlemiştir. Kemalist-modernist rejimin yol açtığı yabancılaşmanın ve kimliksizleşmenin de komünizme zemin hazırladığına dair geleneksel-muhafazakâr düşünce sistemiyle Nurculuk örtüşmüştür (Bora, 2017: 429-430).

Hem bu dünyada ahlâk rehberi olmak hem de maneviyatı kuvvetlendirmek için ilaç olan *Risâle-i Nurlar*, dershanelerde okutulmuştur. Dershaneler, Nursî’nin pozitif ilimler ve dinî ilimlerin bir arada okutulduğu *Medresetü’z Zehra* düşüncesinden mülhemdir. Risâle-i Nur metinlerine olan sadakatleri neticesinde Nurcular, İslâmî gruplar içinde ayrı bir dil ve anlam haritası geliştirmişlerdir. Dershaneler, Nur hareketinin etki alanını genişletmiş, hareket, taşralı orta ve alt sınıftan taşarak kentli

okur-yazarlara yayılmıştır. Hareket, metne bağlı ve metin odaklı olarak geliştiği için, metinlerin yorumundaki farklılaşma, hareketin bölünmesi sonucunu doğurmuştur. Bölünmeye etki eden diğer bir etken ise, 1980’lerde hızlanan sosyo-ekonomik değişimdir. Nurculuk, *Yeni Asya*, *Yeni Nesil* ve *Fethullah Gülen* gibi cemaatlere ayrılmıştır (Yavuz, 2005b).

1970’lerin başlarında Demokrat Parti (DP) ve Adalet Partisi (AP) merkezli hareket eden İslâmî gruplar içinde, Nakşibendi tarikatının desteklediği Millî Selamet Partisi (MSP)’nin kurulmasıyla bir bölünme yaşanmıştır. Bir grup Nurcu’nun MSP’yi desteklemeye karar vermesi ve bir grubun AP’nin yanında yer alması hareketin ilk bölünmesini olmuştur. Diğer bir ayrılık ise, 1980 askerî darbesi konusunda yaşanmıştır. Yeni Asya grubu Süleyman Demirel’i desteklerken, Fethullah ve Kırkıncı cemaatleri darbeye açık destek vermişlerdir. Hakan Yavuz’un Neo-Nurcular olarak adlandırdığı bu grup, daha sonraki yıllarda da Özal’ın destekçisi olmuştur (Yavuz, 2005b: 291-292).

Fethullahçılar, Nurcu grupların içinde en çok güç kazanan grup olmuştur. Özellikle, kazandıkları enternasyonal kimlik ve bağlar nedeniyle bu başarıyı yakalamışlardır (Işıklı, 1998:35).

Gülen, adını açıkça anmadığı bazı yerlerde, Nursi’yi adeta peygambere eş değerde görmüştür. Örneğin; Gülen, “*kulun kalbinde iman ışığını yakma hizmetinin kim tarafından yerine getirildiği*” sorusuna yanıt olmak üzere şunları yazmıştır:

“...*mebde’ itibarıyla bu hizmet, tamamen Allah Resûlü’ne aittir. Mânâ açısından ele alınınca da 20. asırda Efendimiz’in izdüşümü olarak kuvve-i kudsiye sahibi bir zat zuhûr etmiş ve bu misyonu o yüklenmiştir*” (Gülen, 1997:58).

Nurculuk, emperyalist güçlerin muhtaç olduğu *ılımlı İslam* misyonu için yeterli ilgiyi üstünde toplamıştır (Işıklı, 1998: 37; Önsel, 2016: 23-25). Bu amaçla, sadece Nursî’nin düşüncelerinden yararlanılmamış, Nurculuğun daha çağdaş ve uygun bir versiyonu olarak Fethullahçılık imal edilmiştir. 12 Eylül rejimi, Neo-Nurculuk olarak da anılan Fethullahçığa, Nursî dönemi Nurculuğunun göremediği bir güç kazandırmıştır (Işıklı, 1998: 37-38).

3.1.2.Nurculukta Ezoterik Unsurlar

Gülen Hareketi, Nurculuktan kopmuş ve daha dışa açık, uluslararası, yenilikçi ve piyasa yanlısı bir karaktere bürünmüştür. Ancak, Gülen Hareketi, ezoterik/gnostik

birtakım inançlar açısından, selefinin anlayışını devam ettirmiştir. Nurculuk hareketi içindeki en önemli ezoterik unsur, bizzat Said Nursî'nin kişiliğinden ve Risâle-i Nurlara yüklediği manadan kaynaklanmaktadır. Nursi, “*Sikke-i Tasdik-i Gaybî*” adlı eserinde, “*ben Kur'an'ı sözlerimle övmüyorum. Sözlerimi Kur'an'la övüyorum*” derken (Işıklı, 1998: 6), Risaleleri, Kur'an'dan daha yüksek bir mertebeye koymuş gibidir.

Nursî, kendini Kur'an ile övmek adına *ebced* ve *cifir* adı verilen ilimler kullanma yoluna gitmiştir. *Ebced*, Arap alfabesindeki harflerin taşıdığı sayı değerlerine karşılık gelen bir hesap sistemidir (Uzun, 1994: 70). *Cifr*, gelecekte olayları haber verdiğine inanılan yöntemdir (Yurdagür, 1993: 215). Nursî'nin, bu ilimleri kullanmaktaki gayesi geleceği bilmekten ziyade, kendisiyle ilgili olan şeylerin Kur'an'da öngörülmüş olduğunu kanıtlamaya yöneliktir (Işıklı, 1998: 8).

Örneğin; Hz. Muhammed'e, “*De ki: Şüphesiz Rabbim, beni doğru yola iletmiştir*” (En'am/161) ayetinde kendisine hitap edildiğini düşünmektedir. Zira cifr hesabına göre bu ayetin sayı değeri 1316'dır. Bu sayı, hicri takvimde Said Nursî'nin Risalelerini hazırlamaya başladığı tarihtir (Işıklı, 1998: 8). Ayrıca ona göre; Risâle-i Nurların önemi de Kur'an'dan kaynaklanmaktadır. Nursi'ye göre: “*And olsun ki, sana her zaman tekrarlanan yedi ayetli Fatihayı ve büyük Kur'an'ı verdik*” (Hicr/87) ayetinde de Risâle-i Nurlara bir gönderme vardır (Işıklı, 1998: 10).

Nursî ve Nurcular için Risaleler çeşitli mucizelere de sahiptir. Örneğin; İkinci Dünya Savaşı'na girmemizi önleyen şey, Risâle-i Nur'un varlığıdır. “*Risâle-i Nur okuyanların evi yangından kurtulur*”, “*Risâle-i Nur'u çekirgeler, kuşlar bile dinler*” (Nursî, 1959: 104-105). Nursî, Risaleler'in kendisine Allah tarafından verildiğini öne sürmüştür (Nursî, 1960: 122). Risalelerin, Kur'an ile olan bağlantısını Nursî şu sözlerle ifade etmiştir: “*Kur'an-ı Kerim'in ruhu, Risâle-i Nur'un cesedine girmiştir.*” (Nursî, 1959: 79).

Said Nursî'nin müritleri, onun çok sayıda kerameti olduğuna inanmaktadır. Örneğin; Said Nursî'nin geleceği bilmesi onun bu doğaüstü özelliklerinin başında gelmektedir. Müritleri, onun yanında, bazı besin maddelerinin tükenmediğini, sonsuz bir bereket olduğunu ileri düşünmektedir (Işıklı, 1998: 12).

Şerif Mardin, *Bediüzzaman Said Nursi* adlı kitabında Nursî'nin medrese öğrenciliği çağlarında, kendisine rüyasında Hz. Muhammed'i görme şansı tanındığını ifade etmiştir (Mardin, 1992: 115).

Said Nursî'ye göre; Risaleler, insanları belalardan uzaklaştırır, memleketi depremden korur; kendisiyle ya da talebelerle uğraşıldığı için deprem olur. Bu düşüncesini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Ey Risale-i Nur! (...) Sana iliştiği zaman, anâsır (tabiatı oluşturan unsurlar) hiddet ederek, bâzan yeller ve seller hâlinde ve bâzan şiddetli yangın ve zelzeleler suretinde tokatlar vurduğundan, sen koşup geldiğinde, mercuh ve mevtâları, “şehid ve yezid” diye iki sınıfa ayırıyorsun” (Nursî, 2011a: 436).

Nursî'nin, kendisiyle ve Nur talebeleriyle kavga edilmemesi gerektiği, yoksa bu memlekete yazık olacağı yönünde uyarılar içeren sözleri çeşitli risalelerinde mevcuttur. Nursî'nin depremle ilgili bir diğer açıklaması da “Sözler” risalesindedir. Buna göre, *“umumi afet ve belaların manevî sebebi; insanlığı gaflet uykusundan uyandırmak, dehşetli tuğyan inkârından vazgeçirmek ve tanımak istemedikleri Kâinat Sultanı'nı tanıttırmak içindir”* (Nursî, 2011b). Nursî, Kastamonu'da olduğu sıralarda 27-28 Aralık 1939'da meydana gelen Erzincan ve İzmir depremlerini ahlâkî nedenlerle açıklamıştır (Bilgi, 2017).

Said Nursî, eserinin Allah tarafından ilham yoluyla yazdırıldığını ifade etmiştir:

“Ey Risale-i nur! Senin, hakkın dili, hakkın ilhamı olup O'nun izni ile yazıldığına şüphe yok. Ben, kimsenin malı değilim. Ben hiçbir kitaptan alınmadım, hiçbir eserden çalınmadım. Ben Rabbâni ve Kurâniyim. Bir Lâyetmut'un (ölümsüz Allah'ın) eserinden fışkıran kerametli bir Nûr'um” (Nursî, 2013: 347).

Nurculukta yer alan ezoterik özelliklerden biri de Gülen Hareketi'ne de intikâl etmiş olan Mehdî/Mesih inancıdır. Risalelerde mehdîlik hakikati ve mehdinin geleceğine dair ifadeler mevcuttur:

“Cenâb-ı Hak, kemâl-i rahmetinden, şariat-ı İslâmiyenin ebediyetine bir eser-i himayet olarak, herbir fesad-ı ümmet zamanında bir muslih veya bir müceddid veya bir halife-i zîşan veya bir kutb-u âzam veya bir mürşid-i ekmel veyahut bir nevi mehdî hükmünde mübarek zatları göndermiş, fesadı izale edip milleti ıslah etmiş, din-i Ahmedîyi (a.s.m) muhafaza etmiş” (Nursî, 2016a).

Said Nursî, ahir zaman mehdisinin diğer mehdîlerden farklı olacağı, iman, diyanet, siyaset gibi pek çok konuda önderlik ve rehberlik yapmak gibi görevlerinin olacağını ifade etmiştir. Bunun için Nursî'ye göre ahir zamanın mehdîsi *“Büyük Mehdî”* unvanını alır:

“Büyük Mehdînin çok vazifeleri var. Ve siyaset âleminde, diyanet âleminde, sâltanat âleminde, cihad âleminde çok dairelerde icraatları olduğu gibi...” (Nursî, 2016b).

“Mehdî-i Resulün temsil ettiği kudsî cemaatin şahs-ı mânevîsinin üç vazifesi olduğu...” (Nursî, 2016b).

“Gerçi her asırda hidayet edici, bir nevi Mehdi ve müceddid geliyor ve gelmiş. Fakat herbiri, üç vazifelerden birisini bir cihette yapması itibarıyla, âhir zamanın Büyük Mehdî unvanını almamışlar” (Nursî, 2016c).

Nursî’ye göre, Mehdî, bir cemaat içinden çıkacak ve hizmet edecektir. Mehdî, şahsından kaynaklanan olağanüstülükten ziyade, başarılarını cemaatin şahs-ı mânevisinden dolayı kazanacaktır. Keza, deccal de bir şahıstan ziyade, toplumsal huzuru ve nizamı tahrip eden, zulmeden bir cemiyet olacaktır.

“Ahir zamanda Hazret-i Mehdi geleceğine ve fesada girmiş alemleri ıslah edeceğine dair mütaaddit sahiha var. Halbuki şu zaman cemaat zamanıdır, şahıs zamanı değil. Şahıs ne kadar dâhi ve hattâ yüz dahi derecesinde olsa, bir cemaatin mümessili olmazsa, bir cemaatin şahs-ı mânevîsini temsil etmezse, muhalif bir cemaatin şahs-ı mânevîsine karşı mağluptur” (Nursî, 2016c).

“Hazreti Mehdi’nin cemiyet-i nuraniyesi, süfyan komitesinin tahribatçı rejim-i bid’akârânesini tamir edecek, Sünnet-i Seniye’yi ihya edecek” (Nursî, 2016c).

“...ehl-i velâyet ve ehl-i kemâlin başına geçecek, Âl-i Beytten Muhammed Mehdî isminde bir zât-ı nurânî, o Süfyanın şahsı mânevîsi olan cereyan-ı münafikaneyi öldürüp dağıtacaktır” (Nursî, 2016d).

Mehdî ve kurtarıcı gibi inançlar taşıma, ilham alma, rüyalarda kutsal zâtlar ile görüşmek suretiyle kendine kutsiyet atfetme, çeşitli kerametlerinin olduğunu ima etme ve buna müntesiplerini ikna etme vb. tutum ve düşünceler, ezoterik yapıların ortak özelliklerindendir. Bu özellikleri taşıyan cemaatlerin kutsal olduğu inancı, toplumun daha geniş bir kesimine yayıldığı oranda sorgulanması daha sıkıntılı ve daha zor bir hâle gelmektedir. Çünkü lideri rüyasında Hz. Muhammed ile konuşan, müntesipleri cennetlik olan bir cemaati sorgulamak, geniş bir kesim tarafından imanın zayıflığı ile itham edilme riski taşımaktadır. Kanaatimizce Gülen Hareketi’ni FETÖ hâline getiren şey, bu kutsiyet, sorgulanamazlık, eleştiriye kapalılık noktasında aranmalıdır. Zira eleştiriye kapalı ve putlaştırılmış her düşünce, itikat ve ideoloji muhalefete kapalı olduğu için, şiddet öğeleri ihtiva eder.

3.2. GÜLEN HAREKETİ’NİN TARİHÇESİ

Said Nursî’nin önderliğindeki Nur hareketini önce millîleştiren sonra zamanın şartlarına göre küreselleştiren Gülen Hareketi, İslâmî değerlerle, millî bir anlam haritasına bağlı olarak bir cemaat inşa etmiştir (Yavuz, 2005a: 295). Bu cemaat, dinî geleneksel ve hayırsever bir sivil toplum yapılanması türünde bir topluluk olarak faaliyete başlamış, ancak elde ettiği maddî güç oranında siyasette, bürokraside, eğitim,

sağlık, medya gibi çeşitli sektörlerde söz sahibi olmuş ve nihayetinde bir takım süreçler sonucunda devlete bir darbe girişiminde bulunabilecek bir konuma gelmiştir. Bu noktada sorulması gereken sorulardan en önemlilerinden biri şudur: Gülen Cemaati, kurulduğundan beri, devlet iktidarını küresel aktörlerin yardımıyla ele geçirmek isteyen, ancak masum dindar bir topluluk olarak takıyye yapan ve kendine mürit toplayan ezoterik bir yapılanma mıdır? Yoksa gerçekten düşük gelirli kesimin çocuklarının eğitim, barınma gibi sorunlarına çözüm üretmeyi amaçlayan, kamusal alanda dindarların dinlerini rahatça yaşamalarını sağlayacak atılımlar yapmaya çalışan, milletimizin adını yeryüzünün her ülkesinde duyurmaya çabalayan Türk-Müslüman bir sivil toplum örgütü olarak yola çıkıp güç zehirlenmesi sonucu mu iktidar hırsına kapılıp darbeci bir terör örgütüne dönüşmüştür? Bu soru, Gülen Hareketi'nin dinî, sivil bir Hizmet Hareketi mi yoksa ezoterik bir yapılanma mı olduğuyla yakından alakalıdır.

Âdem Çaylak'a göre, Hizmet Hareketi olduğu iddia edilen cemaat yapılanması, sivil karakterli bir dinî değerler ekseninde faaliyet gösteren bir cemaatten ziyade ezoterik ve kapalı bir yapılanmadır. Çaylak, her şeyden önce Gülen Hareketi'nin iddia edildiği gibi bir düşünce sistemi ve felsefe temelinde kurulmadığını, hiyerarşik örgütlenmeye, tek adamlılığa ve biat kültürüne dayalı olarak kurulan bir yapı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca örgütün tabanının yaşam biçimi, topladığı paraların nereye harcadığı konusunda kamuoyunun bilgisizliği, yapının şeffaf olmadığını ve dışa kapalılığını göstermektedir. Çaylak, örgütün, tek merkezden hiyerarşik, *abi*, *abla* sistematigine vurgu yaparak, demokratik değerlere yer olmadığını, farklılıklara karşı hoşgörülü olmadığını ifade etmiştir. Örgütün, sivil toplum olduğu iddialarına ise, Çaylak, örgütün siyasetle içli dışlı olduğunu belirterek, örgütün kendi içsel yapılanmasında sivil olmadığı yönünde cevap vermiştir (Çaylak, 2016: 183-185).

Nurculuğun sayıca en büyük ve etkisel olarak en önemli kolu olan Gülen Hareketi, Hakan Yavuz'a göre eğitim yörüngeli bir Neo-Nur Hareketidir. Hareketin merkezinde Said Nursî'nin dershane modelinden mülhem *ışık evler* vardır. Ekonomik ve toplumsal çöküntüyü zihinsel ve ahlakî çöküntüyle paralel olarak gören Gülen, çalışma ahlakına vurgu yapmış, çözüm olarak eğitim ve bilginin üretimine ilişkin birtakım stratejiler önermiştir. Bunların en temelinde çağın bilgileriyle donanmış ve Türk İslâm geleneğinin ulus-devlet ekseninde yenilenmesini hedefleyen bir *altın nesil* yetiştirme

özlemi vardır. Bu ütopyaı gerçekleştirebilmek için atılması gereken adımlar hareketin ortaya çıkışından itibaren sürekli evrim geçirmiştir (Yavuz, 2005a: 295).

Gülen, *altın nesil* ideali doğrultusunda kitleleri motive etmiş, Türk-İslâm geleneği çerçevesinde şekillenen bir anlam oluşturmuş ve bu anlam haritasını bireyi ve bireyselliği içinde erittiği cemaate sunmuştur (Yavuz, 2005a: 295). Cemaat düşüncesi, Gülen’in amacını gerçekleştirmek konusunda çok önemli bir kavramdır. Yaratmak istediği ideal insan ve ideal toplum konusunda en kritik roldeki cemaat kavramının önemini Gülen şu sözlerle açıklamıştır:

“...Her ferdin şahsi duygu, şahsi düşünce ve hissiyatını yüksek bir idealin emrine vererek onun etrafında, akli, mantıki, kalbi, ruhi birleşme manasında bir cemaat düşüncesi. Aslında hakiki manada bir ahlakilik veya laahlakilik de ancak dört başı mamur böyle bir cemaatin ferdi olmakla ortaya çıkacaktır...” (Gülen, 2006).

“Gerçek bir cemaat, fertleri ebediyete teslim olmuş öyle mukaddes bir topluluktur ki Bediüzzaman’ın yaklaşımıyla: Onlar, Allah için işler, Allah için başlar, Allah için konuşur, Allah için görüşür, lillah, (Allah’a mahsus) livelillah, licelillah (Allah’ın izni ve rızası) dairesinde hareket ederek ömrünün saniyelerini seneler hâline getirir ve faniliğın çehresine bakilik (sonsuzluk) damgasını vurur.” (Gülen, 2006).

Bu sözlerden anlaşılabileceği gibi Gülen düşüncesinde, ahlâklı bir birey olmanın cemaat mensubu olmaktan başka bir yolu yoktur. Cemaat içinde mutlak fert olmaz, birey cemaat olur, cemaat ise birey... (Gülen, 1995: 172).

Gülen’in bu açıklamaları Cemaat’in en başından beri masum ve sivil karakterli bir Hizmet Hareketi olmadığı hususunda Âdem aylak’ı haklı çıkaran bir nitelik taşımaktadır. Çünkü bir kere Gülen’in anlam haritasını oluşturduğu Cemaat yapılanması, eleştirel düşünceye ve farklılıklara karşı kapalıdır. İkinci olarak, bu yapılanma içinde *cemaat içinde erimiş birey* vardır ki bu, bireyselliğe yer olmadığını gösterir. Cemaat içinde erimiş birey, *Allah’ın rızasını kazanmak* ve *sonsuzluğa ulaşmak* için cemaatin amaçlarını gerçekleştirmek adına bütün eylemlerini gerçekleştirmelidir. Cemaatin amaçları ise, örgütün lideri tarafından zaten belirlenmiş olan Altın Nesil idealini gerçekleştirmek üzere yapılması gerekenlerdir. Bu yapılması gerekenler, Yavuz obanoğlu’nun ifadesiyle *kutsal vazifeler*dir. Kutsal vazifeler söz konusu olduğunda Gülen’in meşrulaştırma yolu, diğer ezoterik yapılanmaların liderleriyle benzer hâle gelmiştir. Amaç için yapılması gerekenler, meclis bombalamak, insanlara ateş etmek gibi terör faaliyetleri olsa da kutsal görevler söz konusu olduğunda yapmamaktan kaçınılması gereken şeylerdir (obanoğlu, 2016).

Fethullah Gülen, böyle bir cemaate mürit kazandırmak üzere vaazlarını vermiş, ikna aracı olarak büyük ölçüde mitleri ve bâtinî hikâyeleri, kutsal kişileri gördüğünü ve onlarla konuştuğunu iddia ettiği rüyalarını başarıyla kullanmıştır (Ulutaş, 2017: 8). Ağlayarak verdiği vaazlarla dikkat çeken Fethullah Gülen (Petek, 2017: 69), *Küçük Dünyam* kitabında kendinden bahsederken kendisine *seçilmişlik* özelliği atfetmiştir (Petek, 2017: 30). Gülen'in, cemaati topladığı toplumsal desteğin sebebini elbette ki sadece, dinî değerlere, tabu hâline gelmiş mukaddesiyatı ön plâna çıkarmasına, rüyalara ve kerametlere bağlamak indirgemeci bir tavırla kolayca kaçmak olur. Olayın, sosyo-ekonomik boyutu göz ardı edilemez. Burada Gülen'in özel hayattan ziyade kamusal hayata önem vermiş olması ve İslâmî ağırları sosyal sermayeye dönüştürme çabasının altını çizmek gerekir. Toplumsal taban olarak ise, Gülen Hareketi'ni marjinalleşmiş grupların tepkisel hareketinden çok, yeni ekonomik ve toplumsal imkânları değerlendirmeye çalışan bir orta sınıf hareketi olarak görmek daha doğru olur (Yavuz, 2005a: 295).

Bu bağlamda Ömer Laçiner Fethullah Gülen Cemaati için ilginç bir tanım yapmıştır:

“Türk milliyetçiliğinin, geleneksel siyasal İslam'ın, tasavvufi tarikatların batınî yordamının, neo-liberal tezlerin, İkinci Sanayi Devrimi verilerinin elitist bir güçlü devlet/toplum projesi kanavasında bir araya getirilmesi...” (Laçiner, 1995a: 11)

Bu açıklamalardan sonra, Gülen Cemaati, Hizmet Hareketi, Gülen Hareketi gibi farklı isimlerle bilinen dinî-millî felsefede faaliyet gösteren ve toplum nezdinde büyük bir teveccüh kazanan örgütün, FETÖ'ye dönüşüm sürecini tarihsel olarak incelemek yerinde olacaktır.

Gülen Hareketi'nin tarihsel evrelerini Hakan Yavuz; *“Cenin dönemi (1970-1983), Yayılma ve eğitim seferberliği dönemi (1983-1997), 28 Şubat sürecinin getirdiği liberalleşme dönemi (1997-günümüz)”* olarak incelemiştir (Yavuz, 2003). Bir başka analize göre, *“1970-1990 arasındaki süreç, örgütün kuluçka dönemi, 1990 ve sonrası dışı açılım, 2000-2012 yılları arası uluslararası bir örgüte dönüşme ve iktidara ortak olma”* biçimindedir (Bayraklı, 2017: 13-24). Biz, *“1970-1980 arası dönem: Gülen Hareketi'nin örgütsel ve ideolojik anlamda kuruluşu, 1980-1990 arası dönem: yükselişe geçiş, 1990-2000 arası dönem: uluslararası bir örgüte dönüşüm, 2000-2010 arası dönem: siyasetle stratejik ittifak, 2010-2016 arası dönem: darbe girişimine giden yol”* şeklinde dönemlere ayırarak inceleyeceğiz.

3.2.1. 1970-1980 Arası Dönem: Gülen Hareketi'nin Örgütsel ve İdeolojik Anlamda Kuruluşu

Bu dönem, cemaatin çekirdek kadrosu ve yapılanması oluşmuştur. Bu dönemde cemaatin en önemli amacı, İslâmi bilinç düzeyine sahip fertler yetiştirmek ve dine hizmet etmek olmuştur (Yavuz, 2005a: 302). İslâm'ın ibadethanelerin sınırlarından kurtulup kamusal alanda temsil edilebilen bir olgu hâline gelmesi ancak bu fertlerle mümkün olacaktır (Çalışlar, 1997). Dinsel alandan başlayan hareket zamanla özel alanlara ve kamu alanlarına doğru yayılmıştır. Hareketin bu dönemdeki hedef kitlesi ortaokuldan itibaren üniversiteye kadar değişik seviyelerdeki öğrencilerdir. Bu dönemde harekete katılan ve yetiştirilen talebeler ileriki evrelerde Gülen'in yeni projelerinin hayata geçirilmesinde ve cemaatin tabanı ile iletişim kurulmasında anahtar rol oynayacaklardır. Gülen vaazlarında ve yakından ilgilenip yetiştirdiği talebelerinde dinî bilginin ve fen bilimlerinin önemine dikkat çekmiştir (Kömeçoğlu, 2000).

Gülen, Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Yaşar Tunagür'ün referansı ile Edirne'den İzmir'e atanmış ve buradaki Kestanepazarı Camii'nde vaizlik görevinde bulunmuştur (Yıldırım, 2017). Gülen, bu caminin bitişiğinde *Mesnevi-i Nuriye* adında bir yer açmış ve burada *Risâle-i Nurlar*'ı okutmaya başlamıştır. Bir süreliğine Manisa'ya atanmış, ancak sonra tekrar İzmir'deki yerine dönmüştür (Sönmez, 2014). Gülen, hareketinin ilk harcını İzmir'de atmaya başlamıştır (Yıldırım, 2017).

Kestanepazarı Camii'nde verdiği vaazlarda Gülen, cami cemaatinden ihtiyaç sahibi öğrenciler için yardım istemiş ve bu öğrenciler için evler açmıştır. Işık Evleri olarak da bilinen bu evlerin sayısı 1970 yılında 10-12'yi bulmuştur. Çevredekiler bu örgütlenmeden rahatsız olmuş ve Gülen oradan uzaklaşmak durumunda kalmıştır. Nefi Akyazılı adında birinin Gülen'e arazi tahsis etmesi üzerine 1972'de yurt inşaatına başlanmış ve bina 1977'de bitmiştir. 80 Darbesi sonrasında vakıf statüsüne geçmiştir. Vakfın adı, Akyazılı Vakfı'dır (URL3).

Sol dalgayı kesmeye yönelik 12 Mart 1971 tarihinde gerçekleştirilen muhtıradan Fethullah Gülen *laikliğe aykırı olarak devletin içtimai, iktisadi, siyasi, hukuki temel nizamlarını kısmen de olsa dinî esas ve inançlara uydurmak amacıyla cemiyet tesis, teşkil, tanzim veya sevk ve idare etmek, böyle cemiyetlere girmek veya girmek için başkalarına yol göstermek* gerekçesiyle tutuklanmış ve yedi aylık tutukluluk süresinin

ardından 1974'te Bülent Ecevit'in başbakanlığı döneminde çıkan af kanunuyla serbest bırakılmıştır. Fethullah Gülen'in, verdiği bir röportajda muhtıra için söylediği sözler askeri bir müdahaleden aslında hiç de rahatsız olmadığını görebilmek açısından önemlidir:

“27 Mayıs sol güdümlü bir harekettir. 12 Mart da öyle olsun isteniyordu. Fakat ihtilale beş kala hadiseye el koyan Memduh Tağmaç ve arkadaşları muhtıranın macerasını birilerinin güdümünden kurtadı. Ondan böyle bir atak beklemeyen solcular ne yapacaklarını şaşırdılar. Onlarda görülen 12 Mart aleyhtarlığı, biraz da yetişemediğine ekşi diyenin durumu gibi bir tavır. Eğer 9 Mart'ta yapılmak istenen harekâta mani olunmasaydı, yapılacak ihtilal çok başka olacak ve “devrim anayasası” adıyla hazırlanan taslak yürürlüğe girecek, Türkiye isim olarak olmasa bile sistem olarak tam bir komünist ülke hâline getirilecekti... Bu solcu güçler ve onların akıl hocalığını yapan devrimbaz sivillerin ortak arzusuydu. Nitekim Ziverbey soruşturmasında hepsinin maskesi düşmüş ve menfur düşünceleri bir bir ortaya çıkmıştır. 12 mart, bir ihtilal ve darbe değildir. Hükümeti belli konularda uyaran bir ikazdır. Elbette askeri olması yönüyle tasvip edilemez. Hür iradeyi güç kullanarak dize getirmenin tasvip edilmesi mümkün değildir de ondan. Fakat çok daha kötü bir hareketi önlemesi bakımından bu harekete iyimser bakmak mümkündür. Yani, kötüdür ama çok daha kötüye göre kötü değildir.” (Mazlumoğlu, 2016)

1975 yılında *Nur Kampları* kurulmuştur. Yaz aylarında, yaşları 13-15 arasında değişen ve özellikle yoksul ailelerin çocuklarından seçilenler Edremit, İzmir/Kemalpaşa yöresinde bu kamplarda eğitilmiştir (Çetinkaya, 2014: 20). Hakan Yavuz, Gülen'in Işık Evleri ve Nur Kampları'nda dinamik ve aksiyoner bir kadronun yetişmesi için çaba sarf ettiğini, disiplin, ahlâk ve ilim eksenli talim ve terbiye düşüncesini hayata geçirme fırsatı bulduğunu ifade etmiştir. Asr-ı Saadet, Osmanlı devlet ve toplum anlayışı ideali, Gülen'in referans verdiği sosyal ve siyasal sistemler olmuştur. Bu dönemde, evlerde ve kamplarda yetişen abiler, solculuk karşıtı, dinsel konularda muhafazakâr ve milliyetçi kişiler olarak yetiştirilmiştir (Yavuz, 2005a:303).

Gülen İzmir'de hareketinin çekirdek kadrosunu oluşturmuştur. Düzenlediği kamplar, yurtlar ve evlerle birçok insanı harekete dâhil edebilmiştir. Verdiği vaazlar ve dağıttığı kasetlerle çevre illerden gelen insanları etkilemiştir. Anadolu'dan otobüs dolusu insanları buraya taşınmıştır (Keleş, 2016:35).

1970'lerde Nurcular, çoğunlukla Adalet Partisi'ni desteklemiş, çoğunluğu Yeni Asya tarafından temsil edilen Nurcular, Demirel'in yanında yer almışlardır. Gülen de bu dönemde bu çevre ile beraber aynı siyasal düşüncede olmuş, hatta Hitabet Çiçekleri adlı bir kitabı Yeni Asya tarafından yayınlanmıştır (Çalışlar ve Çelik, 2006: 48). 1973 yılında Milli Selamet Partisi (MSP), Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) büyük bir nüfuza sahip olmuştur. İslami etik ve değerler temelinde bir siyaset

savunmuştur. Gülen de diğer Nurcu gruplar gibi bu dönemde açıkça ifade etmemiş olsa da MSP'ye karşı Demirel'in yanında yer almıştır (Seufert, 2014).

Gülen'in siyasi ilişkilerinin ilk adımı *Akevler Kooperatifi*'nin kuruluşu olarak kabul edilir. Kooperatifin üyeleri arasında kaymakamlar, valiler, hâkimler ve savcılar yer almıştır. Bu kişiler, ilerleyen yıllarda Anavatan Partisi ve Doğruiyol Partisi'nden, son olarak da Adalet ve Kalkınma Partisi'nden milletvekili seçilmiş ve kimisi bakan olmuştur. Gülen'in 80 darbesi sonrası hakkında yakalanma kararı olduğu hâlde yakalanamamasında Turgut Özal'la olan yakınlığının rolü olduğu iddia edilmektedir. Gülen'in Özal'la tanışması 1977 Genel Seçimlerinden önce olmuştur. Necmettin Erbakan'ın başında bulunduğu MSP'den İzmir'den milletvekili adayı olan Özal, Gülen'in çevresi tarafından desteklenmiştir. Hikmet Çetinkaya, 1982 yılının Mayıs ayında Gülen'in bazı askerlerle görüştiğini ve onlara Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki (TSK) destekçilerine dokunulmaması ve Gülen'in yakalanması hususundaki yazılı emrin kaldırılması karşılığında 1982 Anayasası'nı destekleme sözü verdiğini ifade etmiştir. Gülen'in koşulları kabul edilince, darbe karşıtı olan Mehmet Kutlular önderliğindeki Yeni Asya Grubu ile Gülen'in bağları kopmuş, Gülen ve destekçileri, Süleyman Demirel karşıtı olmuşlardır (Çetinkaya, 2014:20-21).

1979 yılında *Sızıntı Dergisi* ilk yayın hayatına başlamıştır. Bu derginin yayın hayatına başlaması Gülen Hareketi için en önemli dönüm noktalarından biridir. Dergide farklı görüşlere karşı İslâm eksenli tezler geliştirilmiş ve geniş kitleler hem diğer söylemler hem de İslâmî söylem açısından eğitilmiştir. İlk aylarda yalnızca *Işık Evleri'ne* dağıtılan dergi, abone usulüyle hemen her sempatizanın evine, iş yerine ulaştırılmıştır. Gülen, Dergi aracılığıyla geniş kitlelere ulaşmış, derginin dağıtım ağı sonraki yayınlar için de kullanılmıştır (Yavuz, 2005a: 303-304). Editöryal yapısını Gülen'in bizzat kendi eliyle planladığı *Sızıntı dergisi*, son dönemdeki hukukî sürece kadar yayına devam etmiştir (Yıldırım, 2017). Gülen, bu dergide Abdülfettah Şahin mahlasıyla yayınladığı makalelerde “*altın nesil*” idealinden bahsetmiştir (Bayraklı, 2017:13-14).

Kısacası bu dönemde, Fethullah Gülen ideal toplum düzeni olarak hedeflediği ütopya doğrultusunda bir Hareket oluşturup, hedefini gerçekleştirmek için adımlar atmaya başlamıştır. Kurduğu Hareket'e verilen destek dinî, sosyo-ekonomik ve siyasî bağlamlarda birden çok faktörle açıklanabilir. Örneğin, komünizm, anarşi ve

uyuşturucu bağımlılığı gibi siyasî ve kriminal tehlikelere karşı ailelerin çocuklarını Gülen'in güvenilir, dindar, milliyetçi ve geleneksel değerleri ön plâna çıkaran cemaat evlerine emanet etme eğilimi anlaşılabilir. Ayrıca, eğitim hayatı boyunca öğrencilerin barınma ihtiyacına devletin yeteri ölçüde cevap verememesi ve Gülen'in öncülüğünde açılan yurtların ekonomik olarak bu imkânı sunması, neden Hareket'in büyük bir destek aldığına verilebilecek rasyonel cevaplardan biridir. Gülen Hareketi'ne verilen desteği salt rüyalar ve kerametlerle kendisine bir kutsiyet atfederek insanları adeta hipnotize etmesiyle açıklamak, biraz kolayca kaçmak ve indirgemeci davranmak olacaktır. Böyle bir popülerliğe ulaşabilmiş bir yapının siyasî partiler tarafından görmezden gelinmesi, partilerin oy potansiyeli açısından sıkıntılı olacağı için popülist söyleme sahip siyasetçilerin Hareket ile işbirliğine girmesi, Hareket'in darbe, muhtıralar gibi yıkıcı etkilere rağmen önlenemez bir büyüme göstermesine neden olmuştur.

3.2.2.1980-1990 Arası Dönem: Yükselişe Geçiş

Gülen'in yükselişindeki ilk büyük sıçrama *12 Eylül Dönemi*'dir (Perinçek, 2016: 26). 12 Eylül 1980 darbesi Türkiye'ye siyasal ve toplumsal açıdan büyük zararlar vermiş, Gülen ve cemaati bu darbeden hasarsız kurtulmayı başarmıştır (Petek, 2017: 126). 1980 yılının Kasım ayında Çanakkale'ye atanan Fethullah Gülen, tekrar sağlık raporu almak suretiyle işine başlamamıştır. 20 Mart 1981 tarihinde vaizlikten istifa etmiştir. Darbeden bir gün sonra gözaltına alınacaklar listesinde Fethullah Gülen'in de isminin yer alması ilginçtir. Darbe yapan ve yönetime el koyan cunta, kendi memurunu aramış fakat bulamamıştır. Sayısı bir milyonun üzerinde tutuklamaların yaşandığı bir dönemde, aranan ancak bulunamayan Fethullah Gülen 1986'ya kadar Anadolu'yu gezdiğini iddia etmiş, 12 Ocak 1986'da Burdur'da yakalanmıştır (Şık, 2017: 108-109). İddialara göre Başbakan Turgut Özal, Gülen'i İzmir Sıkıyönetim Komutanlığı'ndan bizzat kendisi almıştır (Perinçek, 2016:26).

12 Eylül 1980'de yaşanan askeri darbe toplumsal, siyasî, ekonomik ve uluslararası sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bunları kısaca özetlemek gerekirse, içerde yaşanan siyasal iktidarsızlık ve dış dünyada yaşanan hızlı küreselleşme sürecinin getirdiği neo-liberalleşme eğilimi ve Türkiye'de bu doğrultuda alınan ve sosyal devlet modelini fiilen bitirip liberal kapitalist bir sistem getirecek olan 24 Ocak kararlarına karşı muhalefeti susturma gibi nedenler olduğu söylenebilir. Ancak, darbenin, toplumsal

düzenin bozulması, yaşanan kaos ortamı, İslâmcılık ve komünizm gibi zararlı ideolojilerin Atatürk ilke ve inkılâplarını, laik Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını tehdit ettiği klişe gerekçesine dayandırılması, darbeye ve temel hak ve hürriyetler bakımından oldukça kısıtlı olan 1982 Anayasası'na meşruiyet kazandırmıştır (Öztürk, 2017: 214-238, Baykent, 2016:138-156).

1980 darbesi yaklaşırken Fethullah Gülen, “devlet elden gidiyor” diye fetvalar vermiş, devlet kurumlarını siyasal sürece müdahaleye çağırmıştır. Çağırdığı kurumların başında da ordu gelmektedir (Şık, 2017: 91). *Sızıntı* dergisinin Haziran 1979 sayısında yayınlanan “Asker” başlıklı yazısında şunları ifade etmiştir:

“Her milletin tarihinde askeri bir tepe varlıktır... Bir de anadan doğma asker millet vardır. O, asker doğar askerlik türkülerinden ninniler dinler ve asker olarak ölür. Âşıktır askerliğe, serhat boylarına, akına ve kavgaya... Onun süngüsü, yüz defa iniltimizi dindirdi ve ateşimize su serpti. Yakın tarihimizde dahi kaç defa onda mazinin tebessüm eden çehresini ve yardımlaşan celadetini gördük... Eğer, atik davranıp da yıllardan beri hazırlanan karanlık emellerin önüne geçilmeseydi, bütün bir millet olarak inkisar içinde ağlamadan başka çaremiz kalmayacaktı. Tuğa selam, sancağa selam ve ölçülerimiz içinde onu tutan yüce başa binlerce selam...” (Gülen, 1979)

Sızıntı dergisinin, darbeden bir ay sonraki Ekim 1980 sayısında ise Gülen tarafından yayımlanan “Son Karakol” başlıklı yazıda şu ifadeler yer almaktadır:

“Millet teknesi, sağa sola yalpa yapan bir vapur gibi, batması her an mukadder görünüyordu. Dillerde binbir yabancı türkû, dudaklarda binbir öldürücü şarap... Kimi erotizmle sarhoş, kimi libidoyla kimi egzistansiyalizmden medet umuyor, kimi hezeyan felsefesine dilbeste... Tatmin edilememiş, doyurulamamış ve hatta terkedilmiş bir neslin, çeşitli kamplara ayrılması ve birbirini kıran kırana öldürmesi gayet normal değil mi?... Bugüne kadar onun iç inkırazını sezebildik mi? Onu soysuzlaştıran sebeplere inebildik mi? Halbuki ona canavarlık öğreten tiranlar karşısında, siyanet meleği gibi onun yanında olmalı değil miydik?... Yıllardan beri, birbir saldırıyla rehnedar olmuş bir bünye, böyle hemen bir muacele ile iyi edilemeyeceği de muhakkaktı. Daha köklü ve daha gönülden bir hareket gerekliydi ki, millî bünyeyi kemiren yılanmış seretanlar (kanser) bertaraf edilebilsin. Ve işte şimdi, binbir ümit ve sevinç içinde asırlık bekleyişin tuluû saydığımız bu son dirilişi, son karakolun varlık ve bekasına alamet sayıyor; ümidimizin tükendiği yerde, Hızır gibi imdadımıza yetişen Mehmetçiğe bir kere daha selam duruyoruz...” (Gülen, 1980).

Fethullah Gülen, 1982 Anayasası'nın kabul edilmesi için “ölülerin bile evet oyu kullanmasını” istemiştir (Bulut, 2016:363). Fethullah Gülen'in darbeye ve darbe anayasasına verdiği destek ve orduyu, sıkıyönetimi adeta kutsayan bu sözleri iki meselenin anlaşılması bakımından önem taşımaktadır. Bunlardan biri, Gülen'in (bir terör örgütü olduğu anlaşılmadan önce) İhsan Yılmaz, John Espesito, Ali Bulaç, Ali Ünal, Nevval Sevindi, Helen Rose Ebaugh gibi yazarların vurguladığı gibi yapıcı, barışçıl, çoğulcu bir anlayışa sahip olmadığıdır. Zira 12 Eylül 1980'de askerî bir darbe

gerçekleştirilmiş, toplum üzerinde büyük bir şiddet uygulanmış, tutuklamalar, işkenceler normalleşmiş, milliyetçilerden ve komünistlerden pek çok genç idam edilmiştir. Kötü bir dönem yaşayan bir toplumun düzelmesi için bu şekilde bir çözüm yolu bulmanın insanî ve demokratik açıdan savunulacak bir tarafı olmadığı gibi bir din adamının bunu kutsaması anlaşılabilir bir durum değildir. Nitekim orduya yerleştirilen Gülen Cemaati mensubu askerler tarafından kalkışılan 15 Temmuz Darbe Girişimi, Gülen'in şiddet eğilimini ve kendisince gerekli görülen durumlarda darbe yoluna başvurabilecek olan zihniyetini gözler önüne sermiştir.

Anlaşılması gereken bir diğer önemli mesele, sözde çok büyük Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlılık ve laiklik kaygıları taşıyan ordunun, Atatürk'ü *Deccal* olarak gören bir düşünceye sahip olan ve en büyük hayallerinden biri dini özel alandan çıkarıp kamusal alanda görünür kılmak olan bir din adamının önderliğindeki hareketin önünü açması ve politikalarıyla bu hareketin önlenemez bir büyüme yakalamasına yardımcı olmasıdır. Bu olay, ABD tarafından dünya piyasalarına sürülen ve küreselleşmeyle dalga dalga dünyanın her köşesine yayılan neo-liberal ekonomi ve siyasal düzeni Türkiye'de içselleştirmek üzere muhalefetin sesini kısma çalışarak devlet-asker ile cemaatini güçlendirerek büyütmek ve böylelikle devlet iktidarında hatta uluslararası arenada söz sahibi olmak isteyen bir din adamının ilginç ve simbiyotik nitelikteki ilişkisiyle sonuçlanmıştır. Neticede Atatürk ilke ve inkılâpları konusunda çok duyarlı olan Türk ordusunun Atatürk'ün milliyetçilik ilkesini devlet yönetimine egemen kılma arzusu ile Fethullah Gülen'in İslâm dinini kamusal alanda görünür kılma ve hatta uluslararası arenada İslâm'ı söz sahibi eyleme ütopyası arasındaki izdivaçtan devletin resmi ideolojisi olarak *Türk-İslâm sentezi* doğmuştur. Türk ordusunun sahip çıktığı milliyetçilik ideolojisi ile Fethullah Gülen'in dindar toplum idealinin izdivacını kolaylaştıran etken ise, sahip oldukları ortak düşman olan *komünizm* ideolojisidir.

Darbeden sonra, 1983 yılında kurulan sivil hükümetin Başbakanı olan Turgut Özal, neo-liberal iktisat ve tüketime dayalı bir toplumsal yapı yaratmak için gerekli politikaları başarıyla uygulamıştır. Cemaat'in ilk dönemde ışık evleri ve nur kamplarında yetişen çekirdek kadro, 1983 sonrasında ekonomik ve toplumsal imkânlarında, *altın nesil* idealinin gerçekleşmesi adına önemli fırsatlar ele geçirme imkânı bulmuştur. İlk dönemin belirsiz ve toplumdan önemli ölçüde izole olmuş ışık evler yapısı yerini yine bu ışık evler ekseninde gelişen ancak toplumla ve günlük

yaşantıyla daha fazla entegrasyonu amaçlayan bir dizi kurumsallaşmaya bırakmıştır. Liberalleşme politikalarının sunduğu imkânlarla özel okul, derslane ve yurtların açılması mümkün olmuş, daha da önemlisi bu faaliyetleri maddî olarak destekleyecek bir esnaf ve iş adamları sınıfı ortaya çıkmıştır (Yavuz, 2005a:304)

Toplumdaki görünürlüğü iyice artan ve arkasına önemli bir sermaye gücü alan Gülen, iş adamlarının desteği ile önce 1982 yılında İzmir’de *Yamanlar Koleji*’ni kurdurmuş ardından üniversitelere hazırlık dershaneleri açtırmıştır. Bu eğitim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin önemli bir kısmı, Fethullahçı Terör Örgütü’nün (FETÖ) ilk militanları olmuştur. Zira bu öğrenciler, ilerleyen zamanlarda sistematik bir biçimde devlette kritik pozisyonlarda istihdam edilmiştir (Bayraklı, 2017: 14-15). Yani Gülen, toplumsal bir figür hâline geldikten sonra siyasi ajandayı kontrol etmek istemiş ve bunu yaparken, medyasını, okullarını, ışık evlerini, vakıflarını kullanmıştır (Krespin, 2009:55-56).

Elde ettiği faydaya bağlı olarak Gülen piyasa ekonomisini ve özelleştirme eksenli neo-liberal politikaları desteklemiş ve ortaya çıkan imkânları mümkün olduğunca değerlendirebilecek projeler üretmiştir. Entelektüeller Gülen’in bu anlayışıyla Protestanlığın gelişimi konusunda benzerlikler üzerine tartışmalar yapmıştır (Özdalga, 2000; Şen, 2001).

Özelleştirme politikalarının eğitime yansımaları sonucu özel okulların sayısındaki artış, eğitimin paralı hâle gelmesi, dinî cemaatlere karşı artan destekle birleşince Gülen Cemaati’nin serpilip gelişmesi için gerekli zemin oluşmuştur. O yıllar, Cemaat’in, *Hizmet Hareketi* olarak anılmaya başlandığı yıllardır. Cemaat yurtlarını, çocuklarını okutmak isteyen dar gelirli aileler lütuf olarak kabul etmiştir. Işık evleri, yurtlar, özel okullar, üniversiteler peş peşe açılmış; Hizmet Hareketi daha sonra büyüyüp hastaneleri, şirketleri, medyası, finans kuruluşları ve holdingleri olan büyük bir kartelev dönüşmüştür (Yaşkaya, 2016).

1980’lerin ortalarından itibaren İzmir Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından aranan, 12 Ocak 1986 yılında Burdur’da yakalanıp Özal’ın devreye girmesiyle serbest bırakılan Gülen ve cemaati için, 80’li yılların, gerek neo-liberal ekonomi politikaları, post-modern toplum düzeni ve komünizm düşmanı ideolojisiyle *koza* dönemi olduğu söylenebilir (Petek, 2017: 124-128).

1980’lerde dünyadaki konjonktüre bağılı olarak gelişen ve yayılan neo-liberal anlayış ve bu anlayışın ürünü olan sivil toplum anlayışı, iktisadi, yönetsel ve toplumsal alanlardan devlet müdahalesini bertaraf etme çabaları, dinî cemaatlerin de bir sivil toplum unsuru olarak görölmesine neden olmuştur. 1980’lerde yaşanan iktisadî dönüşümle ekonomide devlet müdahalesi azalmış ve bu durum Gülen Hareketi’nin sektörel faaliyetlerinin önünü açmıştır. 1980’ler Gülen Hareketi’nin iktisadî, toplumsal ve siyasal alanda etkin bir aktör hâline gelmesi için en sağlam zemini hazırlayan yıllar olmuştur.

3.2.3.1990-2000 Arası Dönem: Uluslararası Bir Örgüte Dönüşüm

Yurtiçinde özel yurtlar, okullar, dershaneler olarak başlayan eğitim faaliyetleri 1989 yılından sonra Sovyetler Birliği’nin dağılmasının verdiği fırsatlarla yurtdışına da taşınmıştır (Balcı, 2005). Gülen, ilk yurtdışı okulunu Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) Genel Müdürlüğü’nün katılımıyla açmıştır. Turgut Özal hükümetleri döneminde, Balkanlar ve Orta Asya’daki çeşitli okullarının açılmasına büyük destekler verilmiştir. 1980 ile 1990’lar arasında Gülen de İslâmî arayışlar içerisinde. Temel fikirleri; toplumu yeniden İslâmî değerler ve normlar içinde ihya etmek, Osmanlı’yı Müslüman Türk iktidarı olarak yeniden öne çıkarmak ve Batılılaşmanın getirdiği yozlaşmalara son vermektir. Yine milliyetçi din konseptiyle hareket etmiş ve gayrimüslimler konusuna da böyle yaklaşmıştır. Gülen *dârü’l- harp* ve *dârü’l-İslam* tanımlamaları yerine *dârü’l hizmet* kavramını tercih etmiştir. ABD’nin 1990’larda Sovyetler Birliği sonrasında Türkiye’nin bölge ülkeleri ile olan kültürel, etnik ve dinî bağlarını kullanarak Orta Asya ülkelerine sızabilmek ve etki alanı oluşturabilmek için bölgede etkin olmasını teşvik ettiği bilinmektedir. Buna bağılı olarak Gülen’in Orta Asya’da okullarını kurarken CIA’dan destek aldığı bilinmektedir (Seufert, 2014).

Orta Asya’dan başlayan eğitim faaliyetleri sonradan hemen hemen dünyanın her kıtasını içerisine alacak şekilde genişlemiş ve küresel bir çapa ulaşmıştır. Eğitimin şekli ve yapısı ülkeden ülkeye değişmekle beraber hareket bazı temel özellikleri her gittiği yere taşımıştır. Doğrudan dinî referanslı eğitimden ziyade *evrensel ahlakî ve etik değerlere vurgu yapan, sağlam kişilikli ve Türk dostu nesiller yetiştirilmesinin amaçlandığı* vurgulanmıştır. Yurtdışındaki faaliyetler eğitimle sınırlı kalmamış, hareketi destekleyecek işadamlarının ticaret yapmasını kolaylaştıracak gerekli bağlantılar kurulmuştur. Ayrıca, Dışişleri mensuplarıyla ortak hareket edilmiş ve

Türkiye için lobi faaliyetleri niteliğinde görülen birçok girişimde bulunulmuştur. (Yavuz, 2005a:304).

1990’larda küreselleşme ve teknolojinin hız kazanması Gülen ve örgütünün görünürlüğünü artırmıştır. Gülen’in televizyon programlarına çıkmaya başlaması, gazete ve dergilerde makalelerinin yayımlanması, kamuoyunda ön plana çıkan kişilerle *diyalog* adı altında toplantılar yapması şahsının ve örgütünün uluslararası görünürlük ve popülaritesinin artmasındaki en önemli araçlar olmuştur. 1996 yılında Gülen’in Fener Rum Patriği I. Bartholomeos ile görüşmesi, *Bank Asya*’nın açılması, *Fatih Üniversitesi*’nin kurulması, 1998 yılında *Abant Toplantıları*’nın başlaması ve Gülen’in Papa II. John Paul ile görüşmesi, Hareket’in dışa açılımını sağlayan en önemli faaliyetler arasında gösterilebilir (Bayraklı, 2017:16).

Ruşen Çakır’a göre Gülen’e yakın isimlerin 1987 yılında *Zaman gazetesini* satın alması, 1993 yılında *Samanyolu TV*’yi, 1994 yılında *Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı*’ı (GYV) kurması ile Hareket dışa açılma stratejisini başlatmıştır (Çakır, 2016).

Hakan Yavuz’a göre bahsedilen bütün bu kurumlar ve yayınlar Gülen’in idealize ettiği toplumun oluşması yönünde faaliyetlerde bulunmuş, İslâmî şuuru toplumsal bazda canlandırmaya ve İslâm’ı kamusal alanda temsil edilir kılmaya çalışmıştır. İslâm’ın toplumun öz değerlerinin önemli kaynaklarından olduğu vurgulanmış ve toplumun diğer kesimleriyle diyaloga girmek için İslâmî hassasiyet ve değerleri rasyonel ve seküler bir tarzda dile getirecek bir yöntem izlenmiştir. Yavuz, bu sayede kamusal tartışmalara katılım mümkün olmuş, toplumdaki farklılıkların farkında olarak birlikte yaşam felsefesi geliştirildiğini savunmaktadır. Hareketle bağlantılı dernek ve vakıflar toplumsal tartışmaları şekillendirmek ve değişik çevrelerin bu tartışmalara katılımını sağlamak amacıyla konferans, çalıştay, panel ve seminer tertiplendiğini ve bunlardan en meşhur olanının Abant platformu olduğunu ifade etmiştir. Abant toplantılarında İslâm, laiklik, din, devlet, demokratik hukuk devleti, çoğulculuk, küreselleşme ve şiddet ve terör gibi konular tartışılmış, bildiriler yayınlanmıştır (Yavuz, 2005a:305).

Gülen Hareketi’nin ulusal ve uluslararası kamuoyunda görünürlüğünün artmasında siyasî koşulların belirleyici bir etkisi olmuştur. 1994 yılında Refah Partisi (RP), toplamda oyların %19’unu almış ve %24’lük bir oy oranı ile İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı’nı kazanmıştır. Erbakan’ın Başbakanlığında Refah Partisi-

Doğruiyol Partisi koalisyonu kurulmuştur. Bu dönemde Türkiye’de kronikleşmiş laiklik endişesi ve Amerika’nın radikal İslam tehdidine karşı üretilen çözüm olarak piyasaya sürdüğü ılımlı İslâm modeli, siyasal İslâmcı olarak görülen Erbakan-Çiller koalisyonuna karşı, ılımlı İslâm temsilcisi olarak Gülen Hareketi’nin kabul edilmesi sonucunu doğurmuştur (Seufert, 2014). Bu dönemde yurtdışında radikal İslâm olarak görülen, yurtiçinde ise laikliği tehdit edici olduğu yönünde kamuoyunda bir algı yaratılmak istenen akım Necmettin Erbakan önderliğindeki *Millî Görüş* hareketi iken, yurtdışında ılımlı İslâm temsilcisi olarak görülen, yurtiçinde hoşgörölü, çoğulcu, dindar ama yeniliklere açık, entelektüel bir akım olduğu algısı kamuoyunda yaratılmaya çalışılan akım ise, *Gülen Hareketi* veya *Hizmet Hareketi*’dir.

28 Şubat 1997’de Refahiyol Hükümeti’ne verilen muhtıra sonucu Erbakan Başbakanlıktan indirilmiş, dinî eğitim veren imam hatip liseleri sınırlandırılmış, özel dil eğitime son verilmiş, başörtüsü yasaklanmıştır. Gülen, 12 Eylül 1980 Darbesi’nde yaptığı gibi bu muhtırada da ordunun yanında yer almıştır. Muhtıra doğrultusunda alınan kararları Gülen desteklemiştir. Hatta bu kararları kamusal savunmuş ve bu duruma sebep oldukları için Erbakan’ı, hükümeti, dindarları ve İslâmcıları suçlamıştır. Gülen, türban üzerinden gelen muhalefete olduğu kadar, Millî Görüş aracılığıyla yükselen dinî muhalefete de karşı çıkmıştır (Yıldırım, 2017). Gülen, 29 Mart 1997’de katıldığı bir televizyon programında “*Asker demokratik yollarla sorunların çözümünü istedi*” diyerek ordunun tutumunu desteklemiştir (“Gülen 28 Şubat”, 2012). Gülen’in “*asker yanlış da yapsa Millî Güvenlik Kurulu (MGK) kararlarıyla sevap almıştır*”, Refahiyol Hükümeti için söylediği “*Beceremediniz bırakın*” sözleri, askerî vesayete olan bakış açısını ve baskıcı yönetimleri aslında hiç yadırgamadığını göstermektedir. Askerin, demokratik olarak seçilmiş bir hükümetten daha demokratik olduğunu söylemiştir:

“*Belki antidemokratik davranıyor sayılabilirler. Ama onlar konumlarının gereğini, Anayasa’nın kendilerine verdiği şeyleri yerine getiriyorlar. Ben zannediyorum, onlar bazı sivil kesimlerden daha demokrat.*” (“28 Şubat’çı Fethullah Gülen”, 2014).

Tesettür konusunda hassasiyetini, Latif Erdoğan’ın ifade ettiğine göre “*burnunun ucunu gösteren kadın, öz bacım, öz yeğenim bile olsa benimle alakası yoktur*” sözleriyle gösteren bir din adamının, 28 Şubat muhtırası üzerine “*başörtüsü furiuattır, bizim öncelikli meselemiz değildir*” (“Fethullah Gülen’in Hiç Duyulmamış Sözleri”, 2015) demesi, zamanın şartları ve siyasî atmosfere göre ne kadar hızlı değişebildiğini ve safını

güçlünün yanında hızla ayarlayabilecek esneklik kabiliyetini çarpıcı bir biçimde göstermektedir.

Gülen'in başörtüsü ve dinî birtakım esaslar karşısında göstermiş olduğu yumuşama ve esneklik, gerek Türkiye'deki laik siyasetçiler ve onların destekçileri tarafından gerekse uluslararası kamuoyu tarafından *İslâm'ın ılımlı yönünü temsil ettiği gerekçesiyle* alkışla karşılanmıştır.

Gülen bu süreçte ayrıca Orgeneral Çevik Bir'e de bir mektup göndermiş, mektupta ordunun talep etmesi durumunda kendisine bağlı okulları devredebileceklerini ifade etmiştir. Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı GYV tarafından iftara davet edilmiş ve vakıf tarafından kendisine ödül takdim edilmiştir (Aras ve Çaha, 2000:36).

Ancak Gülen ve laiklik muhafızları arasındaki bu ittifak çok uzun sürmemiştir. Darbeciler Gülen'den, kendilerine yönelen muhalefet için yararlandıktan sonra, Gülen'le ilgili çeşitli davalar açılmıştır. 1999 yılında açılan bu davalar Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT) ve Emniyet İstihbaratı tarafından hazırlanan özel raporlara dayandırılmıştır (Hablemitoğlu, 2016: 50 ve 96). Bu raporlarda devlet düzenini yıkmak ve yerine dinî temele dayalı bir siyasal yapıyı hâkim kılmak suçlarına ilişkin bilgiler sunulmuştur. Gülen'in Fethullahçı terör örgütü olarak MİT, polis ve yargı içinde örgütlenerek laik anayasal düzeni değiştirme ve dinî esaslara dayalı bir sistemi hâkim kılma peşinde olduğu vurgulanmıştır (Yıldırım, 2017).

Gülen hakkında açılan davalar sonrasında 1999 yılında ABD'ye gitmiştir. Dönemim Başbakanı Bülent Ecevit'in ricası üzerine tedavi amacıyla gittiği izlenimi uyandırılan Gülen, ABD'ye giderken otuz civarı referans devreye sokmuştur. Bu isimlerin bir kısmının CIA ile bağlantılı olduğu bilinmektedir. Bu isimler arasında CIA Türkiye eski şefi Graham Fuller, 1989-1991 ABD Ankara büyükelçisi Morton Abramowitz gibi önemli görevlerde bulunan kişiler de mevcuttur (Bayraklı, 2017:18).

1990'lı yıllarda cemaat ve siyaset ilişkilerine genel olarak bakılırsa, Gülen'in Necmettin Erbakan haricindeki bütün siyasetçilerle ılımlı ilişkiler kurduğu gözlemlenmektedir. Örneğin Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) lideri Alpaslan Türkeş, Gülen Cemaati'nin Orta Asya ülkelerindeki girişimlerini desteklemiş, Tansu Çiller ise Fetullah Gülen'i stratejik ortak gibi görmüştür. Ecevit'e göre, Fetullah Gülen

“inançlara saygılı laiklik” önermesine uygun bir din adamıdır. RP’nin 90’larda güçlenmesinden kaygı duyan kesim, Cemaati onun karşısına alternatif bir güç olarak ortaya çıkarmak istemiştir. Bu durumdan istifade eden Gülen, Refah Partisi’ni İslâm’ın radikal, sert ve katı bir yorumu olarak kabul eden bir algı oluşturmuş ve radikal İslâm’ı temsil eden bu partinin karşısına kendi cemaatini İslâm’ın hoşgörülü ve ılımlı temsilcisi imajıyla çıkarmıştır. Ayrıca bu söylem, uluslararası platformun talepleri ile de uygun düşmüştür. Gülen, GYV aracılığıyla toplumun entelektüel kesimleri ile ilişki kurmaya çalışmış, anaakım medyada Gülen’i öven yazılar yayınlanmıştır. GYV’nin düzenlediği Abant toplantıları Türkiye’nin muhafazakâr-liberal sağ ve sol kesiminden arayış içinde olan, sistemden hoşnutsuzluğu olan kesimin cazibe merkezi olmuştur. Bu toplantılarda Fetullah Gülen ilişki ağını geliştirip kendine sivil bir kimlik yaratmıştır. Gülen’in yarattığı bu kimlik, Cemaat’in en güçlü sermayelerinden biri olmuş ve Türkiye’deki politik entelektüel tartışmaların odağı olmuştur (Çakır, 2016).

3.2.4.2000-2010 Arası Dönem: Siyasetle Stratejik İttifak Dönemi

Gülen Hareketi’nin örgütsel faaliyetleri 2000’li yılların başlarından itibaren küresel bir nitelik kazanmıştır. 2003 yılında başlayan *Türkçe Olimpiyatları* ile eğitim alanındaki uluslararası faaliyetlerine yeni bir yön vermiştir. 2004’de *Kimse Yok Mu* derneğini kurup insanî yardımları dünyanın her yerine ulaştırarak, örgütün uluslararası ortamda görünürlüğünü artırmış, 2005’te *Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu’nu (TUSKON)* kurarak cemaat mensubu iş adamlarınının şirketlerini uluslararası piyasaya açmıştır. Gülen’in, 2008 *Foreign Policy* ve *Prospect* dergileri tarafından “*Dünyanın En Entelektüel 100 İsmi*” arasında gösterilmesi, Doğu-Batı Enstitüsü tarafından *Barış İnşası Ödülü* alması ve 2013’te *Time Dergisi* tarafından “*Dünyanın En Etkili 100 Kişisi*”nden biri olarak seçilmesi, örgütün uluslararası camiadaki konumunu değerlendirmek bakımından önemli gelişmelerdir (Bayraklı, 2017: 18-19).

1990’lı yıllarda, geleneksel *millî görüş* formatında yaşayan siyasal İslâm, 28 Şubat post-modern darbesiyle yaşadıklarından çıkardığı derslerle, 2000’li yıllarda farklı bir formda yaşamına devam etmiştir. Bu yeni şekliyle siyasal İslâm, millî görüş gömleğini çıkarmış, neo-liberal özlü muhafazakâr demokrat bir tutum sergilemiştir. Bu değişimin özü aslında, içe kapalı, İslâm enternasyonalizmini yücelten ve bu nedenle AB, ABD ve bunların paralelindeki büyük burjuvazinin kuşatması altında kalan çizgiden

uzaklaşmak; neoliberal, Batı ile uyumlu ve uzlaşı içinde, Batı'nın *ılımlı* olarak adlandıracağı bir çizgiye kaymaktır (Sönmez, 2014:38-39).

Gülen, bir taraftan Türkiye'de laik kesimden gördüğü baskılar, diğer yandan 1999 yılında Amerika'ya taşınmasının etkisiyle cemaatin örgütsel yapısını gevşetmiş ve milliyetçi, devletçi söylemlerinden vazgeçerek liberal ve küresel politikalara sarılmıştır (Yavuz, 2005a:305; Yavuz, 2018:35). Amerika'da 11 Eylül 2001 tarihinde yaşanan saldırının ardından İslam dini üzerine tartışmalar başlamış, bunun üzerine Gülen, kendi önderliğindeki hareketi Amerikan politikalarıyla barışık *ılımlı İslâm* temsilcisi olarak göstermiş, insan hakları ve demokrasi gibi kavramlara vurgu yapmıştır (Yavuz, 2018:35).

16 Ocak 1998 tarihinde Anayasa Mahkemesi RP'yi kapatmış, Erbakan dâhil altı kişi beş yıl siyaset yapmaktan men edilmiştir. RP'nin kapatılmasından 1 ay önce millî Fazilet Partisi (FP) kurulmuş, partinin başına önce İsmail Alptekin sonra Recai Kutan getirilmiştir. Tarafların aksi beyanatlarına karşın, Necmettin Erbakan'a yakın, *ak saçlılar* veya *gelenekçiler* ile Abdullah Gül ve Recep Tayyip Erdoğan tarafından temsil edilen *yenilikçiler* arasında yaşanan gerginlik büyümeye başlamıştır. Gelenekçiler ve yenilikçiler arasında yaşanan gerilimin açıkça ortaya çıktığı 14 Mayıs 2000 tarihinde gerçekleştirilen Fazilet Partisi Kongresi'nde yenilikçilerin adayı Abdullah Gül 521 oy alırken, Recai Kutan 633 oyla Genel Başkan seçilmiştir. Anayasa Mahkemesi, FP'nin 2001 yılının Haziran ayında kapatılmasına karar verince, millî görüş hareketi bölünmüş, gelenekçiler Recai Kutan'ın liderliğinde Saadet Partisi'ni (SP) kurmuş, yenilikçi grup ise, Abdullah Gül ve Recep Tayyip Erdoğan önderliğinde Ak Parti'yi kurmuşlardır (Sönmez, 2014:39).

Millî görüş gömleğini çıkardıklarını ilan eden Gül ve Erdoğan ikilisinin yeni çizgisi, Gülen Cemaatinin çizgisine yakın düşünce, ikili arasında fiili bir koalisyon başlamış ve Ak Parti ve Cemaat'in yükseliş yıllarına geçilmiştir (Sönmez, 2014:39).

1999 yılında Fethullah Gülen'in ortaya çıkarılan bir videosunda müritlerine “*sabırla devlet kurumlarına sızmak, harekete geçmek için doğru zamanı beklemek, azami tedbirle hareket etmek*” gibi ifadelerle yaptığı konuşmalar en çok seyredilen televizyon kanalları yoluyla kamuoyuna sunulmuştur. 2000'li yıllar Fethullah Gülen'in planlarını uygulamak için “*doğru zaman*” olarak tabir ettiği dönemdir. Ancak 2000'li yıllara

gelene kadar yaşanan dönem de göz önünde bulundurulmalıdır. Gülen Hareket'i Abant Toplantıları gibi faaliyetleriyle şeffaf bir sivil toplum yapısı görüntüsü sergilemekle beraber iç örgütlenmesinde oldukça gizli ve dışa kapalı bir yapıdadır. 1993 ve 2002 yılları arasındaki zayıf ve kırılgan koalisyon hükümetleri, dışa kapalı ve iyi örgütlenmiş bir Cemaat yapısının devlet kurumlarına sızması için uygun bir zemin teşkil etmiştir (Yavuz, 2018:35-36).

Ak Parti'nin iktidar olduğu ilk yıllarda 28 Şubat'ın izleri henüz silinmemiştir. Asker, rejimin gerçek sahibi olduğunu, yeni gelenlerin laikliği tehdit edecek hiçbir şey yapmalarına müsaade etmeyeceğini, aksi takdirde müdahale etmekten geri durmayacağını açık ya da gizli bir şekilde her fırsatta vurgulamıştır. İşte böyle bir ortamda, Cemaat, hükümeti tehdit eden birçok askeri belgenin kendi ellerinde olduğunu ileri sürmüş, tüm askeri konularda kendilerinin bilgi ve haber aldığına, askerin yapacağı her türlü faaliyetler hakkında bilgi sahibi olduklarına hükümeti inandırmıştır (Avcı, 2015:38).

Hükümeti tam teslim almak isteyen Cemaat, "*İrticayla Mücadele Eylem Planı*", "*Ak Parti ve Gülen'i Bitirme Planı*" gibi *Ergenekon belgeleri* adı altında, *Ergenekon örgütünün* varlığı, birtakım faaliyetleri, eylemleri ve davranışlarıyla ilgili sahte belgeler düzenleyip o belgeleri hükümete servis etmişlerdir. Bu belgeler sahte olsa da günlük hayatta karşılıkları vardı. Askerin hükümete tavrı, zaman zaman bazı komutanların açıklamaları, askeri yetkililerin "*müdahale ederiz, asla bu rejimi değiştirmeyiz, laiklikten taviz vermeyiz, kim olursa olsun bu rejimin sahibiyiz*" ve benzeri konuşmalarıyla, Cemaat'ın elindeki sahte belgeler örtüşmekteydi (Avcı, 2015:39-40).

Daha ileri safhaya gidilip, bazı suikastlerin olabileceği, hükümet yetkililerine karşı eylem yapılabileceği havası da verilmeye başlanmıştır. Bunlardan ilki *Kozmik Büro* denilen olayda Bülent Arınç'a yönelik bir suikast hazırlığı olduğudur. Bir subayın üzerinden çıkan belgede Bülent Arınç'ın evinin krokisi olduğu söyleniyordu. Hatta başka hükümet yetkililerinin de evlerinin krokisi olduğu iddia edilmiştir. Bugün, sahteliğinden şüphe olmayan belgeler, o zamanlarda ordunun davranışlarının verdiği izlenimin etkisiyle insanlarda gerçeklik algısı uyandırmıştır. Hükümet, bu şartlar altında Cemaat'i desteklemiş ve Cemaat ile birlikte askerî vesâyete karşı ortak bir duruş sergilemiştir (Avcı, 2015:40-42).

Ak Parti'nin iktidarının sağlamlaşması için Cemaat desteğine duyduğu ihtiyaç, Cemaat'in de devletin önemli kurumlarında örgütlenme ihtiyacıyla birleşmiş, karşılıklı fayda sağlamaya dayanan bu pragmatist ilişki, devlet kademelerine uzun yıllardır yavaş yavaş kök salan bu örgütün Ak Parti iktidarıyla faaliyetlerine hız vermesine neden olmuştur. Ayrıca iktisadî ve toplumsal hayatta etkinliği artan Cemaat mensuplarının bağlantılarıyla kamusal alanda görünürlüğü artan Cemaat, Ergenekon soruşturmaları sonrası ordunun siyasî hayattan tasfiye edilmesinin ortaya çıkardığı boşluktan yararlanarak son zamanlarda Türkiye'nin iç siyasetinde büyük bir ağırlık kazanmıştır (Şık, 2017:115).

Ak Parti iktidarı, İslâmcı akımlara, devlet kademelerinde örgütlenme konusunda büyük bir kolaylık sağlamıştır. Birçok bakanlığa ve bu bakanlıklara ait genel müdürlüklere ve il müdürlüklerine İslâmcı gelenekten gelen kadrolar yerleştirilmiştir (Şık, 2017:115).

2002 yılında tek başına iktidar olan Ak Parti, 2007 yılına gelene kadar Cemaat ile çok yakın bir ilişki kurmamıştır. Ancak, AB yolunda atılan adımlar, yapılan reformlar ve değiştirilen millî görüş gömleği Ak Parti'yi iktidarda daha güvenli bir noktaya taşımıştır. Bu yıllarda devlet içinde Cemaat örgütlenmeye devam etse de operasyonel gücünü Ak Parti'nin güçlenmesi için tam olarak kullanamamıştır. Cemaat-Ak Parti ilişkisi için milat noktası, 2007 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında yaşanan tartışmadır. 27 Nisan'da Genelkurmay Başkanlığı sitesinden ordu, Cumhurbaşkanı'nın laikliğe bağlı olması gerektiğini duyurmuştur. Bu olaydan sonra Ak Parti kurmayları, askere karşı Cemaat'i operasyonel bir güç olarak iktidarına eklemiştir. Daha sonra Ergenekon, Balyoz, Askeri Casusluk gibi davalarda yüzlerce asker TSK'dan uzaklaştırılmış, boşalan kadrolar Cemaatçi subaylarla doldurulmuştur. 2010 yılında yapılan ve Gülen'in "*ölülere bile 'evet'oyu verdirilmesi*" gerektiği çağrısının yapıldığı referandumdan sonra Cemaat, hâkim ve savcılar içerisinde de büyük bir hâkimiyet kurmuş, böylece Cemaat kadrolaşmasının önü sonuna kadar açılmıştır (Mazlumoğlu, 2016).

11 Eylül 2001'de yaşadığı saldırıyla radikal İslâm tehlikesiyle yüz yüze gelen Amerika, ılımlı İslâm taahhüdünde bulunan Ak Parti ve Cemaat ilişkisini desteklemiştir (Sönmez, 2014:42). Amerika, Ak Parti'yi Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) için bir

müttefik olarak görmüştür. Hatta Erdoğan kendini *BOP eşbaşkanı* olarak ilan etmiştir. Ancak, Irak işgali zamanı geldiğinde Ak Parti, ABD tarafından test edilmiş, TSK'nın Kuzey Irak'a gönderilmesini sağlayacak olan 1 Mart 2003 Tezkeresi, TBMM'de salt çoğunluğa ulaşamadığı için reddedilmiştir. Tezkeredeki hayal kırıklığına karşın, dönemin ABD yönetimi, Ak Parti'nin tezkereyi geçirme konusundaki çabasını teslim ederken, tezkereye karşı duran TSK generallerini de bir kenara not etmiştir. Bu açıdan bakıldığında TSK'daki birçok askerin Ergenekon ve Balyoz operasyonları ile bertaraf edilmesi tesadüf değildir (Sönmez, 2014:43-44).

2007'de sağlam bir bağa dönüşen ve vesayet odaklarına karşı bir kader birliği biçimini alan Ak Parti-Gülen ortaklığı, 2010 yılının ortalarında yavaş yavaş çözülmeye başlamıştır. Ak Parti iktidarının ilk yıllarından beri başlayan stratejik ittifak, yerini çeşitli alanlarda ortaya çıkan farklılıklara bırakmıştır. Bu farklılıkların ilki; Gülen'in uluslararası statükoyu bozmamaktan, büyük güçlerin tepkisini çekmemekten yana olan stratejisiyle, Erdoğan'ın İslâm dünyasında lider olma hayali arasındaki çatışmadır. İkincisi, Gülen'in daha büyük bir güç elde etme talebine karşın, Erdoğan'ın devlet iktidarını elinde merkezileştirme eğilimidir. Üçüncüsü ise, Erdoğan'ın Kürt sorununa ilişkin müzakere politikasının, Gülen'in güvenlik odaklı yaklaşımıyla çelişmesidir (Taş, 2017).

3.2.5.2010-2016 Arası Dönem: Darbe Girişimine Giden Yol

Gülen ile Erdoğan arasındaki ilk çatışma 31 Mayıs 2010'da yaşanan Mavi Marmara olayı sonrasında ortaya çıkmıştır. İsrail'in Gazze'ye uyguladığı ambargoyu kırmak için organize edilen *Mavi Marmara Yardım Filosu* Akdeniz'de uluslararası sularda 31 Mayıs 2010 tarihinde İsrail askerleri tarafından durdurulmuş, baskında 8 Türk, Türk asıllı 1 Amerikan vatandaşı öldürülmüş, 54 kişi yaralanmıştır (Taş, 2017). Ak Parti hükümetini destekleyen yazarlara göre, Mavi Marmara olayında hükümet ile Cemaat arasındaki görüş ayrılığı, Cemaat'ın olayda İsrail'in tarafında bir duruş ve tutum sergilemesinden kaynaklanmaktadır. Buna göre; Gülen'in "*İsrail'in izni olmadan hareket etmenin otoriteye başkaldırı olduğuna*" ilişkin yorumları ("Gülen'den Şok Mavi Marmara", 2014) ve "*Mavi Marmara'da ölenlerin şehit olmadığı*" ("Mavi Marmara'da Ölenler", 2014) yönünde söylemleri, Gülen'in, Ak Parti'nin aksine İsrail'i desteklediğini göstermektedir. Oysa Erdoğan, Mavi Marmara'ya yardım götüren gemileri organize eden yardım kuruluşuna karşı takındığı olumlu tavrı yıllar sonra

değiştirmiş, olaydan 6 yıl sonra “siz kalkıp da Türkiye’den böyle bir yardım götürmek için günün Başbakanı’na mı sordunuz? Biz zaten yardımı yaptık, yapıyoruz. Bunları da yaparken gövde gösterisi olsun diye mi yapıyoruz?” açıklamasında bulunmuştur (“Erdoğan Fethullah Gülen’le Nerede Buluştu?”, 2016). Ancak, olayın olduğu zaman göz önünde bulundurulduğunda, Mavi Marmara katliamının, hükümet ile Cemaat arasındaki ilişkideki uyumun yerini ilk kez görüş ayrılığına bıraktığı olay olduğunu söylemek mümkündür.

Ak Parti, hem Ortadoğu’da bölgesel güç olabilmek, hem de Kürt sorununu Türkiye’yi bölmek yerine, Irak’ın kuzeyinde kalan Kürt bölgesini (Erbil) Türkiye topraklarına katmak suretiyle Türkiye’yi büyüterek çözebilmek için İmralı ile görüşmeler yapmıştır. Abdullah Öcalan’ın projeye destek vermesi hâlinde çözüm kolaylaşacak ve Türkiye Kürtleri de taleplerine kavuşacaklardı. Buna göre Irak’ın Erbil bölgesi, Bağdat’tan kopacaktı. Böylece bölgenin petrollerinin daha çok işletilmesi sağlanacak ve Türkiye üzerinden ihracından Barzani yönetimi de Türkiye de faydalanacaktı. Ancak, Ak Parti’nin bu emelleri, ABD ve Bağdat yönetimi tarafından sert bir tepkiyle karşılanmış, Gülen Cemaati de bu durumda Ak Parti’ye destek olmamıştır (Sönmez, 2014:53-54-55).

Hükümet yetkilileri, Güneydoğu’da akan kanı durdurmak, 40 yıldır süren savaşı bitirmek gibi gerekçeler öne sürerek, İmralı’da ve Oslo’da PKK terör örgütü yöneticileriyle birtakım görüşmelerde bulunmuş, terör örgütünün faaliyetlerini müzakere ve uzlaşılıyla sonlandırabileceğini umut etmiştir. Oslo’da yapılan görüşmeler, Eylül 2011’de internete bir ses kaydı ile sızdırılmış, Hakan Fidan’ın kendini bu görüşmelerde dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın özel temsilcisi olarak tanıttığı ortaya çıkmıştır. Olayın üzerinden seneler geçtikten sonra, Cemaat’e yapılan soruşturmada tutuklanan Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) 1. Daire Başkanı İbrahim Okur’un ifadesinde iddia ettiğine göre, MİT Müsteşarı Hakan Fidan, Oslo belgelerini yabancı bir istihbarat servisinin Cemaat’e sızdırdığını söylemiştir (URL4).

Gülen ile Ak Parti ilişkilerinde bilinen ilk gerilim, 7 Şubat 2012’de başgöstermiştir. KCK soruşturmaları kapsamında; Oslo Görüşmeleri sözkonusu edilerek, Müsteşar Hakan Fidan, iki üst yönetici ve iki istihbarat mensubu ifadeye çağırılmıştır. Savcı Sadrettin Sarıkaya, MİT mensuplarının ifade vermeye gelmemeleri nedeniyle

Müsteşar Hakan Fidan hariç diğer MİT görevlileri hakkında yakalama kararı çıkarmış, Hakan Fidan'ın ifadesinin alınması için de Özel Yetkili Ankara Cumhuriyet Savcılığı'na yazı yazmıştır. Hakan Fidan ve diğer MİT görevlilerinin ifade vermeye Erdoğan'ın talimatı üzerine gitmedikleri anlaşılmış, Özel Yetkili Cumhuriyet Savcısı Sarıkaya dosyadan el çektirilip başka göreve atanmıştır. Sarıkaya'nın, Cemaat soruşturmaları kapsamında açılan *Selam Tevhid Kumpas Soruşturması* ile hakkında yurt dışı yasağı kararı verilmesinden altı gün önce (27 Ekim 2015) yurtdışına çıktığı anlaşılmıştır. *İfade krizi* yaşandıktan on gün sonra, 17 Şubat 2012 tarihinde çıkarılan bir kanunla MİT görevlilerinin soruşturmaları Başbakan tarafından verilen izne bağlanmıştır. Cemaat'ın medyası bu olayda savcının haklı olduğu algısını yaratmaya çalışmıştır. Cemaat'e ait medya ilk kez önemli bir konuda hükümeti eleştiren bir yorumu sayfalarında yer vermiştir (URL4).

2013 yılının Mayıs ayında Ak Parti Hükümeti'nin, İstanbul Beyoğlu'nda Taksim Gezi Parkı'na *İstanbul 6. İdare Mahkemesi ve 2 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı olduğu hâlde Topçu Kışlası'nı Taksim Yayalaştırma Projesi çerçevesinde imar izni olmadan yeniden inşa etmesini protesto eylemi olarak başlayan Gezi Parkı protestoları* büyüyerek, hükümet karşıtı veya hükümetin birtakım eylemlerinden rahatsız olan bütün kesimler tarafından sahiplenilmiş, *Gezi Parkı Olayları* olarak anılmıştır. Çevreci niyetlerle başlayan protestolar, hükümet karşıtı herkesi sokaklara dökmüş ve Türkiye'nin her ilinde eylemler yapılmıştır. Sonraki aşamada hükümeti devirmeye yönelik bütün legal ve illegal grupların birlikte hareket ettiği bu protestolar (Öztürk, 2017: 320), hükümet ve destekleyen kesim tarafından istikrarlı giden bir yönetime karşı dış güçlerin oyunu olarak kabul edilmiş ve bu protestoların arkasında küresel güç odaklı Gülen Cemaati'nin olduğu iddia edilmiştir (Ulaş, 2017).

İlk sinyalleri 2010 Eylülünde verilen dershanelerin kapatılması fikri, Kasım 2013'te tekrar daha güçlü bir biçimde gündeme gelmiştir. Dershanelerin kapatılması kararına gerekçe olarak Erdoğan ve hükümet yetkilileri ve bazı eğitimciler, eğitimde fırsat eşitsizliği yarattığını, dershanelerin okulun etkisini ve önemini azalttığını ve tamamen eğitim sistemiyle ilgili sebepleri işaret etmişlerdir (Tayyar, 2015:139-140). Ancak, yıllardır Cemaat'e ait okullar, yurtlar, dershaneler serbestçe açılıyor ve işletiliyorken neden birden bire eğitim sistemi konusunda böyle bir duyarlılığın ortaya çıktığı sorusu

akla gelmektedir. Dershaneler, Cemaat için bir finans kaynağı olduğu kadar, insan kaynağı temin eden kanallardır. Bu nedenle, dershanelerin kapatılması kararı, Cemaat tarafından, bir saldırı olarak algılanmış, ancak karara çok fazla tepki gösterilmemiş, sessizlikle karşılanmıştır. Hükümet ile Cemaat arasındaki bu tartışmalar, 17-25 Aralık 2013 tarihlerinde Erdoğan'ın çevresine yönelik bir yolsuzluk soruşturması ile sonuçlanmış ve bu soruşturmalar sonucunda Hükümet, Cemaat'ı *Paralel Devlet Yapısı (PDY)* olarak ilan etmiştir (Taş, 2017).

17 Aralık 2013 tarihinde, aralarında İçişleri Bakanı Muammer Güler'in oğlu Barış Güler, Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan'ın oğlu Kaan Çağlayan, Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar'ın oğlu Abdullah Bayraktar, Halkbank Genel Müdürü Süleyman Aslan, Fatih Belediye Başkanı Mustafa Demir, iş adamı Ali Ağaoğlu, iş adamı, İran asıllı Reza Sarraf'ın da aralarında bulunduğu 80 kişi gözaltına alınmış ve bunlardan 24'ü tutuklanmıştır. Operasyon sırasında Halkbank Genel Müdürü'nün evinde ayakkabı kutuları içinde 5,5 milyon doların ve Barış Güler'in evinden ise para sayma makinelerinin çıktığı haberleri kamuoyunda yer almıştır. Operasyonu yapanlar, Erdoğan tarafından *"Türkiye içi ve dışındaki karanlık çevrelerin oyunları"*, Arınç tarafından *"devlet içinde kümelenmiş illegal bir örgüt"* olarak nitelendirilmiş, Cemaat'ın adı somut olarak gündeme getirilmemiş, sadece ima edilmiştir. 21 Aralık'ta Güler'in hükümete beddualarla dolu cevapları üzerine Erdoğan *"dindar kisvesi altındaki taşeron örgütler"*, *"kökü dışarıda ama içeride ihanet çeteleri"* benzeri ifadeler kullanmıştır (URL5).

Hükümet, 17 Aralık operasyonundan bakanların habersiz olduğunu görmüş, 20 Aralık'ta *"Adli Kolluk Yönetmeliği"*ni değiştirerek, soruşturmaları Başsavcılığa ve üst dereceli kolluk amirine bildirme mecburiyeti getirmiştir. HSYK, bu değişikliğin anayasaya uygun olmadığını açıklamıştır. HSYK tarafından açıklama yapıldığı gün, 25 Aralık'ta Cumhuriyet Savcısı Muammer Akkaş kara para aklama ve yolsuzluklarla alakalı başka bir operasyon başlatmak üzere otuz şüpheli için gözaltı kararı yazmış, fakat Emniyet Genel Müdürlüğü savcının talimatına uymamıştır. Bu olay üzerine savcı, görevini yerine getirmesinin engellendiğine dair bir basın açıklaması yapmıştır. Bu olaydan sonra hükümete yakın gazetelerde *"kaos lobisi son kozunu oynuyor"*, *"vatan hainlerinin son taaruzu"*, *"son saldırı"* vb. manşetlere yer verilmiştir. Erdoğan, 29 Aralık 2010'da HSYK'nın yapısını değiştiren referandum sırasında *hata yaptıklarını*

söylerken, Partisi, HSYK'yı Adalet Bakanlığı'nın denetimine bırakan bir yasa teklifini TBMM'ye sunmuştur. Kanun teklifi, birkaç yumruklu kavga sonrasında 14 Şubat 2014 tarihinde meclisten geçmiştir (URL5).

17-25 Aralık Operasyonları hükümet yanlıları tarafından darbe operasyonları, hükümet karşıtları tarafından yolsuzluk operasyonları olarak değerlendirilmektedir. Gerçekte bir yolsuzluğun olup olmadığı, burada işlenen konunun dışındadır. Ancak, Cemaat'in amacının, yolsuzluğu ortaya çıkarmak değil, hükümeti devirip iktidarı ele geçirmek (Avcı, 2015:221-222) olduğu ortadadır. Cemaat'in, en iyi ihtimalle hükümeti itibarsızlaştırma çabalarına karşın, amacına ulaşamadığı görülmektedir. Çünkü Gezi Parkı olaylarının yarattığı ortamdan sonra gerçekleştirilen bu yolsuzluk soruşturmaları, Erdoğan'ın, seçmenleri dış güçlerin ve karanlık ittifakların Türkiye'nin dirliğini yıkmak istedikleri yönünde ikna etmesini kolaylaştırmıştır (Taş, 2017).

1 Ocak 2014'de Hatay, 19 Ocak 2014'de Adana'da, Hükümetin Bayırbucak Türkmenleri'ne yardım malzemeleri ulaştırmak üzere gönderdiğini iddia ettiği tırların, İslâmî terör örgütlerine silah taşıdıkları gerekçesiyle durdurulup arama yapılmaya çalışılması üzerine *MİT Tırları* olarak bilinen olay patlak vermiştir. Hatay'da durdurulan tırın aranmasına tırdaki görevliler tarafından izin verilmemiş ve akabinde arama yapmak isteyen savcının görev yeri değiştirilmiştir. Adana valiliği ise il sınırlarında durdurulan tırların MİT'e ait olduğunu açıklamıştır. O dönemde Başbakan olan Ahmet Davutoğlu Ankara mitinginde tırların Türkmenlere yardım taşıdığını ifade ederken, hükümet karşıtları tırların İŞİD gibi terör örgütlerine silah taşıdığını iddia etmiştir (URL6).

Dönemin Hükümet sözcüsü Hüseyin Çelik, “tırlardaki malzemenin devlet sırrı olduğu, savcının haddini bilmediği”ni söylemiş ve olayın nedenine ilişkin şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Şu sıralar meydana gelen tüm olaylarda hükümet ile Cemaat arasındaki çatışmadan dolayı, kavgadan dolayı deniliyor. Bu arkadaş gerçekten bir Cemaat mensubu mudur bunu da bilmiyorum. Olduğunu varsayın. Türkiye’de son günlerde olan hadise şudur; birileri Cemaat’in gücünden yararlanarak, Cemaat’i manivela olarak kullanıp, taşları yerinden oynatmaya, siyaseti dizayn etmeye çalışıyor.” (URL6).

Cumhurbaşkanı Erdoğan da, Cumhurbaşkanının izni olmadan MİT'e ait tırların aranamayacağını, bunun “paralel yapılanmanın diğer bir versiyonu”, “kısa bir zaman önce

atılan adımın devamı” olduğunu söylemiştir. Zamanla üslubunu sertleştiren Erdoğan, tırları arama girişiminin “vatana ihanet” olduğunu ifade etmiştir (URL6).

Mavi Marmara olayı ile başlayan ve MİT müsteşarının ifadeye çağırılmasıyla devam eden Ak Parti-Cemaat çatışması, 17-25 Aralık operasyonları ve MİT tırlarının aranmasından sonra geri dönülmez bir noktaya gelmiştir. 2013 yılının sonlarında gerçekleşen 17-25 Aralık operasyonları Gülen Hareketi’nin bir *hizmet hareketi*, *cemaat* olarak değil, bir *terör örgütü*, *yapılanma*, *FETÖ/PDY* olarak anılması bakımından bir milattır. Ak Parti Hükümeti için Gülen Hareketi artık bir dinî cemaat değil, uluslararası desteklere sahip ve devlet yönetimini ele geçirme niyetinde olan darbeci bir terör örgütüdür.

Fethullah Gülen’in 1999’da ortaya çıkarılan videolarında ifade ettiği, mülkiye, adliye, ordu gibi kurumları ele geçirme ve öteden beri hayal ettiği ideal olan toplum düzenini tesis edecek *Altın Nesil* yaratma amacı doğrultusunda, merkezî sistemle yapılan sınavların sorularını çalma, kamu kurumlarına mülakatla müritlerini yerleştirme gibi etik dışı davranışlarda bulunmuştur. Ayrıca, sahte belge düzenleyip kumpas kurduğu askerlerin yerine, Cemaat müritlerinin atanmasını sağlamıştır. Ergenekon ve Balyoz kumpaslarıyla iftiraya uğrayan asker ve sivil pek çok kişiyi yargılayanlar ise, Cemaat’in ele geçirdiği yargı kurumlarına atanmasını sağladığı hâkim ve savcılardır. 2010’da yapılan ve HSYK ve YAŞ’ın yapısını değiştiren referandum, Gülen Örgütü’nün yargıyı ve orduyu neredeyse tamamen ele geçirmesini sağlamış ve 15 Temmuz 2016’da gerçekleşecek olan darbe girişiminin zeminini hazırlamıştır.

3.2.6. 15 Temmuz Darbe Girişimi

2016 yılının 15-16 Temmuz günlerinde, kendilerini *Yurtta Sulh Konseyi* olarak tanımlayan bir grup Türk Silahlı Kuvvetleri mensubunun darbe girişimi gerçekleştirilmiştir (URL5). 15 Temmuz akşamı saat 22.00’da Genel Kurmay Başkanlığı’nın önünde başlayan olaylarda toplanan protestocu vatandaşların üzerine darbeci askerler tarafından helikopterle ateş açılmıştır. Aynı saatlerde TRT Genel Müdürlüğü kuşatılmış, İstanbul’da kıtaları birbirine bağlayan köprüler (Fatih Sultan Mehmet Köprüsü ve Boğaziçi Köprüsü) bir grup asker tarafından trafiğe kapatılmıştır. Ülke genelinde, F-16 uçakları alçak uçuş yapmıştır (Öztürk, 2017:344).

Saat 23.24’de Ankara Gölbaşı’nda, Polis Özel Harekât Eğitim Merkezinde patlamada 51 kişinin şehit olduğu ortaya çıkmıştır. Saat 23.30’da Başbakan Binali Yıldırım televizyona bağlanarak ilk açıklamayı yapmıştır:

“Bir kalkışma girişimi yaşanmaktadır. Bu girişime izin verilmeyecektir. Bunu yapanlar en ağır biçimde bedelini ödeyecektir. Askerin içerisinde bir grubun kalkışması söz konusudur. Askeri kalkışma ordu içerisindeki FETÖ/PDY mensubu bir grup subay tarafından yapılmaya çalışılmaktadır.” (Öztürk, 2017:344).

Başbakan NTV televizyonuna başlanıp bu açıklamayı yapana dek olayın adı koyulmamış, yaşananlarla ilgili ilk defa yetkili birinden açıklama gelmiştir. Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Hulusi Akar’ın makamında darbeciler tarafından rehin alındığı bildirilmiştir. Hulusi Akar daha sonraki ifadesinde işkence gördüğünü, boynuna kemer takıldığını, Fethullah Gülen ile görüştürülmek istenmesini ve gece yaşananları ayrıntılarıyla anlatmıştır. Derdest edilen Genel Kurmay Başkanı Akıncı Üssü’ne götürülmüştür (Öztürk, 2017:344).

Saatler 23.50’yi gösterdiği sıralarda Ankara’da şiddetli patlama sesleri duyulmuş, tepki gösteren vatandaşlar, Türkiye’de daha önceden yaşanan darbelerde hiç görülmemiş bir tepkiyi vererek sokaklara çıkıp darbeye karşı direniş göstermişlerdir (Petek, 2017:225).

Gece yarısının henüz geçildiği dakikalarda TRT binası darbeci askerler tarafından basılmış, kendilerine Yurtta Sulh Konseyi adını verdikleri darbeci askerler TRT spikeri Tijen Karaş’a darbe bildirisini okutmuşlardır. Tijen Karaş, darbe bildirisini okuduğu anları öncesi ve sonrasıyla şu şekilde ifade etmiştir:

“Stüdyomuzda ve haber merkezimizde alıkonulduk. Tehdit edildik, her hareketimiz izlendi. Silahlı kişiler tarafından bildiriye okumaya zorlandım. TSK adına bu eylemi gerçekleştirdiklerini, bize zarar vermeyeceklerini ve milletin iyiliği için yaptıklarını söyleyen silahlı bir grup tarafından alıkonulduk. Ellerimiz arkadan bağlandı.” (Petek, 2017:225).

TRT spikerine okutulan darbe bildirisi, diğer darbe bildirileri gibi *laiklik*, *Atatürk*, *Cumhuriyet ilkeleri* gibi ifadeleri ön plâna çıkaran ve kısaca laik demokratik hukuk devletinin tehlikede olduğunu ve bu olumsuzluklardan kaygı duyan Türk Silahlı Kuvvetleri’nin bu durumdan sorumlu tuttuğu hükümetin görevine son vererek yönetimi eline aldığını tebliğ eden bir metindir.

Bu sözde bildirinin TRT ekranında okutulmasının ardından Millî Savunma Bakanı, bildirinin hiçbir hükmünün olmadığını ve bunun bir korsan bildiri olduğunu

açıklamıştır. Saat 00:37'yi gösterdiği sıralarda CNN Türk'ten Hande Fırat, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile cep telefonu üzerinden görüntülü bağlantı kurmuş, Erdoğan, girişimi “*Silahlı güçler içerisindeki küçük bir azınlığın kalkışması*” olarak nitelendirmiş ve vatandaşlardan ülkeyi korumak için sokağa çıkmalarını istemiştir. Erdoğan'ın çağrısı üzerine halk sokaklara, caddelere, meydanlara dökülünce darbeci askerler, ülkedeki tüm iletişim kanallarını kesmek için saat 01.10 sıralarında askeri helikopterle TÜRKSAT uydu istasyonunu vurmuşlardır (Petek, 2017:228-229).

Darbe girişiminin başarısız olacağından endişelenen darbeci askerler saldırının şiddetini artırmışlar, İstanbul Boğaziçi Köprüsü üzerinde halkın üzerine ateş açmaya başlamışlardır. Saat 02:21 sıralarında Ankara Emniyet Müdürlüğü'ne ateş eden ve 17 polisi şehit eden helikopterler daha sonra Gölbaşı'nda düşürülmüştür. Bunun ardından uçaklar ve helikopterler TBMM binasını vurmaya başlamış, Meclis'in giriş kapısının yakınlara aralıklarla dört bomba atılmıştır. Meclis'i terk etmeyen iktidar ve muhalefet milletvekilleri ile orada bulunan basın mensupları sığınağa inmişlerdir (Petek, 2017:229).

Cumhurbaşkanı Erdoğan'a suikast planlayan darbeci askerler Erdoğan'ın Marmaris'te kaldığı oteli basarak biri Erdoğan'ın koruması olmak üzere iki polisi şehit etmişlerdir (URL7). Darbe girişiminin başarısız olmasında darbe olduğu sırada Marmaris'te konaklayan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın televizyona bağlanarak halkı meydanlara çağırmasının rolü önemlidir (Petek, 2017: 230). 16 Temmuz 2016 sabahının erken saatlerinde 250 şehit verilen ve 2196 kişinin gazi olduğu bu darbe girişimi bastırılabilmiştir (URL7).

Darbe girişimi sıralarında siyasetçiler ve halk tarafından bilinen, darbe girişiminin TSK içine sızan FETÖ/PDY mensubu subaylar tarafından yapıldığı gerçeği, daha sonra tutuklanan subayların ifadeleri alındıktan sonra kesinleşmiştir. Örneğin; Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hulusi Akar'ın rehin alınması soruşturması kapsamında tutuklanan subay Yarbay Levent Türkkkan, savcılıkta cemaat adına verilen görevleri yerine getirdiğini itiraf etmiştir. Türkkkan, cemaatin *abileriyle*, ortaokulda tanıştığını, küçüklüğünden beri subay olma hayalinin olduğunu, 1989 yılında Işıklar

Askeri Lisesi sınavlarına girdiğini ve sınav sorularının kendisine sınav olmadan önceki gece cemaatteki *abiler* tarafından verildiğini anlatmıştır (“Darbe Girişimi”, 2016).

TBMM tarafından hazırlanan “*Fethullahçı Terör Örgütünün (FETÖ/PDY) 15 Temmuz 2016 Tarihli Darbe Girişimi ile Bu Terör Örgütünün Faaliyetlerini Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*”na göre; FETÖ, devlete ve hükümete yönelik müdahale çabalarının sonuç vermemesinden sonra, 1 Kasım 2015 seçimleri akabinde darbe plânlarını somut bir şekilde oluşturmuş, hayata geçirmek için beklemeye geçmiştir. Akıncılar Üssündeki faaliyetlere yönelik Ankara Cumhuriyet Başsavcılığınca hazırlanan 2016/103583 sayılı Dava İddianamesi darbe girişimi ile FETÖ arasındaki bağı açıkça ortaya koymuştur:

“...1 Kasım 2015 tarihinde yapılan genel seçim sonuçlarının kesinleşmesinin hemen sonrasında, FETÖ/PDY terör örgütü kurucusu ve yöneticileri tarafından darbeye teşebbüs faaliyetlerini organize edecek kişilerin belirlendiği, bu kapsamda; Adil Öksüz, Kemal Batmaz, Hakan Çiçek, Nurettin Oruç ve Harun Biniş’in darbeye hazırlık faaliyetlerini Türk Silahlı Kuvvetleri içerisine sızmış örgüt elemanlarıyla irtibat kurmak suretiyle yürütmekle görevlendirdikleri anlaşılmıştır.

Darbeye hazırlık faaliyetleri kapsamında FETÖ/PDY Terör Örgütü’nün Hava Kuvvetleri İmamı olduğu değerlendirilen Adil Öksüz’ün Plaka Tanıma Sistemi (PTS) kayıtlarından anlaşılabileceği gibi; kullandığı 34 SIR 49 plakalı araç ile 27/12/2015, 09/01/2016, 16/01/2016, 30/01/2016, 20/02/2016, 29/02/2016, 14/03/2016, 30/03/2016, 05/05/2015, 27/05/2016, 14/06/2016, 15/06/2016 tarihlerinde Ankara’ya geldiği, Ankara’da darbeye hazırlık toplantıları yaptığı bahse konu toplantılara örgüte bağlı rütbeli askerlerin de katıldığı, toplantılarda darbe faaliyetlerinin planlamasını yaptıkları, Ankara’daki her önemli toplantıdan sonra, Adil Öksüz’ün yurt dışına giderek yurt dışında da değerlendirme toplantıları yaptığı Yurtdışı Giriş Çıkış Analiz raporundan tespit edilmiştir...” (TBMM, 2017:486).

Asr-ı Saadet düzenini tesis edecek bir Altın Nesil yetiştirmek amacıyla faaliyet gösteren ve bunun için eğitim-öğretim faaliyetlerine öncelik veren, hayırsever bir imaja sahip dinî ve millî motifleri ön plana çıkaran bir cemaat, 15 Temmuz 2016 tarihi itibarıyla darbeci bir terör örgütüne dönüşmüştür. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi, (üçüncü bölümde açıkladığımız gibi) örgütün maddi ve beşeri açıdan çok güçlü bir hâle gelmesinden, uygun siyasi ve toplumsal koşullardan faydalanarak devletin en önemli kurumlarını ele geçirmesinden kaynaklanmaktadır. Örgütün bu kadar güçlenmesinde uluslararası aktörlerle örtüşen menfaatlerinden dolayı aldığı dış destekler yadsınamaz.

Gülen Cemaati'nin, devlete paralel bir yapı hâline gelecek kadar güçlenmesinde halktan, siyasetçilerden ve uluslararası aktörlerden aldığı desteğin büyük bir etkisi olmakla birlikte, FETÖ/PDY olarak bilinen darbeci bir terör örgütü hâline gelmesindeki temel etken kanaatimizce örgütün ideolojisinden kaynaklanmaktadır. Örgütün ideolojisi, örgüt liderinin kişiliğiyle sıkı sıkıya bağlıdır. FETÖ de, Fethullah Gülen'in düşünce yapısına, gelecek tasavvuruna, toplumsal düzen idealine sahiptir. Bu düşünce yapısı, barışçıl ve demokratik söylemlerle popüler olmuş fakat özünde kendisi gibi olmayanı dışlayan, ötekileştiren ve farklı hayat tarzlarına, farklı ideolojilere kapalı, eleştiriye kabul edemeyen bir nitelik göstermektedir. Eleştiriye ve sorgulamaya kapalı, muhalefet kabul etmeyen, mutlak doğrulara ve dogmalara sahip, tektipleştirici düşünce sistemleri, fanatizme evrilir. Bu düşünce sistemleri temelinde kurulan örgütler, bünyesinde şiddet tohumları ihtiva eder. Dolayısıyla, dinî bir cemaatten darbeci bir terör örgütüne dönüşümün saiklerini anlayabilmek için, örgütün *opak ve hiyerarşik yapısını, seçkinî anlayışını, mehdî-mesih inancı, rüya ve kerametlere olan inanç, takiyecilik* gibi özelliklerini Fethullah Gülen'in söylemleri üzerinden analiz etmek önemlidir. Bu analiz ayrıca, daha sonradan FETÖ/PDY hâline gelen Gülen Cemaati'nin diğer ezoterik yapılanmalarla olan benzerliklerini de kanıtlayacaktır.

BÖLÜM 4: CEMAATİ DARBECİ BİR ÖRGÜTE DÖNÜŞTÜREN EZOTERİK NİTELİKLER

4.1. DARBECİ ÖRGÜTE DÖNÜŞÜMÜN ÖRGÜTSEL VE KÜLTÜREL NEDENLERİ

Faaliyetlerine dinî, geleneksel ve milliyetçi değerleri ve söylemleri ön plâna çıkararak başlayan ve halk nezdinde hayırsever bir imaj çizen, eğitim sektörüne öncelik veren bir hareket olan Gülen Cemaati üzerine farklı görüşlerdeki yazarlar ve akademisyenler tarafından pek çok araştırma ve analiz yapılmış, farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bunlardan bir kısmı, 1990'ların sonlarından, 2000'li yılların başlarından bu yana Cemaat üzerine eleştirel ve tepkili bir bakış açısında sahipken bir kısmı, 2013 yılında yaşanan 17-25 Aralık operasyonlarına kadar masum bir dinî cemaat olarak görmüş bu tarihten sonra Cemaat'e karşı bakış açısını değiştirmiştir. Bu noktada önemli olan, bazı yazar ve akademisyenlerin, Gülen Cemaati'nin en başından beri şiddet uygulayabilme potansiyeline sahip olduğuna inanması, bazılarının ise, güçlenmesine paralel olarak böyle bir eğilimin oluştuğuna inanmasıdır.

Yavuz Çobanoğlu'na göre; Fethullah Gülen'in bir toplum tasavvuru vardır. Bu toplum, Altın Nesil'dir. Altın Nesil, Işık Evleri'nde İslâmî ahlâk ve öğretilerle, disiplinli bir şekilde eğitilip yetiştirilecek ve Hz. Muhammed zamanında yaşanan Asr-ı Saadet dönemini tesis edecektir. Çobanoğlu'na göre; Gülen, devlete saygıyı ve otoriteyi kutsayan bir anlayışa sahip olduğundan dolayı, 15 Temmuz gibi bir darbeye kalkışacağı ön görülemez bir durumdur. Ancak Gülen'in temsil ettiği klâsik İslâmcılıkta kutsal vazifeler söz konusu olduğunda farklı davranış biçimlerinin meşrulaşabilmesi söz konusudur. Darbe girişimini, Cemaat'in intihar saldırısı olarak gören Çobanoğlu, Gülen'in Ergenekon ve Balyoz davaları öncesinde “*şiddete başvurmayın, işinizi kanunlarla, yönetmeliklerle yürütün*” sözlerinden yola çıkarak, o gücü kaybettiğinde, kutsal amaçlarını gerçekleştirebilmek için şiddete başvurduğunu ifade etmiştir (Çobanoğlu, 2012; Çobanoğlu, 2016).

Emin Değer'in *Bir Cumhuriyet Düşmanının Portresi: Fetullah Gülen'in Derin Misyonu* adlı kitabında, Cemaat'in şiddet eğilimini ve Cemaat lideri Gülen'in mevcut düzene ve devlete olan düşmanlığını Atatürkçü bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Emin Değer de, Yavuz Çobanoğlu gibi Gülen'in faaliyetlerinin kutsal bir amaca yönelik olduğu iddiasındadır. Bu amaç ise, *Allah'ın adını ve dinini yüceltme misyonudur*. Gülen bu misyonu Hz. Muhammed'in "*benim mesajım güneşin doğduğu ve battığı her yere ulaşacaktır*" hadisinden çıkarmıştır. Değer, kitabında Gülen'in, kendi idealindeki İslâmî düzeni tesis etmek için *karanlık dönem* olarak nitelendirdiği Cumhuriyeti yıkmak istediğini, bu amacının Amerika'nın *Ilımlı İslâm* projesiyle örtüştüğünü ve bu doğrultuda Amerika'nın Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkmak için Cemaat'i kullandığını savunmuştur (Değer, 2016).

Mustafa Öztürk, 17-25 Aralık operasyonlarından hemen sonra kaleme aldığı "*Cemaat Cemaat Midir?*" adlı makalesinde, Cemaat'in saldırganlığının güçlenmesinden ve iktidarı hükümetle bölüşmek istememesinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Dinî bir cemaat olmanın sınırlarının zamanla aşıldığını belirten Öztürk, şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

"...hâsıl-ı kelam, bugünlerde siyasi iradeyle güç ve iktidar arasında yeni bir raunda başlayan cemaat her ne kadar kendisini hizmet hareketi olarak takdim etse de, gerek şantajcı tavırları, gerek bitmez tükenmez talep ve arzuları sebebiyle maruf/mahud cemaat sınırlarını çoktan aşmış ve kısa zaman içerisinde geçirdiği büyük istihalelerle gerçekte ne olduğu konusunda ciddi kaygılar uyandıran bir karakter kazanmıştır. Kim bilir belki de bu karakter en başından beri cemaat bünyesinde resesif olarak vardır; son zamanlarda benimsenen saldırgan, vuruşkan ve bedduacı tavır dominantlaştırmıştır. Son bir not olarak şunu da eklemek gerekir ki Gülen Hareketi gerek karakteristik özellikleri, gerek refleksleri itibarıyla bilindik cemaat yapılarına hiç benzememekte, dolayısıyla bu topraklarda neşv ü nema bulan cemaatlerden öte, Hasan Sabbah ve Nizarî İsmaililik, Opus Dei ve Tapınak Şövalyeleri gibi derin yapıları akla getirmektedir." (Öztürk, 2013).

İlhami Güler, *İslami Analiz* dergisinde kaleme aldığı "(The) Cemaat-Hizmet Hareketi ve Fetö'leşmeyi Anlamak" adlı yazısında Gülen Cemaati'nin FETÖ'leşme sürecinin siyasî ve teolojik kodlarının olduğunu öne sürmüştür. Güler, bazı yazar ve akademisyenlerin düşündüğü gibi FETÖ'nün Haşhaşi, Cizvit, Moon vb. gibi kökü dışarıda olan bir marjinal yapı olduğuna katılmamakta, örgütün tohumunun, kökünün Anadolu'da olduğunu düşünmektedir. İlhami Güler, Fethullah Gülen'in otorite hâline gelmesini teolojik olarak; *ilham ve rüya ile ilâhî bilgi aldığı* inancı ve *fiilî olarak Allah tarafından desteklendiği* inancıyla açıklar. Bunlar, irade ve düşünce kabiliyetlerini felç eden ve Bâtınîlik geleneğinde mevcut inançlardır. 15 Temmuz'u politik olarak bir

darbe teşebbüsü, teolojik olarak ise İslami-Muhafazakâr bir parti ile bir Sünnî Cemaat arasındaki çatışma olarak değerlendiren İlhami Güler, Cemaat ile ilgili şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

“Sünnilikte mevcut olan ‘‘Takiyye’’ ve ‘‘Daru’l-İslam-Daru’l Harp’’ kavramları, bu hareketin gizli/paralel, illegal-korsan bir yapıya evrilmesini doğurmuştur. Müritlerin azami kısmında yaratılan azim-sebat, kararlılık ve imanın arkasında samimi ‘‘Allah Rızası’’ ve ‘‘Cennet Arzusu’’ yatmaktadır. Bu hareketin, dinî bağlamda samimiyeysiz olduğu iddiası doğru değildir. Anlaşılması gereken husus, samimiyet kadar ‘‘istikamet’’in de İslamiyet’te önemli bir değer olduğudur. ‘‘Ameller, niyetlere göredir’’ hadisi doğru olduğu gibi; en az onun kadar doğru olan bir diğer husus da: ‘‘İnneme’l-a’malu/umuru bi’l-havâtım’’ yani ‘‘Ameller, sonuçlarına göredir.’’ Cehaletin olduğu yerde samimiyet, böylesine ‘‘taşören’’leşmenin doğmasına sebebiyet vermektedir.” (Güler, 2017).

Âdem Çaylak, Gülen Cemaati’nin öteden beri şiddet potansiyeline sahip ve tehlikeli bir yapılanma olduğunu düşünen akademisyenler arasındadır. Çaylak, ideoloji olarak Kemalizm’den hareketle ‘‘Gülenizm’’ diye bir kavram ortaya atmıştır. Kemalizm’in dinci versiyonu olarak Gülenizm’i tanımlamıştır. Buna göre, otoriterlik, merkeziyetçilik, seküler ya da ruhanî lider kültü yaratmak, devletçilik, milliyetçilik, eğitimle çağdaş nesil veya altın nesil yaratma idealleri bu ikisinde aynıdır. Ancak seküler Kemalizm, Batı’nın pozitivist anlayışını, çağdaş uygarlık seviyesine çıkma gibi söylemleri kullanırken Gülenizm, ulvi dava uğruna parayı ve kitleleri seferber etmede çarpıtılmış ve efsunlaştırılmış din dilini kullandığı için Kemalizm’den daha başarılıdır (Çaylak, 2016:23-25). Çaylak, *Gülenizm’in Soykütüğü* adlı kitabında ‘‘Seküler ve Dinci Kemalizmler: Karşılaştırmalı Bir Analiz’’ bölümünde şu ifadeleri kullanmıştır:

Eğitimden ticarete, siyasetten spora kadar devlet içinde sözüm ona görüntüde ‘‘seküler’’ Kemalist cemaatçı yapıyı tasfiye etmek isteyen, böylesi ‘‘dinci’’ cemaatçı anlayışın biçimlendirmek istediği yeni yapı, öncekinden farklı değil, hatta çarpıtılmış ve hurafelere büründürülmüş din aparatı yüzünden daha tehlikelidir. Bağlamından azade kılınmış dinle meşrulaştırılmaya çalışılan, tartışmaksızın sadakat ve liderliği kutsayan çarpık itaat kültürü ve ‘‘dinci’’ söylemden ötürü, ‘‘seküler’’ Kemalizm’den daha tek-tip ve daha ‘‘itaatkar bedenler’’ yaratmıştır. (Çaylak, 2016:25).

Çaylak, Kemalistler’in Atatürk’ü kültleştirdiği gibi, Cemaatçılar’ın Gülen’de din ve kutsallık dili kullanılarak onu insanüstü mevkiye yerleştirdiklerini, Allah’a ulaşmak ve kurtuluşa erenlerden olmak için Gülen’e sonsuz itaat ve bağlılık sunulmasının gerekli olduğuna inandıklarını ve böylece hareket içinde Gülen ve Hizmet’in kutsal konsülünde eriyen abilerin onayı alınmaksızın hiçbir şeyin sorgulanmadığı bir kutsal ideallik durumu yaratıldığını belirtmiştir (Çaylak, 2016:48). Çaylak, Fethullah Gülen

önderliğindeki yapılanmanın tehlikesini şu cümlelerle çarpıcı bir biçimde ifade etmiştir:

...dinle meşrulaştırılmaya çalışılarak tartışılmaksızın sadakat ve liderliği kutsayan çarpık itaat kültürü ve İslâmi söylemden ötürü, daha tek-tip ve daha itaatkar bedenler yaratma potansiyeli yüksek olan dinci Kemalizm'in, Türkiye özelinden Müslüman dünyayı esaret zincirleri altına alma yönünde bir işlevi haiz olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır. Özellikle modernliğin parçaladığı, yaralı kuş haline getirdiği, maneviyata aç toplum kesimlerinin, kendilerini ve özellikle de biricik çocuklarını "emanet" edecekleri bir "mekan" tasavvurunda işleyen bu tip mekanizma, güçlendikçe "küstahlaşmış", "güç" ve "çıkar" ilişki ve ağından nemalanmak isteyenlerin her türlü ayak oyunlarının dolu dizgin at koşturduğu "seküler mürit" yuvaları haline gelmiştir. (Çaylak, 2016:48-49).

Çaylak, bu ifadeleriyle Gülen Cemaati'nin darbeci bir terör örgütüne dönüşümünü iki unsurla açıklamıştır. Bunlardan biri, Gülen Cemaati'nin tek-tipleştirici, sorgulamaya kapalı, lider kültüne sahip yapılanmasından dolayı tabiatında zaten şiddet potansiyelinin olduğudur. Diğer ise, toplumun siyasî kültürünün oluşturduğu zeminin ve modernleşmeyle oluşan manevi tatminsizliğin, insanları Cemaat'in içine çekmesi ve içinde zaten şiddet potansiyeli barındıran bu yapılanmanın, toplumsal destekle güçlenerek bu potansiyeli harekete geçirmesidir.

Gülen Cemaati'nin bu kadar büyüyüp mevcut siyasal iktidara darbe yapabilecek duruma gelmesinde uluslararası aktörlerden alınan desteğin büyüklüğü yadsınamaz. Bunun nedenini Emin Değer, Alparslan Işıklı gibi isimler Amerika'nın ılımlı İslâm projesiyle, Gülen Cemaati'nin İslâm devleti kurma idealleri arasındaki çıkar örtüşmesinden kaynaklandığı, ikisinin de ortak düşmanının Türkiye Cumhuriyeti olduğu gerekçelerine dayandırıp açıklarlar. Popülarite kaygısıyla siyasî iktidarlar ve diğer yetkili kişi ve kurumlar, Cemaat'i desteklemiş, desteklemeyenler bile en azından faaliyetlerine göz yummuş olabilir.

Cemaat'in lehine seyreden bütün bu koşullar, çok önemli olmakla birlikte, Cemaat'in FETÖ'ye nasıl dönüşebildiğini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu dönüşüm, örgütün itikadî boyutu ve teolojik yönü incelenmeden değerlendirilmemelidir. Örneğin, örgütün hiyerarşik yapısında, Cemaat içindeki önemli bir mevki, Allah tarafından bahşedilen bir lütuf olarak kabul edildiğinden, Cemaat hiyerarşisinde daha düşük bir mevkide olan bir General, daha üst bir mevki sahibi olan bir astsubayın emrine tâbidir. Aksi takdirde, General, Cemaat kültürünün bir parçası olan itikadî bir meseleye itiraz etmiş, onu reddetmiş olur.

Bir diğ er önemli soru ise, zaten yeterince b y m   , g   lenmi  , bürokrasinin en kritik kurumlarını ele ge irmi  , devasa şirketlere ve finansal kaynaklara sahip bir Cemaat'ın neden darbe yaptığıdır. Kanaatimizce burada da teolojik bir davaya duyulan inanç söz konusudur. Bu ise, Yavuz  obanoğlu'nun ifadesiyle ve Gülen'in kendi söylemlerinden anlaşıldığı kadarıyla yeti tirilecek olan Altın Nesil ile asr-ı saadet düzenini yeniden tesis etmektir.

Böyle bir yapılanmanın, darbe girişiminde bulunabilecek gücü kendinde bulmasını sadece uluslararası etkenlerle kolay kolay açıklanamaz. Bu noktada İlhami Güler'in, bu örgütün köklerinin bu topraklarda aranması gerektiğı, örgütün teolojik kodlarının olduğı yönündeki tespiti ile Âdem  aylak'ın, örgütün, itaat kültüründen ve sorgulayıcı düşünceye izin vermeden tektiple tirici toplumsal yapıdan beslendiğı yönündeki düşünceleri haklı ve yerindedir.

Bu bölümde, Gülen Cemaati'ni FETÖ'ye d n   t ren saikler, Cemaat'ın ve özellikleri ve Cemaat'ın önderi olan Fethullah Gülen'in söylemleri analiz edilerek tartışılacaktır. Bu d n    m, ülkenin siyasi ve sosyo-ekonomik konjonktüründen ve uluslararası bazdaki birtakım gelişmelerden kaynaklandığı kadar, Gülen'in fikirleri çerçevesinde olu mu  örgüt kültürü ile de bağılantılıdır. Cemaat'ın nasıl darbeci bir terör örgütüne d n   t ğ  sorusunun cevabını bulmak, ancak Cemaat  zerine yapılacak olan bir analiz ile mümkündür. Bu bölümde, Gülen Cemaati'ni darbeci bir terör örgütüne d n   t ren saikler; Gülen Cemaati'nin örgütlenme biçimi ve esasları, seçkinci anlayış ve takiye ile açıklanmaya çalışılacaktır.

4.1.1. Gülen Cemaati'nin Hiyerarşik ve İ e Kapalı  rg tsel Yapısı ve Esasları

1970'li yılların ba larında faaliyetlerine ba layan Gülen Hareketi, *Cemaat*, *Hizmet Hareketi* gibi farklı isimlerle anılmıştır. 2013 yılında *17/25 Aralık Operasyonları*  ncesinde, dinî ve geleneksel değerler çerçevesinde örgütlenen, hayırsever bir sivil hareket olarak görülen Gülen Cemaati'nin bu tarihten sonra bir terör  rg t  olduğı anlaşılmış, 15 Temmuz 2016 yılında yaşanan darbe girişimi sonrasında ise tehlikenin boyutlarının ve ciddiyetin farkına varılmıştır.

Gülen Hareketi'ni Türkiye'deki bilinen cemaatlerden ve dinî gruplardan ayıran en önemli özelliğı, sosyal ve kültürel faaliyetlerini gerçekleştirirken, paralel bir yapıyı da hayata geçirmiş olmasıdır. Bu anlamda, yapılanmanın iki yüzü olduğından

bahsedilebilir. Bunlardan ilki görünen yüzüdür. Görünen yüzünü okul, dersane, yurt, medya kuruluşları, bankalar ve sivil toplum örgütleri gibi ticarî ve hizmet, kültür ve sosyal dayanışma faaliyetleri oluşturur. Görünen yüz, örgütün şeffaf ve sivil bir hizmet hareketi olarak anılmasına neden olan yönüdür. Ancak örgütün bir de karanlık yönü vardır. Bu yönüyle örgüt, gelişmiş sızma taktikleri kullanarak ve bunun dinî gerekçelerini üretmekle kolluk kuvvetleri, yargı, askeriye ve yüksek bürokrasiye yıllarca müntesiplerini yerleştirmiştir (Boynukara, 2016).

15 Temmuz darbe girişimi, örgütün Hizmet’i teşkil eden şeffaf ve sivil yüzünün, maddî ve beşerî sermaye kazanmak ve sosyal destek toplamak amaçlı bir imaj, bir maske olduğunu; bu ılımlı ve hayırsever imajı kullanarak, iktidarı ele geçirme ve idealindeki düzeni tesis etmek olan ezoterik ve darbeci bir yapılanma olduğunu ispat etmiştir.

Gülen Cemaati, hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Bu hiyerarşik yapılanmada, zirvedeki tartışılmaz lider olarak Fethullah Gülen, *Kâinat İmamı* konumundadır. Liderin kararları sorgulanmadığı gibi, Gülen tarafından yetkilendirilen yöneticilerin talimatları da kutsal bir buyruk gibi tam bir itaatle sorgulamaksızın uygulanmaktadır. Örgüt, piramitsel bir yapıdadır ve piramidin üstüne çıkıldıkça mahrem alanlar artmaktadır. Örgütte, hücre tipi bir yapılanma vardır. Üst kadro dışındaki her birim aynı katmandaki bir diğerinden bağımsız hücreler şeklinde örgütlenmiştir. Hücrelerin örgütlenmesi ve dolayısıyla manevra kabiliyeti yüksektir. Bazı hücrelerin deşifre olması hâlinde örgüt, bütünlüğü bozulmadan diğer parçalarıyla devamlılığını koruyabilmektedir (TBMM, 2017).

Örgüt bir piramit olarak düşünüldüğünde piramidin yedi katmanı vardır. Yukarıdan aşağıya doğru bu katmanlar şöyledir:

7. Fetullah Gülen: Kâinat imamı, Lider, Mehdî.

6. Yönetici İmamlar: Doğrudan Gülen tarafından atanan “has tabaka”dır. Gülen’in diğer tabakalar ile irtibatını sağlar, görev değişikliği ve azillere bakar.

5. İkincil imamlar: Devletteki yapılanmayı organize eden, yürüten tabakadır. Üst düzey gizlilik gerektiren bu tabakanın mensupları birbirlerini pek tanımazlar. Doğrudan Gülen tarafından atanırlar.

4. Büyük abiler ve ablalar: Bağlılık ve itaatte derecesi yükselenlerin oluşturduğu teftiş-kontrol tabakasıdır. İrşat ve teftiş ekipleri bu tabakadadır.

3. Alt düzeydeki abiler ve ablalar: İdeolojik örgütlenmeyi sağlayan bir tabakadır.

2. Aktif militanlar: Resmi ve özel kurumlarda görevli olanların oluşturduğu tabakadır.

1. Pasif Destekçiler: Cemaate sempati duyanların oluşturduğu halk tabakasıdır. Fiili ve maddi destek sağlayan müntesipler de bu gruptadır. (Özçelik, 2015: 40; Yeşiltaş, 2017: 45).

Devletin bürokrasisinde önemli mevkilerde görev alan Cemaat mensupları, devlet bürokrasisi içinde de Cemaat hiyerarşisine göre çalışmayı sürdürmektedirler. Örneğin; bir polis memuru veya bir astsubay cemaat hiyerarşisinde üst bir konumdaysa, Emniyet Müdürü'nün veya bir General'in o kişiye biat etmesi gerekmektedir. Aynı şekilde bir mübaşirin, mürit bir hâkime emir vermesi, karar dikte etmesi söz konusu olabilmektedir (Hablemitoğlu, 2017:35).

Örgüte üyelik için kesin bir ölçüt olmamakla birlikte, esas olanın *bizden olanlar ve olmayanlar* ayrımının olduğu görülmektedir. Aidiyet açısından ilişkili olanları *mensuplar ve destekleyiciler* olarak ikiye ayırmak mümkündür. *Mensuplar*, örgütte vazifelendirilmiş, örgütün işleyişine hâkim ve örgüt jargonunda *hizmet erleri, ışık süvarileri, adanmış ruhlar, hizmet gönüllüleri* vb. gibi ifadelerle kodlanmış kişilerdir. Mensupların bağı organik ve hiyerarşiktir. *Destekleyiciler*, emir komuta hiyerarşisi içinde yer verilmeyenlerdir. Bunlar örgüte himmet ve kamuoyu gücü sağlamak açısından önemlidir (TBMM, 2017).

Örgütün gelir kaynaklarının tespiti, örgüt ile uzun bir mücadele sürecinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Örgütün, başlıca altı gelir kaynağının olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar; ticarî faaliyetler, *himmet* adı altında toplanan gönüllü ve zorla alınan bağışlar, örgüt üyelerinin maaşları, ihalelerde yapılan yolsuzluklar sonucu edinilen paralar, finansal faaliyetler ve diğer gelirler (Boyras, 2017: 59).

Bazı kaynaklara göre örgütün amacı, devletin tüm sistemlerinde İslâm hükümlerini egemen kılarak teokratik bir İslam diktatörlüğünü kurmaktır. Gülen'in, laik, demokratik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ni sona erdirip, yerine şer'i yasaların hâkim olduğu İslâm devletini kurmak amacıyla okullarında

eğittiği gençlik ile oluşturacağı toplumu kullanmayı planladığı iddia edilmiştir (Özçelik, 2015: 106).

Gülen, bulunduğu legal yolu muhafaza ederek, sahibi olduğu etkin malî gücü ile eğitilmiş gençlerden oluşan bir taban oluşturarak, devletin bütün kadrolarında, bütün bürokraside İslâmcı ideolojik bir yaklaşımla kadrolaşmak istemiştir (Özçelik, 2015:107).

Gülen'in gerçek niyetinin İslâmi düzeni tesis etmek olduğunu birtakım söylemlerinden anlamak mümkündür:

"İslamiyet, müstakil ve nev'i şahsına münhasır bir sistemdir... Meselelerimizi, her zaman Kur'an ve Hadis ölçüsünde ele alıp, değerlendirmeliyiz... Bugünün sağcılar da solcuları da, birgün gelecek, yıllardır arayıp da bir türlü bulamadıkları huzuru, Allah'tan başka hiçbir şeye dayanmayan Hz. Muhammed'in sıcak ikliminde bulacaklardır. Hadiselerin işareti, bize bunu göreceğimiz günlerin uzak olmadığını gösteriyor." (Gülen, 1995:191).

Gülen, "Hz. Muhammed'in sıcak iklimi" demekle aslında şariat düzenini tesis etmek istediğinin işaretlerini vermiştir. Sağcılar da solcuların da aynı görüşte birleşeceklerinin hayalini kuran Gülen, önderliğini yaptığı cemaati de her konuda hemfikir insanlardan oluşturduğu gibi, gelecekteki ideal toplum hayali de tektip bir yapıdadır. Hadiselerin işaretinin, bu günlerin uzak olmadığını gösterdiğine dair söylemi, yapacaklarını haber veriyormuşçasına bir mesaj olarak da algılanabilir.

Fethullah Gülen'in şariat düzenini tesis etmek yönündeki isteği *hizmet* kelimesine yüklediği anlamda da ortaya çıkmaktadır:

"Hizmet, içinde yaşadığımız zaman diliminin tarz-ı telakkisi göz önüne alınarak, Kur'ani çizgide, hiç kimseyle çatışmaya ve sürtüşmeye girmeden, makul, mantıki ve kuvveti dağıtmaksızın, bütün himmet-i hal-i hazırdaki durumu değerlendirmeye sarf ederek, en rantabl bir vaziyette İlay-ı Kelimetullah yapmaya denir." (Gülen, 1995:145).

Gülen, Allah'ın yasalarının egemen olduğu bir düzen kurmak için, zamanın şartlarının iyi değerlendirilmesi, mevcut sistemle çatışmaya girmeden akıllı ve temkinli hareket edilmesi ve verimli bir sonucun elde edilmeye çalışılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu sözler, 17-25 Aralık operasyonlarına kadar verdiği uyumlu, barışçıl görüntüyle devlet kadrolarını ele geçirmesi ve şartlar olgunlaştıktan, en kritik makamları ele geçirdikten sonra darbe yapmaya kalkışmasının işaretlerini verir gibidir.

Mevcut düzenle ve iktidarla uyumluymuş imajı veren ve birçok konuşmasında devlet otoritesine itaatin önemini vurgulayan, aksi takdirde anarşi ve kaos doğacağını

söyleyen Gülen, aslında mevcut düzenden hiç memnun olmadığı gibi, onun değişmesini istemektedir. Gülen'in değişim yönündeki isteğini açıkladığı şu sözleri ilginçtir:

“Bozuk bir döneme geldik. Düşünce bozuk, hal bozuk, çarşı bozuk... Ve, Bediüzzaman Hazretleri gibi kimselerin meşcereliğinde kendimizi bulmaya çalışıyoruz. Pek çok kimse, Müslümanlık adına baba ve dedelerinden tevarüs ettikleri hususları aynen tekrarlamaya devam ediyor. Bütün bu hususların asli mecrasına icrası ise, memleketin asli yapısında gerçekleşecek mutasyonlara bağlıdır. Bunların hepsini, tek bir nesil kaldıramaz. Öyleyse, bu son ihya hareketinin, hiç acele etmeden kendi tabii seyri içinde gerçekleşmesi beklenmelidir.” (Gülen, 1995:23).

Fethullah Gülen'in şikâyet ettiği bu bozuk düzeni değiştirip, *İlay-ı Kelimetullah*'ı egemen kılacak olan nesil, *Altın Nesil*'dir. Bunun için Gülen, en büyük yatırımlarını eğitime yapmıştır. Yurtlarda, yaz kamplarında, *Işık Evleri*'nde yetiştirilen öğrencilere belli bir ideoloji aşılanmış ve dava adamı yetiştirme amacı güdülmüştür. Gülen'in Altın Nesil'e yüklediği misyon önemlidir:

“Evet, bugün insanlık yeni bir kurtuluş bekliyor. Öyle anlaşıyor ki, dünya çapındaki bu büyük işi gerçekleştirecek yegâne güç de çağımızda, Hakk rahmetinin temsilcileri sayılan peygamber vasıflarıyla serfiraz bu altın nesil olacaktır.” (Gülen, 1996a:126).

Cemaatin *Işık Evleri*'nde yetiştirilecek olan Altın Nesil, kötü gidişe bir dur diyecek olan dava insanları, adanmış ruhlardır. Gülen, Altın Nesil'den beklentilerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bu olabildiğine kör, sağır ve kalbsizce gidişe “dur!” diyebilmek için, bugünü-yarını aynı anda görebilecek kadar basiretli; çevresinde olup-biten şeyleri sezip anlayabilecek, anlayıp değerlendirebilecek kadar ferasetli; oyun ve entrikalara tenezzül etmeyecek kadar mü'min, oyun ve entrikalara gelmeyecek kadar ferasetli ve düşmanın fikri, hissi, ahlaki hulûl yollarını sezebilecek kadar da şuurlu insanlara ihtiyaç var. Beş başı mamur bu engin ruhlar yetiştirilerek, bu fitrî ihtiyaç giderilmezse, zalim, zulmüyle başını alıp gidecek.” (Gülen, 1996a:152).

Fethullah Gülen için zâlimden kasıt, Türkiye Cumhuriyeti değerlerini koruyup gözeten askerler ve siyasetçilerdir. Gülen, Cemaat'e antipatiyle yaklaşan kesimi, laiklik ilkesine ve Cumhuriyet değerlerine bağlı olanları “*karşı cephe, hasım cephe*” olarak ifade etmiştir:

“Zuhur eden emarelerin aydınlığında diyebiliriz ki; önümüzdeki günler; üst üste alacağı şoklarla zalim dünyanın idbarını, bizim dünyamızın da ikbalini hızlandıracaktır. Zira bu dünya, artık uyur-gezerlerin, eşya ve hadiselerle sırtını dönerek “Ya Mahşer!” deyip kendini uykuya salanların, kâinat kitabının sırlarını kapalı yaşayanların ve sürekli hasımlarının oyunlarına gelenlerin dünyası değil; bu dünya hakikate uyanmışların, varlığı didik didik edip onun esrarına yelken açanların, ilimlere açık yaşayanların ve her bakımdan hesaplaşmaya hazırlananların dünyasıdır. Tarih boyunca bu iklim insanı zulümle, haksızlıkla, şirkle yaka-

paça olmuş; devamlı hak ve adaleti temsile çalışmıştır. Gelecekte de aynı ölçülere sadık kalarak bu tarihi misyonu yerine getireceğinden şüphe yoktur. Karşı tarafın bu mevzuda göstereceği şiddet, hiddet, kin ve nefret ise hâlâ onlardan bir şeyler bekleyen bu cephenin gafillerini uyarmak ve emanet devir teslimini hızlandırmaktan başka bir işe yaramayacaktır.” (Gülen, 1996b:169-170).

Böylelikle Gülen, idealinin gerçekleşeceğinin müjdesini vermiş, geleceğin parlak olduğunu söylemiştir. İnancını bireysel olarak yaşayan dindarları eleştirmiş ve onları hasımlarının oyununa gelmekle suçlamıştır. Müslümanların düzenle hesaplaşma vakti geldiğini söylemiştir. Son cümlede, *karşı taraf* derken, kendilerine düşman cepheye, *bu cephe* derken ise, kendi müntesiplerine veya onlar gibi şeriat düzeni getirmeyi hayal edenlere işaret etmiştir. Karşı tarafın göstereceği şiddetin, kendi cephesinde olanların gafillerini uyandıracağı için, işlerinin daha kolaylaşacağını anlatmaya çalışmıştır.

Gülen’in söylemleri, mevcut sistemin bozuk olduğuna ve değişmesi gerektiği yönündedir. Bu değişimi gerçekleştirecek olan Altın Nesil, Gülen’in açtığı okullarda ve yurtlarda yetişen ve bürokraside en önemli makamlara getirilen Cemaat müntesiplerinden başkası değildir. 15 Temmuz darbe girişiminin, Türk Silahlı Kuvvetleri’ne yerleştirilen cemaat mensupları tarafından gerçekleştirilmesi, Gülen’in teokratik düzeni tesis etmeye yönelik dünyevî iktidarını kuracağına dair işaretler veren söylemlerini havada bırakmamış, ciddi ve kararlı olduğunu göstermiştir. Ezoterik yapıların en önemli özelliklerinden birinin opak ve hiyerarşik bir yapılanmaya ve dünyevi iktidar talebine sahip olmaları olduğunu ilk bölümün ikinci başlığında ele almıştı. Gülen’in, iktidarı ele geçirip toplumsal nizamı tertip edecek bir nesil ve gelecek ideali, bu ideal doğrultusunda sınav soruları çalmak, mülakatlarda kayırma yoluyla müntesiplerine kadro vermek gibi din ve ahlâkla bağdaşmayan yollara başvurusu, Cemaat’in, ezoterik bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir.

4.1.2.Gülen Cemaati’nin Mesihanik Lider Kültü ve Seçinci Yapısı

Gülen Cemaati, bireyin kişiliğini silen, müntesiplerini tektipleştiren hiyerarşik yapısının yanında, mesihanik iddialara sahip, kendisine ilâhî bazı mucizelerin verildiği yönünde iddiaları olan ve bu sebeple eleştiri ve sorgulama kabul etmeyen bir yapının özelliklerini de taşımaktadır (Bıyıklı, 2016). Gülen Cemaati, Fethullah Gülen’in bir lider olarak örgütteki konumu göz önünde bulundurulduğunda, bir lider kültürü yaratıldığı anlaşılmaktadır. Cemaat içinde yalnızca onun kitapları okunur, vaazları dinlenir ve müntesipleri halk arasında *Fethullahçılar* olarak tanınır. Şiddete varan

ideolojik radikalleşmede örgüt liderine aşırı bağlılık ve yüceltme önemli bir rol oynar (Demir, 2018:79).

Lider kültüne sahip ezoterik yapılanmalarda liderin metafizik güçleri, uyarıcı nitelikteki hikmetli rüyaları ve kutsal kişilerden aldıkları emirler ve malumatlar vardır. Bütün bunlar, lideri de kutsal kişilerden kılar. Çünkü ona itiraz etmek ve onu sorgulamak, dini inkâr etmek gibi tehlikeli bir sonuç doğurabilir. Nitekim Gülen, Hz. Muhammed, Cebrail ve hatta Allah ile görüşüğünü bile iddia etmiştir:

“Yani insan, mahiyeti itibariyle zaman üstü, mekân üstü olabilir. Dünyü yarınla beraber görebilir. Doğrudan doğruya huzur-i risaletpenâhiye ulaşabilir ve Efendimizi dinleyebilir. Hz. Cibril’i Kur’an okurken duyuyor gibi olabilir. Zât-ı uluhiyetin bikem u keyf kendisine konuştuğunu duyabilir. Buna binaen ehlullahtan bazıları Efendimizden ve sahabeden hadis aldıklarını söylüyorlar. Hatta ben tabiindenim diyenlerin sayısı az değildir... Doğrudan doğruya efendimizden emir aldım diyenlerin sayısı da az değildir.” (Gülen, 2013:21-22).

“...Resûl-i Ekrem’e arz olduğum zaman ifadelerim ayrı bir hüviyet kazandı. Cemaatimin önünde söylediklerim ayrı bir hüviyet kazansa da hiçbir zaman nifakımı hatırdan çıkarmadım. Nefsim namına alnımı uzatıp Resûl-i Ekrem’e öptürdüysem onu nefsim namına ve Kur’an ve imana hizmet yüklenenler namına yaptım. Cemaatimin önünde, Ashab-ı kehfın kıtmirinin önünde bir varlık olmadığımı hatırdan çıkaramadım... Rabbim ahir zamanda enfasıyla teneffüsüyle insanlığa nefhedecek mesihin merkebi yaptı, onu şeref bilecek onunla cennete girme ümidine kapılacağım.” (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017:41).

Gülen’in, kutsal kişilerle ve varlıklarla görüşmesinden öte kendisini *mesih merkebi* olarak sunması da önemli bir noktadır. Mesih kavramı, Gülen’in birçok konuşmasında geçmektedir.

Cemaat, liderin seçilmiş olduğu düşüncesini oldukça sistematik bir biçimde işlemiş, pek çok Cemaat mensubu, liderin *mehdî* olduğuna inanmıştır. Bu durumda, mehdî hareketinin gelişmesini engelleyen şey de *deccal* olarak algılanır. Seçilmişlik duygusuyla hareket eden bir grubun muhaliflerine karşı bakışı son kertede iyi-kötü savaşı niteliği kazanır. Savaş, önce düşünce düzeyinde yapılırken, fiziksel çatışmaya da dönüşebilir. 15 Temmuz’daki darbe girişimi, önceki süreçle birlikte ele alındığında bu durumun ispatıdır. Bu şiddet, sadece tarihsel süreçte biriktirilmiş bir öfke değil, teolojik bir kurgunun engellenmesi karşısında şeytanî güçleri yok etme arzusunu da içerir (Evkuran, 2017:54).

Gülen’in *Prizma 1* adlı kitabındaki şu sözlerinin Cemaat müntesiplerinin Mesih beklentisini artırmak ve onları Cemaatlerinin seçilmiş olduğu yolunda ikna etmek konusunda büyük bir etkisi olmalıdır:

“Hz. Mesih, âhir zamanda, ahretin en ücra köşesinde de olsa o önemli misyonu eda etmek için mutlaka nüzûl edecektir. Nüzûl edecektir ama içindeki şahs-ı manevînin muhtevî bulunduğu mânâ ve ruha nüzûl edecektir. Evet o, bu mânâyı ve bu ruha kalıp olmak için inecektir. Eğer o ruh yoksa ceset olarak gelmesinin bir mânâsı da olmaz zannediyorum. Öyleyse geleceği kucaklamayı plânlayanlar, oturup O’nu bekleyeceğine, kendilerini ona asker olarak yetiştirme gayreti içine girmelidirler. Tâ ki geldiğinde hazır olan askerin başına geçebilsin; geçebilsin de yeniden asker yetiştirme zahmetine katlanmasın. Zaten o, başkalarının ekstrasından beklediği icraatı da ancak o zaman yapabilir...” (Gülen, 1997:30-31).

Gülen, Mesih’in kendi Cemaati’ni kurtarmak üzere geleceğini ve Deccal ile savaşacağı o an gelene kadar müntesiplerinin kendilerini bir asker gibi yetiştirmek zorunda olduklarını, ancak bu yolla misyonu gerçekleştirebileceklerini ifade etmiştir. Gülen’in örgüt içindeki tartışılmaz liderliği, kutsal kişilerle görüştüğü, hikmetli rüyaları ve kerametleri göz önünde bulundurulduğunda, müntesiplerinin Gülen’i mesih kabul edeceği sonucunu çıkarmak zor değildir. Gülen’in mehdî/mesih inançlarını odak noktası hâline getiren sözlerini bu amaçla söylemiş olması da ihtimal dâhilindedir.

Fethullah Gülen, Mehdîlik kavramını kendisini merkeze oturarak yorumlamış ve bu düşüncüyü örgütünün ideolojik alt yapısına yerleştirmiştir (Alkan, 2016: 265). Gülen, *Mesih Nerede? Mehdî Kim?* adlı kitapta şöyle demektedir:

“Evet Hazreti Mesih’in bir şahs-ı manevî olarak inmesini çok uzak görmüyorum... Şahs-ı manevî olarak gelecek demek, bir şefkat ruhu, merhamet manası öne çıkacak, insanlar üzerinde bir rahme esintisi belirecek... insanların birbiriyle anlaşacaklar, uzlaşacaklar demektir... Diyalog ve hoşgörü adına değişik kiliselere gidilip “Gelin Kur’an’ı birlikte okuyalım” deniliyor. Değişik yerlerde “Siz de bizim İncil derlerimize iştirak edin” diyorlar... bunu, İseviyetin tasaffisi, mesihîyet ruhunun mukaddimesi saymada bir mahzur görmüyoruz.” (Gülen, 2010 akt. Alkan, 2016:265).

Bu sözlerle Gülen, *Dinler Arası Diyalog* faaliyetine işaret edip bunu mesihîyet ruhuyla açıklamıştır. 15 Temmuz darbe girişimi sonrası yapılan bazı açıklamalarda, mehdî-mesih inancının örgüt üyelerine itaat kültürünün yerleştirilmesi için kullanıldığı iddia edilmiştir. Hakimler ve Savılar Yüksek Kurulu’nun (HSYK) 31 Ağustos 2016 tarih ve 428 nolu kararında, örgütün, devlet tarafından yapılan merkezî sınavlarda soru çalınmasını Mehdîlik inancıyla açıklamaya ve meşrulaştırmaya çalıştığını belirtmiştir. Bazı örgüt üyelerinin Gülen’i “mehdî, mesih” gibi sıfatlarla andıkları, İstanbul 18. Asliye Ceza Mahkemesi hakimi İlhan Karagöz’ün verdiği bir kararda Gülen’i açıkça Mehdi ilan ettiği belirtilmiştir (Alkan, 2016:265).

Dinler bile genellikle bir dereceye kadar tartışmalara ve eleştirilere izin verirken kültler liderlerini, inanç sistemlerini, ideolojilerini ve uygulamalarını mutlak hakikat olarak değerlendirir ve tartışmalara kapalı tutarlar. Bunu da özellikle kült kişiliği olan

üstün ve karizmatik liderlik formunu inşa ederek sağlarlar. Gülen Cemaati, bunun ilginç örneklerinden biridir (Demir, 2018:89).

Gülen Cemaati'nin seçkin yapılarının bir boyutu olan seçilmiş lider anlayışına kısaca değindikten sonra bu seçkin yapının diğer boyutu olan seçilmiş cemaat anlayışından bahsetmekte fayda vardır. Dinî mahiyet ve mealinin en üst bilgisi addedilen hikmete varma amacıyla teşekkül etmiş tasavvufî yapılar için de geçerli olan şey, bu yüce amacı kavramanın ve bunun gereğini yapmanın her insan için mümkün olmadığı ve bu mertebeye sadece seçilmiş kimselerin erişebildiğidir. Bunun dışında kalan sıradan kul taifesi, ibadet ve şeriata riayetle mükelleftir. Ayrıca, doğru yolda yürüyebilmek için hikmet ehlinde bir mürşide muhtaçtır (Laçiner, 1995b).

Ortodoks-Sünnî tasavvufî tarikatların hemen tamamının paylaştığı bu temel anlayış, hemen görüleceği üzere, toplumsal hiyerarşiyi mutlaklaştıran ve toplumun bazı kesimlerinin imtiyazlarını elzem ve meşru sayan düzen ideolojileriyle rahatça örtüşür. Fethullah Gülen Cemaati'nin hem tasavvufî boyutta hem de bunun mantıkî uzanımı olarak toplumsal düzen tasavvurundaki seçkincilik özelliği bu noktadan sonra belirtmeye başlar (Laçiner, 2012:20).

Cemaat'ın yaklaşımına göre Türkiye'nin şahsında İslâm'ın eski haşmetine denk bir konuma erişmesi gibi yüce bir amacın kitleler (sıradan Müslümanlar) tarafından layığıyla kavranması mümkün olmadığı gibi şart da değildir. Bunun için elzem koşul, bu amacın gereklerini yerine getirebilecek donanıma sahip elit kadroların Altın Nesil'in yetiştirilmesi, görev yerlerine yerleştirilmesi ve bu nesillerin birbirlerinin yerini almasını güvence altına alacak kurumsal mekanizmanın inşasıdır. Bu bakımdan Cemaat, imkânlarının neredeyse tamamını bu yetkin elemanları yetiştirme yolunda sarf etmiştir. Bunun yapıldığı ve sonuçlarının ortaya çıkmaya başladığı zaman sıradan insanlar da zamanla değişimi fark edecek ve seçmeni oldukları partiye bağlılıklarından daha derin bir bağlılık duygusuyla hizmet etmeye daha gönüllü olacaklar, Cemaat'ın yörüngesinde kenetlenenlerdir (Laçiner, 2012: 21-22).

Gülen, amaçlarını gerçekleştirebilmek için seçkin bir kadroya duyduğu ihtiyacı şu sözlerle açıklamaktadır:

“Hâlbuki gündem belirlemek ve hadiselerin nabzını elde tutabilmek için, devamlı fikir ve düşünce üreten bir “beyin kadro” ve bu düşünceleri pratiğe dökebilecek “dinamik insanlara” ihtiyaç vardır. Tabii bütün bunlar, plan program gerektiren işlerdir.” (Gülen, 1996a:118).

Gülen'in kullandığı ifadelerde, kendilerine Altın Nesil adını verdiği seçkin kadronun, Türkiye'de ve dünyada iktidara gelip insanlığın kaderine hükmedeceğine dair hayalleri ve inancı anlaşılmaktadır:

"Dünden bugüne, bu vasıflardan sadece birkaçıyla bile çok ölü gönüller dirilmiş ve çok ümranlar kurulmuştur. Bunların tümünün bir anda ve bir kadroda bulunması, vesilelik açısından yeni bir "Ba'sü bade'l-mevt" için öyle bir kuvvet kaynağıdır ki; bu kaynağı temsil edenler, bugün olmasa da yarın, zirveleri tutup insanlığın kaderine hükmedebilirler... elverir ki, Cenab-ı Hakk'la, aralarındaki misakı bozup çeşit çeşit inhıraflara düşmesinler." (Gülen, 1996b:152).

Bu cümlelerden anlaşılacağı üzere, Gülen'in, birçok şeyi başarabileceğine inandığı insanlar vardır. Bu insanların Gülen'in kadrosunda olması, *ölümünden sonra* dirilme vesilesidir. Gülen, muhtemelen teokratik sistemin tesisini *ölümünden sonra dirilme* olarak ifade etmiştir. Gülen'e göre söz konusu kadro, bir gün Allah ile olan sözleşmeyi bozup sapkınlaşmazsa insanlığın kaderine hükmedebilir. Gülen, bu ifadelerle Cemaat'e hizmetten vazgeçmeyi, davadan dönmeyi kastediyor gibidir.

Gülen, kendi örgütüne mensup kişileri *"Allah ve Resûlü ile geçmiş tüm İslâm büyüklerinin desteklediği ve müjdelediği, nebilerin bile gıpta ettiği, Kur'an-ı Kerim'in işaret ettiği seçkin bir topluluk"* olarak sunmaktadır. Bu topluluğun üyelerini *"kutsiler, ruhanî timler, ışık ordusu, ışık süvarileri, Allah'ın yeryüzündeki matmah-ı nazarı, Allah'ın inayetinin tecelli noktaları, rabbanîler, ikinci sahabe nesli, sonsuz nur rehberleri"* şeklinde ifadelerle anarak onlara kutsiyet atfetmektedir. Böylece onları seçkin bir cemaat olduklarına inandırarak her söylediğini yapmaya hazır hâle getirmektedir (Diyanet İşler Başkanlığı, 2017:85).

Gülen, 29.06.1980'de Yozgat'ta yaptığı konuşmada Cemaat'i için şöyle söylemiştir:

"...Hz. Muhammed (s.a.s) yeniden bir Allah cemaatini teftiş ediyor. Bütün bunlar, bizim yeniden bir var olma ve dirilme yoluna girdiğimizin emaresidir. Bütün bunlar, geleceğin çok farklı olmasının emaresidir. Bütün bunlar, yeryüzünde içtimai coğrafyanın ileride değişmesinin emaresidir. Ama bütün bunların olması, kendi içinde bir kısım şartlara bağlıdır... Hakkın taraftarları, kendilerine düşen vazifeyi yapmalıdır." (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017:86):

Gülen'in, Cemaati'nin seçilmiş olduğuna ilişkin yazdıklarında ve söylediklerinde yoğun bir biçimde müntesiplerine ilâhî bir misyon yükleme ve onları bu misyon için hayatlarını adamaya ikna etme çabası söz konusudur. 15 Temmuz darbe girişiminde, tek bir emirle halkın üstüne ateş edebilen askerler, Gülen'in bu çabalarının amacına ulaştığını göstermektedir. Dinî bir cemaatin darbeci bir örgüte evrilmesinin saiklerinden biri, Cemaat müntesiplerinin, liderlerinin ilâhî bir misyonu, kutsal bir

vazifeyi yerine getirmek üzere görevlendirilmiş kutsal biri olduğuna, Cemaat'in de bu kutsal misyon için seçilmiş dava adamlarından oluştuğuna ilişkin inançlarıdır. Böyle bir kutsal misyonu yerine getirmek için ölen dava adamının şehit olduğuna dair inanç, hemen her din referanslı yapılanmalar için geçerlidir. Gülen Cemaati, bu yönüyle klâsik bir din referanslı ezoterik örgütün klâsik bir temsilcisidir.

4.1.3.Gülen Cemaati'nde Takiye (Takıyye) Kültürü ve Tedbir Anlayışı

Bir kimseyi tehlikeden korumak anlamındaki *vaky* (*vikâye*) kökünden türeyen takıyye *kendini korumak, sakınmak* mânasına gelir (Lisânü'l-Arab, “vky” md.; Kâmus Tercümesi, IV, 1221-1222 akt. Öz, 2010:453). Kur'an'da geçmemekle birlikte, *Âl-i İmrân* sûresindeki (3/28) *tükât* kelimesi takıyye ile aynı mânada yorumlanmıştır. Bu ayet, “*müminlerin kendilerinden olanları bırakıp kâfirleri dost edinmemelerini, fakat onlardan sakınıp korunma hâlinin istisna olduğunu*” belirtir (Öz, 2010:453).

Takıyye sözcüğünün anlam olarak takva ile ilişkili olduğuna dair görüşler de mevcuttur. Bu görüşe göre, takvanın da takıyyenin de temeli korku ve sakınmaya dayanmaktadır. Takva, Allah korkusuyla kötülüklerden sakınma ve Allah'a itaat etme anlamına gelir. Takıyyede de, bir gücün üstünlüğünü kabullenip, bu güçten gelebilecek zararlardan nefsini koruma söz konusudur. Dolayısıyla bu iki kelime, koruma ve korunma anlamlarına dayanmaktadır. (Dalkılıç, 2012:116-117).

Sünni inancın sadece kâfirlerin ve müşriklerin zulümlerine karşı korunma olarak izin verdiği takıyye uygulaması, ehl-i beyt açısından önemli bir fıkıh terimi olagelmıştır. Şia'da takıyye imanın esaslarından kabul edilmiştir. İslâm dininin yayılışından sonraki yüzyıllarda yaşanan iç savaşlarla Hz. Ali ve oğlu Hz. Hüseyin'in şehit edilmeleri, Hz. Ali'nin tarafında olanlar açısından zor günlerin başlangıcı olmuştur. Emevî iktidarından yana olanlar Hz. Ali destekçilerini takip etmeye başlamış ve Şii olduklarını açıkça söyleyenlere zulmetmişler ve onları katletmişlerdir. İşte bu zulümlerden dolayı, Şia takıyye ilkesini itikadî bir esas olarak benimsemiştir. Bu ilkeye istinaden; bir kimse düşmanın eline düşerse, canını kurtarmak amacıyla inancını inkâr etmelidir. Şia fırkalarından İsnâaşeriyye'ye göre, Hz. Ali'nin ilk üç hâlife döneminde, hilâfet kendi hakkıyken hiç ses çıkarmaması da bir takıyye örneğidir (Kösmene, 2010).

Gülen, “*hizmetin bekasının ümmetin bekası olduğunu ve hizmetin bekası için haramların helâl olduğunu*” söylemiştir. İslâm dininin meşru görmeyip günah kabul ettiği zina yapmak, alkol almak ve lüks yaşam gibi dindar insanların göstermeyeceği davranışları cemaat müntesipleri takıyye yapmak adına ifa edebilmektedir. Bütün bunlar, Gülen’in ne kadar pragmatist ve Makyavelist bir felsefeyle hareket ettiğini, amacına ulaşmak için her türlü ilkeyi rahatlıkla araç olarak kullanabileceğini göstermektedir. 28 Şubat sürecinde Cemaat mensuplarına iletilen “*eşinizin başını açın saçlarını yaptırırlar, ruj ve kuaför paralarını biz ödeyeceğiz*” şeklindeki bir mesajla tedbir uygulamasına geçildiği iddia edilmektedir (TBMM, 2017). Ayrıca mensupların namaz kıldığını belli etmemesinin istendiği, namazların gerektiğinde cem edilerek kılınması gibi tedbirlere başvurulduğu, özellikle başörtüsü konusunda talimata uymayanların dışlandığı, cemaat üyesi bazı kadınların psikolojik olarak zorlanıp rencide olduğu iddia edilmektedir (TBMM, 2017).

Fethullah Gülen’in bu tutumu ve felsefesi, Cemaat’in esneklik kabiliyetini yükselttiği gibi, daha geniş kesimleri kendine çekebilmesine yol açmıştır. Ayrıca, Cemaat müntesibi olmayanların bile, bu örgütü tehlike olarak algılamaması, sistemle uyum içinde, zararsız bir sivil hareket olarak görmesi ve dolayısıyla mücadele edilmeye değer ciddiyette bir yapılanma olarak görülmemesi sonucunu doğurmuştur.

Gülen, “*dengeli bir hizmet eri, söyleyeceği şeyleri hemen söylemez*” (Gülen, 1995:119) diyerek, hizmetin zarar görmemesi için bazı şeylerin saklanması gerektiğini açık bir biçimde ifade etmiştir. Ancak, Gülen, bunu *tedbir* olarak ifade etmiştir (Gülen, 1995:76): “... ayrıca, Allah (cc) bizi koruyor diye tedbirsizlik de yapamayız. Evet daima tedbirli ve dikkatli davranmak mecburiyetindeyiz.” Diyerek tedbirin önemini vurgulamıştır.

Tedbir, kitmânîlik (sır tutma) olarak da isimlendirilebilir. Gülen, yaptıkları ve yaşadıkları olaylarla Asr-ı Saadet dönemi arasında özdeşlik kurarak kendini meşrulaştırmaya çalışmıştır. Böyle yaparak, kendi projelerinin aslında Hz. Muhammed’in bir devamı niteliğinde olduğu algısı yaratmak istemiş olabilir (Demir, 2018:100). Kendi niyetlerini düşman olarak gördüğü kesime sezdirmeden hareket etme gerekliliğini Hz. Muhammed üzerinden izah eder:

Hitler, askerlik mesleği adına: “Sezilmeme sırrını ben keşfettim” dedi. Oysaki eskilerin ifade ettiği şekliyle, “Kitmânîlik” Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve selem) tarafından ortaya

atıldı ve insanlık O'nun sayesinde kitmânîliği tanıdı. Ne taarruz ne de müdafaa O'nun stratejisini kimsenin bilmesi mümkün değildir. Yohun bir bölümünü katetmeden evvel, şuraya buraya gidiyorum demezdi. Mekke'ye bir konak mesafe kalıncaya kadar, ne müşriklerin ne de kendi ordusunun net olarak hedeften haberi yoktu. On bin yerde, tam on bin tane ateş yakınca, Kureyş'in içini bir korku sardı. Ne var ki, artık çare yoktu. O kadar burunlarının dibine sokulmuşlardı ki bir şey yapmaları mümkün değildi. (Gülen, 2011b:143).

Gülen'in takıyye konusunda Hz. Muhammed üzerinden verdiği örneklerden biri de şöyledir:

“(Peygamber) Efendimiz (sav), kendisine, Mekke'nin reisliği teklif edildiği hâlde, toplumdan tecrid içinde, çile ve işkenceler altında tam 13 sene bekledi. Döğene el kaldırmadı, tükürük atana, taşlayana mukabele etmedi... Nihayet Hicret'ten sonra Müslümanlar Bedr'e çıktı ve müşrikleri perişan etti. Bu sebeple günümüzde İbn-i Erkam evlerinde yetişmeden, sabırla pişip olgunlaşmadan, çıkış adına yapılacak her şey tam bir hayaldir” (Gülen, 1995:5).

Bu paragrafta verdiği nasihatte çok önemli mesajlar söz konusudur. Bunlardan biri, kendi cemaatini Hz. Muhammed'e inanan Müslümanlar ile özdeşleştirmesidir. Zira burada bu cemaatin lideri olarak kendisini de Hz. Muhammed ile özdeşleştirdiği görülmektedir. Tarihsel olarak örnek verdiği müşrikler ise, günümüzün, Gülen Cemaati karşıtlarını ve bu örgütü tehdit olarak algılayanları temsil etmektedir. *“Günümüzde İbn-i Erkam evlerinde...”* ile başlayan ifadesi de ilginçtir. Hz. Muhammed zamanında sahabenin *Mekkeli müşrikler*'in baskılarından kurtulmak amacıyla gizlice toplandıkları *Daru'l-Erkam* adlı evi (Demir, 2018:99), Cemaat'ın *ışık evleri* ile özdeşleştirmiştir. Nasihatte, müntesiplerine, bu evlerde iyice yetişmeden çıkış yapmanın davayı hezimete uğratacağını ifade etmiştir.

Gülen, tedbir için, kılık kıyafet gibi meselelerden taviz verilebileceğini ifade etmiş, *“başörtüsü fûruattır, öncelikli meselemiz değildir”* ifadesini kullandığı gibi Müslümanların kılık-kıyafetinden, dış görünüşlerinden ziyade tavırlarının ve davranışlarının önemli olduğunu, sakal örneği üzerinden şöyle ifade etmiştir:

“Sakal bırakmak sünnet ise de, bırakmamak haram değildir. Bilhassa günümüzde, bir Müslüman'ın içtimai hayatın çarkları arasında farzları ikame ettikten sonra, bir kısım sünnetlerdeki kusurundan dolayı tenkit edilmesi esastır. Bu itibarla, bazı önemli mülahazalarla sakal bırakmayan Müslümanların kılık-kıyafet ve dış görünüşlerinden ziyade, gerçek niyetlerine ve sergiledikleri tavra bakılmalıdır.” (Gülen, 1996a:299).

Gülen, daima sistemle uyumlu ve ılımlı görünmek için gösterdiği esnekliğe verdiği *tedbir* ismini Hz. Muhammed ve Kur'an ile meşrulaştırır. Çünkü böylece görüntüsünü saklamaya, kamuflaje, düşündüklerinden aksini söylemesine müritleri itiraz edemez. Gülen, İslâm dininde sert ve öfkeli görünülmemesi gerektiğini şu sözlerle ifade eder:

“İslâm, öfkелendiđiniz zaman bile öfkenizi belli bir üslûb içinde yansıtmınızı emreder. Gelin, Kur’an’a bakalım; onun çok sert bir üslûb ile eleştirdiği nice meseleler vardır ki, onlarda isim zikretmez. Evet, ilahi ve evrensel dinin tebliğ ve temsil erleri, muhatabı olan kişi veya kitlelere sert davranmamalıdır. Paylaştıkları fasl-ı müşterekleri çok çok iyi değерlendirmeli ve hatta bırakın bugünü, gelecekte onlara bir şeyler anlatmayı planlıyorlarsa, şimdiden İslâmi tavrın gereği olarak yumuşaklığı, mülemyeti fitratlarının bir yanı hâline getirmeli ve bu konuda yıllardan beri yapılagelen yanlışlıklara son verilmelidir.” (Gülen, 1996a:154-155).

Gülen, Batı’nın İslâm dünyasıyla ilişkileri üzerine yaptığı değерlendirmede takıyye kavramını yerleştirdiği meşruiyet zeminini telattuf olarak nitelendirmiş ve şu açıklamalarda bulunmuştur:

“... Onların kurduğu bu düzen içinde kendimiz olarak yürümemiz çok zordur. Ama yürümeyi de bütün terk edemeyeceğimize göre, bir durum ayarlaması yapma zarureti vardır. Meselelerimize objektif bakmayanlar, buna taviz deseler bile, biz ona ifadeleri ebed kadar taze ve yeni olan İlahi kelimadan mülhem telattuf diyeceğiz... Günümüzde hakikate sahip çıkan nesiller, çok hassas bir durumda bulunuyorlar. Kendilerine çok nazik vazifeler düşmektedir. Evet, bu noktada sağduyu sahibi bütün insanların dikkat etmesi gereken bir kısım hususlar vardır ki, ihmale asla tahammülü yoktur. İşte bu manada telattuf, yapılan hareket kime karşı yapılyorsa, tavrımız onlar tarafından hiç hissedilmeden ve sezdirilmeden yapılmasıdır ki, hedefi vurma ve yara almadan da dönme, gibi bir ifadeyle arz etmemiz mümkündür.” (Gülen, 1996c:205-207).

Türkiye’nin en büyük, güçlü ve etkin din referanslı örgütü olan Gülen Cemaati, çizilen barış ve hoşgörü tablolarıyla halkın büyük bir kesimini ve hatta siyasî çevreleri de etkileyebilmiştir. Barışçıl ve ılımlı söylemleriyle kamuoyunda sistemle barışık bir imaj yaratıp insanları, örgütün, faydalı ve hayırsever bir hizmet hareketi olduğu yönünde ikna edebilmiştir. Gülen, Cumhuriyet sisteminin *kefere düzeni* olduğunu ifade etmesine rağmen, Cumhuriyet ile barışıkmişçasına bir imaj yaratıp, toplumun büyük bir kesimini buna inandırmayı başarmıştır (Özçelik, 2015:106-107).

Birinci bölümde kavramsal çerçevede yapılan ezoterik örgütlerle ilgili değерlendirmelerde, ezoterik yapılanmaların özelliklerinden birinin de takıyye olduğunu ve bu örgütlerin gizlilik anlayışıyla faaliyetlerde bulundukları belirtilmişti. Fethullah Gülen ifadelerinde her ne kadar *tedbir*, *telattuf* gibi sempatik kelimeler kullanmış olsa da, amaç, gerçek niyet gizlenerek, olduğundan farklı görünerek, sabırla şartların olgunlaşmasını bekleyerek ve o zamana kadar da maddî ve beşerî olarak daha fazla güçlenerek son darbeyi vurmaktan başka bir şey değildir. Örgüt, gizli ve dışa kapalı yapısı sayesinde devlet bürokrasisinde söz sahibi olabilmış ve hayatî müesseseler olarak nitelendirilen adliye, mülkiye ve orduda yapılanabilmiştir. Bu bağlamda Cemaat’in 15 Temmuz darbe girişimini gerçekleştirebilmesinde kullanmış olduğu en önemli stratejilerinden biri de takıyyedir.

4.2. GÜLEN HAREKETİ'NİN DİĞER EZOTERİK YAPILANMALAR İLE KARŞILAŞTIRMASI: NİZARÎ İSMAİLÎLERİ VE MOONCULUK ÖRNEĞİ

4.2.1. Nizarî İsmailîleri (Haşhaşîler) ve Gülen Hareketi

Fatimî hükümdarı El-Mustansır ölmeden halefi olarak büyük oğlu Nizar'ı seçmiştir. Fakat Fatimî veziri ve aynı zamanda başkomutanı olan el-Efdal, el-Muntasır'ın küçük oğlu Mustalî'nin imam olmasını istemiştir. Bunun üzerine ayrılıklar baş göstermiştir. Nizar iki oğluyla birlikte Mısır'dan İskenderiyye'ye kaçıp isyan başlatmış, halkın desteğiyle hilafetini ilan etmiştir. Bunun üzerine kardeşi Mustalî'nin gönderdiği askerler tarafından esir alınmış ve kısa bir süre sonra iki oğluyla birlikte öldürülmüştür. Nizar öncülüğündeki isyanlara Hasan Sabbah, büyük bir destek vermiştir. Sabbah, Nizar adına hutbe okutmuş, İskenderiye'deki oğullarından birini Nizar'ı getirmesi için Alamut'a göndermiştir. Mustalî'nin imametinden sonra Nizar'ın öldürülmesi olayları daha alevlendirmiştir. Nizariyye ve Mustaliyye çatışması büyümüştür. Nizari İsmailileri, Hasan Sabbah liderliğinde İran sınırları içinde faaliyetlerine başlamış, zaman içinde felsefi ve siyasi açılardan Fatimîlerden ayrılıp Büyük Selçuklu Devleti sınırları içinde özerk bir harekete dönüşmüştür (Arayancan, 2011:23-24).

İsmâilî din adamı Hasan Sabbah 1090 yılında *Haşhaşi Hareketi*'ni kuran Hasan Sabbah 1052/53 yılında İran'ın Rey kentinde dünyaya gelmiştir. Sabbah, Şîa'nın Oniki İmam koluna mensuptur. Sabbah 17 yaşında İsmâilî bir dâî olan Emir(e) Darrâb'dan etkilenmiş, 1070'te Seb'iyye (Yedi İmam) akımına mensup olmuştur. Kaynaklarda menkıbe türünden de olsa yer alan bilgilere göre; Selçuklu veziri Nizâm'ül-Mülk ile olan arkadaşlığı sayesinde bir müddet Selçuklu Sarayında çalışma şansı bulan Sabbah, yetenekleriyle kendini göstermeye başlayınca Nizâm'ül-Mülk ile arası açılır ve Saray'dan ayrılmak zorunda kalır. Daha sonra İsfahan'da Re'îs Ebü'l-Fadl adlı bir üstadın yanında iki yıl İsmailî doktriniyle ilgili dersler alır. 1078'de Kahire'ye giden Sabbah Müstansır tarafından izzet ikram görür. 1080 yılında İran'a dönen Sabbah burada Müstansır'ın oğlu Nizâr'ın halife olması için kulis yapmaya başlar. Bu süreçte Sabbah kendi projesini hayata geçirmek için taraftar edinmeye de başlar. Kaynaklarda ifade edildiği üzere son derece hırslı bir yapıya sahip olan Sabbah'ın şahsî hırsına engel olan muhalifleri ve düşmanlarından intikam alma arzusu onu kendi hareketini bir an önce kurmaya sevk eder. Bu çerçevede ilk olarak taraftar toplamaya başlayan Sabbah ikinci olarak da üst olarak kullanabileceği korunaklı bir merkez edinmek için

harekete geçer ve 1090 yılında Alamut kalesi olarak bilinen mekânı ele geçirerek kendine merkez edinir. 1124 yılındaki ölümüne kadar burada son derece müreffeh bir ortamda bulunmasına rağmen mütevazı bir yaşam süren Sabbah örgütünün bir taraftan kurallarını belirlerken, öte taraftan da örgüt yapılanmasını ve buna bağlı olarak fedailerini yetiştirecek bir sistem kurar (Aydın, 2017:15-16).

Sabbah, özgün bir örgütsel yapı kurup kurallarını belirledikten sonra geriye Müslüman dünyanın lideri olabilmesi için Selçuklular ve Abbasilerin Sünni egemenliğini yıkmak için faaliyetlere başlamak kalmıştır. Bu hedefe ulaşmak için savaş gücü olmayan Sabbah, çareyi terörde bulmuş ve suikast timleri oluşturup düşman olarak seçtiği kişilere suikast düzenlemiştir. Bu suikastlar, örgütün *Fedailer* olarak bilinen kademesi tarafından uygulanmıştır. Selçuklu Devleti veziri Nizamülmülk de bir fedai tarafından suikast yapılarak öldürülmüştür. Bu noktada yanıtlanması gereken soru, Sabbah'ın kendisi ve örgütü için gözünü kırpmadan hayatlarından vazgeçen fedailerden oluşan suikast timlerinin nasıl yetiştirildiğidir (Aydın, 2017:17).

Bu konuda farklı rivayetler ve İtalyan seyyah Marco Polo'nun ilginç anlatımları mevcuttur. Hayal ürünü ve abartılı rivayetlere göre; Hasan Sabbah'ın, fedaileri, şöyle yetiştirmiştir:

“Kırsal alanlardan güçlü, kararlı, savaşçı nitelikteki gençleri Alamut kalesine toplayıp verdiği ziyafet sırasında gençleri, kendilerini cennete götürme gücüne sahip olduğuna ikna etmiştir. Ancak bunun için kendisine mutlak itaatin şart olduğuna ilişkin telkinde bulunmuştur. Bu telkinin tesir edip amacına ulaşmasının en kullanışlı yolu, gençlere bahsi geçen cennetin gerçeğini sunmaktır. Bu düşünceyle Sabbah, ziyafet sırasında onlara haşhaş vererek onları sarhoş edip oluşturduğu yapay cennete taşımıştır. Kur'an'da tasavvur edilene yakın bir biçimde inşa edilen bahçede/cennette kendilerine gelen gençleri zevkü sefa içerisinde bir müddet kaldıktan sonra tekrar haşhaş ile uyuşturularak ziyafet alanına/kaleye götürülmüştür. Burada ayılan gençleri Sabbah bedenlen kendisinin yanından hiç ayrılmadıklarını, sadece yapacakları hizmet karşılığında kendilerini göndereceği cennetin zevklerini önceden tatmalarını için ruhlarını serbest bıraktığına inandırmıştır. Sonunda da kendilerine vereceği suikast talimatını yerine getirirlerse doğrudan cennete gidecekleri konusunda onları ikna etmiştir. Bu süreçte fedai adayları dış dünyadan tamamen soyutlanarak verilen özel eğitimlerle kendilerine verilecek talimatları sorgusuz sualsiz yerine getirecek robotlara dönüştürülmüştür. Cennete girebilmek için mutlak itaat duygusuyla liderleri Hasan Sabbah'a bağlılık gösteren fedailer, suikast düzenleyecekleri devlet yetkililerinin, siyasilerin ve din adamlarının yanına yerleştirilmiş ve burada Şii geleneğin en önemli unsurlarından biri olan takıyye öğretisi çerçevesinde kendi kimliklerini gizleyerek suikast emrini alıncaya kadar uyuyan hücre modunda beklemiştir. Emir aldıklarında ise, öleceklerini bilerek cinayetlerini işlemişlerdir. Fedailer, görevlerini yerine getirmek için ölmenin bir şeref olduğuna inanmışlardır” (Aydın, 2017:17-18).

Genellikle Batılı yazarlar tarafından oryantalist bir bakış açısıyla abartılarak anlatılan bu olayların büyük ölçüde gerçeği yansıyıp yansıtmadığı bilinmese dahi, Haşhaşiler'in, Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılış sürecinde oynadığı rol bilinmektedir. 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkmak üzere bir darbe girişiminde bulunan Gülen Cemaati, merkezi iktidara karşı olan hedefleri, din referanslı bir yapılanma olması, takıyye stratejisini kullanması, örgütsel yapısı, lidere mutlak itaat kültürü gibi açılardan Haşhaşiler ile özdeşleştirilmektedir.

17-25 Aralık 2013'te FETÖ tarafından ortaya atılan yolsuzluk iddiaları sonrasında, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Cemaat yapılanmasını, Haşhaşilik ile özdeşleştirmiş ve bu teşbih kamuoyunda büyük bir yankı bulmuştur. Sonrasında, birçok gazeteci yazar ve akademiysen Gülen Cemaati ile Haşhaşilik arasındaki benzerliklere dikkat çeken makaleler yazmış, bu benzerlikler farklı yönleriyle televizyonlardaki tartışma programlarında konuşulur olmuştur.

Ancak Cemaat-Haşhaşilik benzerliğinin tarihi daha eskiye dayanmaktadır. İlk kez 13.07.1998 tarihinde İslâmcı yazar İsmail Nacar, *Cumhuriyet Gazetesi*'nde yayınlanan "Yeni Bir Bâtınî Tehlikesi" başlıklı yazısında şu ifadeleri kullanmıştır:

"Tarikatlar, 28 Şubat süreciyle birlikte tarihteki selefleri Batınilerin politikalarını ihya etmeye çalışıyorlar. Bu konuda kendi aralarında anlaşmış durumdalar. Bilindiği gibi Batınilikte gizlilik, daha doğrusu takıyye esastı... Neo Batıniler mevcut koşullar karşısında bu politikayı yeniden yürürlüğe koyma kararı aldılar. Örneğin, Fethullah Gülen "Küçük Dünyam" adlı anılar kitabında "Taktik ve stratejiler söylenmez. Söylendiği an onun bir taktik olma hüviyeti ortadan kalkar; stratejiler sadece tatbik edilir" diyor... Şu son aylarda adı etrafındaki tartışmaların artması karşısında da "Gerekirse bir mağaraya çekilirim" diyor. Bir insanın, bir Müslüman'ın kendisine yakıştıramayacağı mağara hayatı gibi bir yaşam biçimi de Batınilere aittir. Nitekim onların önderi Hasan Sabbah, Alamut kalesine taşındı ve Büyük Selçuklular'a karşı oradan mücadele etti... Onun içindir ki, çığ gibi büyüyen tehlike karşısında başta siyasal kadrolar olmak üzere herkesin yeniden düşünmesi gerekiyor. Dini çıkarlarına alet eden tarikatlarla mücadele etmek için özgür ve demokratik bir ortamda aklı ve bilimi esas alan bir düşüncenin insanlarımıza sunulması gerekiyor." (Nacar, 1998 akt. Altaylı, 2014).

Bu ifadelerde temel olarak iki noktanın önemi vurgulanmıştır. Bunlardan ilki, Cemaat yapılanmasının Şia'daki Bâtınî öğretileri referans almasıdır. Nitekim takıyye, Şia'da önceleri Ehl-i Sünnet'in baskılarından kurtulmak için zorunluluktan uygulanan bir stratejiyken, zamanla Şia'nın en önemli inanç esaslarından biri hâline gelmiştir (Evkuran, 2017:45-46). Sünni bir dinî yapılanmanın lideri olarak Gülen, takıyye yerine, *tedbir* kelimesini kullanmayı uygun görmüş olsa da yaptığı şey özünde aynıdır. Haşhaşiler olarak bilinen Bâtınî örgüt Nizari İsmailîleri de takıyye stratejisini

kullanmıştır. Haşhaşi militanları, suikast düzenleyecekleri devlet yetkililerinin güvenini kazanarak en yakınlarına sızmış ve burada *ölü hücre* modunda liderleri Hasan Sabbah tarafından kendilerine suikast emrinin verilmesini beklemişlerdir (Aydın, 2017:44).

İsmail Nacar'ın dikkat çekmeye çalıştığı diğer bir önemli nokta ise, 1998 yılında henüz Amerika'ya yerleşmemiş olan Gülen'in "*gerekirse bir mağaraya çekilirim*", sözü ile Hasan Sabbah'ın Alamut kalesine taşınmasındaki felsefe arasındaki benzerliktir. Nitekim Gülen, 1999'da Amerika'ya taşınmıştır. İkisi de izole bir hayat yaşadıkları yönünde bir imaj yaratmakla birlikte, amaçlarına ulaşmak için gerekli örgütsel faaliyetlerini kendileri için rahat, güvenli ve elverişli bir mekândan yürütme, koordine etme stratejisini izlemiştir.

Haşhaşiler ve FETÖ, izledikleri gizlilik politikasını uygulanabilir hâle getirmek için elverişli birbirine benzeyen teşkilat yapısı oluşturmuş ve hücre örgütlenmesini kullanmışlardır. Sabbah'ın planladığı yapılanmaya göre örgütün başında yani en üst dairede *Baş Dâi/Büyük Üstad* sıfatıyla kendisi bulunuyordu. Kendinden sonra gelen dairede *Büyük Dâiler* yer alıyordu. Sabbah'dan sonra gelen *Büyük Dâiler* ve *Dâiler* dairelerinde olanlara örgütün tüm doktrin ve sırları öğretiliyordu. Dâilerin altında ise, örgütün esaslarının bir kısmına vâkıf olmalarına izin verilen *Refikler/Yoldaşlar* veya *Lâsikler/Taraftarlar* yer alıyordu. Yapılanmanın en altında ise aslında örgütün hedeflerini gerçekleştirmede son derece önemli olan *Fedâiler* yani gerektiğinde örgüt için kendini feda edebilecek olan militanlar bulunuyordu (Aydın, 2017:16).

FETÖ için de bu tarz bir örgütlenme yapısı geçerli olup, yedi katlı hiyerarşinin en tepesinde *Kâinat İmamı* olarak Fethullah Gülen bulunmaktadır. Altıncı katta yönetici imamlar, beşinci katta ikincil imamlar, dördüncü katta büyük abiler ve ablalar, üçüncü katta alt düzeydeki abiler ve ablalar, ikinci katta aktif militanlar ve en alt basamakta sempatizan olarak da bilinen pasif tabaka bulunmaktadır (Özçelik, 2015:40).

Haşhaşi hareketi ile Gülen hareketinin karşılaştırılan yönlerinden biri diğeri ise, eleman devşirme şekilleridir. TBMM 15 Temmuz Darbe Araştırma Komisyonu Raporu'na göre, Eğitim almaları için aileleri tarafından Cemaat evlerine ve eğitim kurumlarına verilen gençler, zamanla ailelerinden bağları koparılarak, örgüt/cemaat liderinin emrini yerine getirmeye odaklanmış robotlar hâline getirilmiştir (TBMM,

2017). Hasan Sabbah'ın liderliğindeki Haşhaşi hareketinde de Fedaîler bu çerçevede eğitilmişlerdir. Ayrıca, bu dinî yapılanmaların mensuplarının liderlerinin emirlerini hayatları söz konusu olsa dahi yerine getirmeleri, dava için ölmenin verdiği şeref ve sonucunda içinde ebedi kalacakları cennete gidecek olmanın vermiş olduğu rahatlıktır. Bu durum bütün din referanslı yapılanmaların ortak bir niteliği olabilir. Bu nitelikteki örgütlerin militanlarının zihinlerine, örgütlerinin amacına ulaştığı takdirde adaleti tesis edeceği, davalarında haklı oldukları ancak zulme uğradıkları ve bu haklı dava uğruna canlarını feda ettiklerinde şehit olacakları inancı yerleştirilir. Haşhaşiler tarafından düzenlenen suikastlar ve FETÖ tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen suikastlar, 15 Temmuz darbe girişiminde vatandaşın üstüne ateş edilmesi bu inancın sonuçları olarak değerlendirilmelidir.

Necip Hablmitoğlu, Hrant Dink, Muhsin Yazıcıoğlu gibi suikastlar ile 28 Aralık 2011 tarihindeki *Uludere Katliamı*, 11 Mayıs 2013 tarihindeki *Reyhanlı Saldırısı* gibi terör saldırılarının FETÖ bağlantılı olduğu iddia edilmektedir. Bu özelliğiyle de Gülen Hareketi Haşhaşi hareketiyle birçok gazete köşe yazısında karşılaştırılmış, medyada bu tartışmalara sıkça yer verilmiştir.

Sonuç olarak, örgütlenme yapıları, gizlilik (tedbir/takıyye stratejisi), mevcut merkezi iktidara karşı duruşları, din referanslı olmaları, lider kültü algısına sahip ezoterik yapılanmalar olmaları ve şiddet kullanmaları bakımından Haşhaşi Hareketi ile Gülen Hareketi'nin benzer yapılanmalar olduklarına dair yaygın bir kanı bulunmaktadır.

4.2.2. Moonculuk Hareketi ve Gülen Hareketi

Doğu din ve felsefelerinin Hristiyanlıkla içiçe geçtiği, Mesihî yorumuyla dikkat çeken bir akımdır. Hareket, tamamen kurucu lider Sun Myung Moon tarafından şekillenmiş (Bıyık, 2003:95), ezoterik, din referanslı bir kült hareketidir.

Hareket'in lideri Moon, 1920 yılında, bugünkü Kuzey Kore sınırları içinde kalan Cheong-ju'da Konfüçyus öğretilerine inanan bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Moon 10 yaşındayken, ailesi Protestan Hristiyanlığın Presbiteryen mezhebini benimseyerek din değiştirmiştir. 10 yaşından itibaren Hristiyan bir ailede bulunan Moon için, hayatının en önemli gelişmesi 16 yaşındayken yaşanmıştır. İddiasına göre Paskalya sabahı İsa kendisine görünmüş ve kendisine ilâhî bir görev yüklemiştir. Moon, İsa'nın çarmıha gerilmesiyle tamamlamadığı *insanlığı kurtarmak*

misyonunu, bu görüşme ile artık kendisinin yüklendiğini iddia etmiştir (Bıyık, 2003:95).

Moon, Seul'e giderek bir teknik okulda eğitim almaya başlamış, kendisine görüldüğünü iddia ettiği İsa, İbrahim, Musa ve Buda rehberliğinde teolojisini oluşturmuştur. 1941'de Japonya'da elektrik mühendisliği okumaya başlayan Moon, 1944'te zararlı görülen düşüncelerinden dolayı tepki almış ve dört ay tutuklu kalmıştır (Anderson, 1983:210).

Öğretileri nedeniyle birkaç kez tutuklanan Moon, 22 Şubat 1948'de Kore'de tutuklanmış, beş yıl mahkumiyet almış ve bir çalışma kampına gönderilmiştir (Durst, 1984:65). Aynı yıl, sapık düşünceleri olduğu öne sürülerek mensubu bulunduğu Presbiteryen Kilisesi'nden atılmıştır. İki yıl sekiz ay çalışma kampında tutuklu kalan Moon, Birleşmiş Milletler'in Kore Savaşı'na müdahalesi sırasında Amerikan askerleri tarafından kurtarılmıştır (MacGregor, 1988:9).

Seul'de 1 Mayıs 1954'de *Dünya Hıristiyan Birliği için Kutsal Ruh Birliği* isimli özerk bir kilise kurmuştur (Barker, 1983:215). Bu kilise, hem kendisini destekleyenler hem de Hareket'e karşı olanlar tarafından *Birleştirme Kilisesi (Unification Church)* olarak bilinmektedir. Hareket'in adı ise, en yaygın kullanımıyla *Moonculuk*'tur. Kilise mensupları için ise, genel olarak kullanılan tabir *Mooncu*'dur (Bıyık, 2003:97).

Moon 1965'te dünya turuna çıkmış, bu turda Amerika'da birçok insanı kendisine bağlamış ve aldığını iddia ettiği vahiyler doğrultusunda 1971 yılında Amerika'ya göç etmiştir (Bıyık, 2003:97).

Moon, aldığını iddia ettiği vahiylerden oluşan *Divine Principle* kitabını yazmıştır. Bu kitap, Hareket'in kutsal kitabı sayılmış ve resmi doktrini ortaya koymuştur. *Divine Principle* aslında Moon'un yakın arkadaşı Hyo Won Eu tarafından kaleme alınan ve asıl adı *Wol-li Kang-ron (Prensip Üzerine Söylev)* olan eserin 1957'de basılmış hâlidir (Bıyık, 2005:276).

Moon'un oluşturduğu teolojinin temeli ağırlıklı olarak Presbiteryenlik mezhebinden oluşsa da, Uzakdoğu'daki dinler, mitolojiler, Çin felsefesine ait Yin ve Yang geleneğinden izler bulmak mümkündür. Bu bağlamda Moon Hareketi'nin senkretik bir özellik taşıdığını söylemek mümkündür. Bu akım, Hıristiyanlığın Doğu'ya uyarlanmış bir biçimi olarak görülmektedir. Moon'un *Divine Principle*'yi vahiy ürünü

olarak görmesi, vahiyler aldığını iddia etmesi, kendi Hareketini diğer Hristiyan yorumlarından ayrı görmesi, belli bir cemaatinin, ayrıca bir ibadet sisteminin olması, öğretilerin bir Hristiyanlık türevi olarak görülmemesiyle sonuçlanmış, araştırmacılar bu Moon Hareketi'ni yeni bir din olarak incelemişlerdir (Bıyık, 2005:276).

Moonculuk esas olarak insanın yaratılışı, düşüşü ve kurtuluşu faaliyetleri üzerine odaklanır. Kitaptaki “*yaratılış öyküsü*”ne göre; Tanrı önce kainatı, ardından da Âdem ve Havva'yı yaratmıştır. Ancak onları mükemmel yaratmayıp yanlarına yardımcı olarak Başmelek olarak Lüsifer'i vermiştir. Âdem ve Havva, Lüsifer'in yardımlarıyla mükemmelleşerek Tanrı'nın gerçek oğlu ve kızı olacaklar ve Tanrı ile bir olacaklardı. Tanrı, artık mükemmelliğe ulaşmış bu çifti evlendirecek ve onlardan mükemmel, Tanrı ile doğrudan iletişim kurabilen bir nesil oluşturacaktı. Bu konuma ulaşan Tanrı'nın iradesini bilerek, O'nun rızasına uygun bir hayat sürecekti ki, bu, Moon'a göre yeryüzünde *Tanrısallık Krallık* kurulması anlamına gelir. Ancak, Başmelek Lüsifer, Tanrı'nın Havva'ya duyduğu sevgiyi kıskanmış ve onu kandırarak ruhen cinsel ilişkiye girmek suretiyle Tanrı'nın plânını bozmuştur. Bu ilişki sonucunda henüz mükemmelleşme sürecinde olan Havva, yanlış zamanda, yanlış kişiyle olan ilişkisi neticesinde *insanlığı mükemmeleştirme sürecinin düşüşüne* sebep olmuştur. Havva, Lüsifer'le girdiği cinsel ilişkiden kötü unsurlar almış, sonra Âdem'i kandırıp onunla da ilişkiye girerek tüm insan nesline kökeni Lüsifer'e dayanan kötü unsurları taşımıştır. Burada dikkat edilmesi gereken, geleneksel Hristiyanlıkta olduğu gibi insanlığın düşüşünün *yasak meyve* hikâyesine değil, *yasak ilişki* hikâyesinde görülmesidir. İnsanlığı bu düşüşten kurtarıp Tanrısallık Krallığı tesis edecek olan kişi, Mesih'tir. Âdem prototipinde gelecek bu kişi, Âdem ve Havva için tasarlanan mükemmelleşme sürecini tamamlamıştır. Tanrı ile doğrudan iletişim kurma özelliğine de sahip olan Mesih, mükemmel bir eş sahibidir ve bu mükemmel ikiliden doğan insanlar da ideal/mükemmel kimselerdir. Bu şekilde, Mesih aracılığı ile bir kurtuluş süreci gerçekleşecektir. Bu süreçte yapılması gereken şey, Mesih'e itaat etmek ve onun yolundan gitmektir. Bu misyonu gerçekleştirmek için İsa gelmiş olsa da halkın bilgisizliği ve cehaleti onu çarmıha sürüklemiş, ideal eşi bulup evlenemediği için Tanrısallık Krallığı'nın inşasını sağlayamamıştır. Teolojik altyapısını böyle oluşturan Moon, sonra Mesih'in “*kim*”liği üzerinde durmuş, İncil'i kendi teolojisi çerçevesinde

yorumlayarak kendisini İsa'nın dünyaya tekrar gelişi olarak sunmuştur. 1992 yılında “*Tanrı beni Mesih olarak seçti...*” ifadesini kullanmıştır (Bıyık, 2003:100-102).

Moonculuk, tipik bir kült hareketinin özelliklerini taşımaktadır. Her şeyden önce Moonculuk, karizmatik bir lider olan Moon önderliğinde senkretik karakterde ve mistik bir tecrübeye dayanarak kurulmuştur. Moon, tanrısal bir misyon üstlenmiş ve tanrı tarafından mesih olarak seçildiğini ifade etmiştir. Mooncular bu şekilde bir öğretiyi benimseyerek kendilerini diğer dinî hareketlerden farklı bir yere koymuşlardır. Din referanslı, ezoterik bir kült hareket olan Moonculuk, diğer ezoterik yapılanmalar gibi dünyevî bir amaca hizmet etme arzusu taşımaktadır. Bunun için Mooncular, faaliyetlerini dünyanın farklı yerlerine, özellikle büyüebilmeleri için elverişli yerlere taşımak istemişlerdir. Hareketin lideri Moon, Kore’de milliyetçi ve muhafazakâr bir aile ortamında yetişmiştir. Moon, Kore’de komünizmin yayılmasını engellemek ve Kore’nin bütünlüğünü sağlamak kaygısı taşımaktadır. Hristiyanlık dini, komünizmin yayılmasını önleyecek bir panzehir olarak görülmüştür. *Unification Hareketi*’ni yönetmek için en uygun merkez olarak Amerika’yı gören Moon, önce Hristiyanları, sonra da tüm dinleri birleştirerek *Tanrı Krallığı*’nı tesis etmeyi amaçlamıştır. (Bodur, 2003:23-24).

Harekete eleman kazandırma yolları olarak Moonculuk diğer din referanslı ezoterik kült hareketlerle benzerlik teşkil etmektedir. Lofland, bunu geliştirdiği *süreç modeli* ile açıklamaktadır. Buna göre, kişinin yeni dinî hareketlerin etkisine girmeden önce bu harekete karşı ön eğilimi sağlayacak koşullar gerekmektedir. Kişide toplumsal bozuklukların, anominin neden olduğu bireysel gerilimler, kişiyi seküler yöntemlerden ziyade dinî yöntemlere veya dinî liderlere başvurmaya iter. Bu dinî çözümler ise, resmî dinî kanallar yerine yeni dinî oluşumlarda aranır. Potansiyel üyeler genellikle, hayatlarındaki ciddi dönüm noktalarından sonra bu hareketlere ilgi duymaya başlarlar. Kapalı cemaat yapılanmalarında duygusal bağlar ve yoğun bir etkileşim yaşanır. Moonculuk Hareketi’nde de cemaat mensuplarının düzenli olarak etkinliklere katılmaları beklenmektedir. Burada amaç, grup dışı sosyal hayatı önemsizleştirmek ve Hareket bünyesindeki faaliyetlerde sosyal ilişkiler kurmaktır. Moon’un üzerinde önemle durduğu *kilise evler* bu ilişkilerin kurulduğu kutsal mekânlardır (Bodur, 2003:26-28).

Unification Kilisesi, 1992 yılında Moon'u *Mesih* ilan etmiştir. Kilise, Moonculuk öğretilerinin hayata geçirilebilmesi için sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik alanda bir birliğin dünya ölçeğinde sağlanması gerektiğine inanmaktadır (Hargrove, 1979:339). Fakat bu, malî ve beşerî kaynaklar elverdiği sürece mümkün olabilecek bir idealdir. Yeterince güçlü kaynaklara sahip olmadığının bilincinde olan Unification Kilisesi, durumunu Hristiyanlığın ilk yıllarıyla özdeşleştirmiş, nasıl ki Hristiyanlık, karşısına çıkan zorluklara karşın dünya dini hâline geldiyse, kendisinin de bunu yapabileceğini varsaymıştır. Bu çerçevede, Unification Kilisesi'ne bağlı gençler, dünyanın çeşitli şehirlerinde propaganda yoluyla misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur. Coğrafi ve sosyal mobilitenin yoğun olarak yaşandığı çağımızda, aidiyet duygusunun bir ihtiyaç hâlini almış olması, pek çok yeni dinî hareketin olduğu gibi Moonculuk hareketinin de işini kolaylaştırmıştır. Ailelerinden uzakta yaşayan insanların herhangi bir krizle yüzyüze gelmeleri durumunda bir cemaate üye olmak, ruhsal ve duygusal anlamda kişiye büyük bir güven ve destek sağlamaktadır. Bu bağlamda Moon hareketi de birçok postmodern dinî yapılanma gibi taraftar kazanma sürecinde geliştirdiği tekniklerle taraftarlarının sayısını artırma çabalarına girmiştir (Bodur, 2003:26-27).

Moonculuk Hareketi, mensuplarının bağlılıklarını artırabilmek için, öğretilerinin inanılabilir ve makul hâle getirme gibi girişimlerde bulunur. Diğer birçok ezoterik kült hareketi gibi Mooncular da *düalistik* görüşten faydalanarak taraftar kaybına engel olmaya çalışır. Bu çerçevede harekete karşı olumsuzlukların şeytandan geldiğine, olumlu gelişmelerin ise, *Kutsal Ruh* sayesinde yaşandığı düşünülmektedir. Bu düşüncenin amacı, mensupların, harekete bağlılıklarını güçlendirmektir. Keza ulusal ve uluslararası boyutta yaşanan felaketlerin, çatışmaların ve diğer kötü olayların dünyanın sonuna geldiğini işaret ettiği ve bu yeni süreçte kurtuluşa ermek için Moonculuk Hareketi'ne katılmanın gerekli olduğu telkin edilmektedir. Diğer taraftan Moonculuk Hareketi Amerika'daki birçok postmodern dinî cemaatler gibi, kıyamet ile alakalı çeşitli tarihler öngörmüştür. Bu tarihler geçtiğinde kıyamet kopmayınca, kıyametin bazı aşamalardan geçerek koptuğunu ve bu süreçte sadece Moon Hareketi'ne katılanların rahata ve huzura kavuşabilecekleri iddialarıyla, ideolojik yapıda meydana gelen değişikliklerin Hareket'i dağıtması önlenmeye çalışılmıştır (Roberts ve Yamane, 2011:170-174).

Bununla birlikte Moonculuk Hareketi'nin öğretilerini mensupları için inanılabilir bir duruma getirme girişimlerinden biri olarak farklı dinlerden din adamlarını bir araya getirerek karşılaşılan sorunlara çözüm bulma çabaları çerçevesinde üye kaybını önlemeyi amaçladıkları bilinmektedir. Bu bağlamda hareket dâhilinde düzenlenen seminerler yapılmaktadır. Bu seminerler her ne kadar kendi öğretileriyle alakalı diğer dinlerden olan insanların düşüncelerini anlamak ve hangi noktalarda eleştirildiklerini öğrenmek ve eleştirilen noktaları düzeltme girişiminde bulunmak olarak algılansa da, bu tür faaliyetler kendi dünya görüşlerini, hoşgörülü ve makul, iletişime açık olduğu izlenimini vererek farklı dinlerden olan insanlara yayma amacı taşımaktadır. Nitekim 1968'de *Uluslararası Kültür Vakfı (ICF)* ve 1980'de kurulan *Yeni Ekümenik Araştırma Birliği (New-ERA)* gibi kiliseye bağlı örgütlerde sürdürülen etkinlikler, her ne kadar *dinler arası diyalog* misyonunun bir parçası olduğu izlenimi verilmeye çalışılsa da, esas gayenin farklı dinlere mensupların söylediklerinin kendi söylemleriyle örtüşen kısımlarının öne çıkarılması ve bunun, öğretilerinin haklılığının bir kanıtı olarak sunulması da, üye kaybını engellemeye ilişkin bir çalışma olarak değerlendirilebilir (Bodur, 2003:29-30).

Mooncuların önemli uygulamalarından biri, her yıl düzenlenen uluslararası toplu nikâh törenleridir. Belirlenen koşulları sağlayan, dünyanın çeşitli yerlerindeki Mooncular, ilan edilen belli bir tarihte toplanırlar. Daha önce birbirini görme ve tanıma imkânı bulamamış, ortak payda olarak Moon'u Mesih kabul eden bu insanlar, mekân olarak stadyumun kullanıldığı bir alanda toplanırlar. Moon tarafından önce iki gruba ayrılan gelin ve damat adayları, yine Moon tarafından eşleştirilir, kutsamalarını alan gelin ve damat adayları evliliklerini gerçekleştirir. Nikâh töreni, Mooncuların yaşamlarındaki en önemli olay, dinsel bağlamda da en büyük ritüeldir. Zira kutsama sırasında kurtarıcı Mesih'in kanının karıştırıldığı şarabı içmiş, yeminlerini etmiş, Şeytan'ın elinden ve safından kurtulup Tanrı safına geçmiş, asli günahlarından kurtulmuş ve yeni bir hayata başlamışlardır (Bıyık, 2005:105).

Moonculuk Hareketi, demokratik kapitalizmin küresel bir güç durumuna gelmesiyle birlikte eski değerlerin aşındığına, küresel boyutta piyasa ekonomisini benimsemekle birlikte aile benzeri toplulukların önemine de vurgu yapar. Amaçları sosyal, ekonomik bir ideal bir model oluşturmaktır. (Bodur, 2003:32).

Gülen Hareketi ile Moonculuk karşılaştırması Gülen Hareketi'nin ezoterik niteliğini anlamak ve anlamlandırmak bakımından önemlidir. İlâhiyatçı Hüsnü Ezber Bodur'un, 2003 yılında yayımlanan "*Moonculuk Hareketi ve Türkiye'de Benzer Bir Cemaat Yapılanmasının Sosyolojik Analizi*" adlı makalesi, 15 yıl önce, Moonculuk Hareketi ile Gülen Hareketi arasında yapısal, felsefi ve eylemsel birçok benzerlik ortaya koymuştur. Bu benzerliklerden en önemlisi, *ikisinin de koordine edildiği merkezin Amerika olduğu ve bu iki hareketin de CIA'nın Yeşil Kuşak Projesi'ne hizmet ettiği* iddialarıdır. Bu iddialar, Moon'un 1959'da, Gülen'in 1999'da Amerika'ya yerleşmesiyle, ayrıca Gülen'in Komünizmle Mücadele Dernekleri ile olan ilişkisi ve Moon'un Kore'nin bütünlüğü ve komünizmin yayılmasına karşı verdiği mücadele ile desteklenmektedir (Bodur, 2013: 23-25; Petek, 2017:54-57).

Moon ile Gülen Hareketi arasındaki ortak noktanın uluslararası aktörler tarafından şekillenmiş olması tartışmalarında haklı yönlerinin olması muhtemel gibi görünmektedir. Ancak bu benzerlikleri örgütlerin felsefi öğretileri, yapıları ve uygulamaları çerçevesinde ele almak, bu tarzdaki din referanslı yapıları tanımak, anlamak ve bunların toplumda yayılmalarına karşı önlem almak bakımından faydalı olacaktır.

Her şeyden önce Moonculuk Hareketi ile Gülen Hareketi'nin en önemli ortak yönleri ikisinin de *din referanslı, ezoterik kült hareketler* olmalarıdır. Aslında aşağıda sıralayacağımız diğer bütün ortak özellikleri, ikisinin de ezoterik birer kült hareket olmalarının doğrudan ya da dolaylı sonuçlarıdır. Bu gerçekliği birtakım argümanlarla desteklemek mümkün olabilir. Bu argümanlardan biri, Moonculuk Hareketi'nin ve Gülen Hareketi'nin lider kültünü sahip seçkinci yapılar olmalarıdır. Moon'un, Hz. İsa'nın kendisine görünmüş olduğunu, Hz. İsa'nın tamamlayamadığı Tanrı Krallığı'nı kurup insanlığı kurtarma misyonunu kendisine verdiğini iddia etmesi ve mensuplarının buna inanarak Moon önderliğindeki hareketi takip etmeleri, Moonculuk'un seçilmiş lider algısına dayalı bir lider kültü anlayışına sahip olduğunun kanıtıdır. Aynı şekilde, dördüncü bölümde *Gülen Cemaati'nin Lider Kültü ve Seçkinci Yapısı* başlığında bahsedildiği üzere, Fethullah Gülen'in de kutsal kişilerle görüşüğünü iddia ettiği rüyaları bulunmaktadır.

Moonculuk ve Gülen Hareketleri'nin *seçkinci anlayışlarının* diğer bir boyutu ise cemaatlerinin seçilmiş olduğuna yönelik inançtır. Fethulah Gülen, gördüğünü iddia ettiği bir rüyasını anlatırken cehenneme gidecekler arasında kendi müntesiplerinden kimsenin olmadığını ifade etmiştir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017:106). Cemaat mensuplarının ve onların Işık Evleri'nde yetiştirdiği Altın Nesil'in, insanlığı, mükemmel bir dönem olarak tasvir edilen Asr-ı Saadet dönemine taşımak için seçilmiş oldukları algısı yaratılmıştır. Aynı şekilde Moon'un da, üstlendiğini iddia ettiği Tanrı Krallığı'nı kurma vazifesi, sahip olduğu müritlerin mücadeleleriyle gerçekleştirebilecektir. Adem ve Havva'nın başaramadığı, Hz. İsa'nın ise, vefatı sebebiyle yarım bıraktığı, evlenip Tanrı iradesini bilen nesiller yetiştirme görevini Moon, eşi ve takipçileri, insanlığı kurtarmak adına üstlenmişlerdir.

Seçkinci anlayışın ve lider kültüne dayalı cemaat yapılanmasının doğal bir sonucu olarak bu iki örgütün de *mesiyanik* yapıda olduğunu söylemek mümkündür. İkisinin de ortak yönü, dünyada yanlış giden bir şeyler olduğunun farkına varmaları ve kötülöklere son vermek için harekete geçmeleridir. Moon ve Gülen, rüyalarında kutsal kişilerin kendilerine görünerek onlarla konuştuğu vazifeler verdiğini iddia ederler. Böyle yapmaları, müritlerinin nazarında, onları mesih/mehdî konumuna getirir. İnsanlığı zulümden kurtaracak, seçilmiş bir cemaatin karizmatik önderi, insanlığın kurtarıcısı algısı oluşturulur. Moon, Tanrı tarafından mesih olarak seçildiğini açıkça ifade ederken, Gülen açıkça söylememiş, ancak her fırsatta kendi kutsiyetine müritlerini ikna etmeye çalışan söylemlerde bulunmuştur. Bu söylemlerin başarıya ulaştığının en önemli kanıtı, Gülen'in mahkeme kararıyla mehdî ilan edilmesidir.

Gülencilik ve Moon hareketleri, *sembolik kavramlar üretirler ve bunlar senkretik yapıya sahip* hareketlerdir. Bilindiği gibi, Gülen'in mensuplarının dikkatini çekme, sohbetlerini daha ilginç kılma yöntemleri arasında ilginç rüyalar, efsaneler, dinî menkıbeler hatta Yunan mitolojileri bulunmaktadır. Gülen, bir yarı tanrı olan Herkül adlı mitolojik kahramanının adını, düşünce, fikir ve videolarının yayınlandığı bir internet sitesinde dahi kullanmıştır. Gülen, *Çağ ve Nesil 1* kitabında, kendisini, gücün sembolü yarı tanrı Herkül ile özdeşleştirmiştir (Gülen, 2011c: 30). Ayrıca Gülen, Hristiyanlıktan da birtakım unsurlar almış ve bunu Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasında akrabalık bağı kurarak gerçekleştirmeye çalışmıştır. Gülen, *Asrın Getirdiği Tereddütler 1* kitabında Cebrail'in Hz. Meryem'e, Hz. Muhammed'in ruhunu üflediği

ve Hz. Meryem'in Hz. İsa'yı, Hz. Muhammed'in ruhundan dünyaya getirdiğini ifade etmiştir (Gülen, 2011d:135). Biraz Yunan mitolojisinden, biraz Hristiyanlıktan, takıyye, mehdî/mesih, bâtinî unsurlar yönüyle bir Şia'dan etkilenmiş olan Gülen, İslâm öğretilerini bunlarla harmanlayarak din referanslı senkretik bir hareket oluşturmuştur. Moon ise, Konfüçyanist bir ailede büyümüş ve daha sonra Presbiteryen Protestanlık dinine mensup olmuştur. Öncülük ettiği hareket, Hristiyanlığın uzak doğu din felsefesine uyarlanmış bir yapılanma olarak bilinmektedir. Moon'un oluşturduğu teolojinin temeli ağırlıklı olarak Presbiteryenlik mezhebinden oluşsa da, Kore'deki diğer dinler, mitolojiler, Uzakdoğu kültür ve felsefesi, Çin felsefesine ait Yin ve Yang geleneğinden izler bulmak mümkündür. Bu bağlamda Moon Hareketi'nin senkretik bir özellik taşıdığını söylemek mümkündür. Moon, kutsal kitap olarak kabul ettiği *Divine Principle* adlı eserinin kendisine vahyedildiğini iddia etmiş ve öncülük ettiği hareketi, diğer Hristiyan ekollerinden farklı bir yere koymuştur (Bıyık, 2005:276). Gülen Hareketi'nde kutsal kitap olarak kabul edilebilecek bir metin olmamakla birlikte, bazı yazarlarca Gülen Hareketi'nin selefi olarak kabul edilen Nurculuk'ta (üçüncü bölümde bahsedildiği üzere), Risâle-i Nur Külliyyatı'nın kutsal metin kadar önemli kabul edildiği bir gerçektir.

Gülen ve Moonculuk hareketlerinin diğer bir ortak yönü ise *üye kazanma ve kazandıkları üyeleri cemaate bağlama yöntemleridir*. Bu iki postmodern dinî cemaatin eleman kazanmak için faydalandıkları en büyük fırsat, modernizmin inançları dışlayıcı, materyalist, bireyleri yalnızlığa ve kendilerine yabancılaşmaya iten yanı olmuştur. İnsanlar, Bauman'ın *Cemaatler* adlı kitabında ifade ettiği gibi, kendilerine sıcak, güvenilir ve samimî bir ortam olarak cemaatleri seçmişlerdir. Ancak birçok yeni dinî hareket arasından Gülen ve Moonculuk Hareketi gibi belli başlı birkaçının yükselmesi ve güçlenmesinin siyasi ve sosyo-ekonomik dış etkenlere dayalı nedenleri de vardır. İkisi de maddî anlamda büyük güç elde etmeyi başarmış cemaatlerdir. Bu sebeple reklam ve propaganda kanallarına büyük yatırımlar yapabilmişlerdir. Bu cemaatlerin üyeleri de mensup oldukları hareketin reklamını yapmakla görevlidirler. Yakın çevrelerindeki insanları sohbetlere götürerek üye devşirmeye çalışırlar. Moonculuk Hareketi tarafından yapılan lobicilik faaliyetleri, Gülen Hareketi'nin Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı organizasyonları, televizyon kanalları, gazeteleri, eğitim kurumları hep aynı amaca yöneliktir. Önemli ölçüde insan kaynağına ulaşmak adına

Moonculuk Hareketi de Gülen Hareketi de eğitime büyük önem vermektedir. İkisinin de üyelerinin toplandığı ve birbirleriyle sıcak, samimi dostluk ilişkileri kurduğu evler vardır. Gülen Hareketi'nde *ışık evleri*, Moonculukta ise *kilise evleri* aynı amaca hizmet etmektedir. Bu örgütlerde üyeler, liderin kutsiyetine ikna edilme, uhrevî kurtuluş vaadi gibi ödüllerle olduğu kadar iyi bir iş edinme, yurtdışında eğitim olanağı elde etme gibi dünyevî ödüllerle de cemaat içinde tutulur.

Fethullah Gülen'in olduğu gibi Moon'un da siyasetle ilişkisi iyidir. Üçüncü bölümde Gülen Hareketi'nin tarihçesine değinirken Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık yapmış isimlerle olan ilişkilerinden bahsetmiştik. Aynı şekilde Moon'un da Amerika'nın önemli siyasetçileriyle işbirliği içinde olduğu bilinmektedir (Bodur, 2003:34). Siyasî görüş olarak iki hareketin önderi de anti-komünist ve milliyetçidir. Fethullah Gülen, Erzurum'da doğup büyümüş, Dadaş kültürü içinde yetişmiş, komünizm düşmanı ve milliyetçi-muhafazakâr çizgide bir liderdir. Bunda, Erzurum'un coğrafi ve tarihsel özelliklerinin etkisinin olduğu iddia edilmektedir. Aynı şekilde, Kore'de yaşanan tarihsel süreçler, Moon'un anti-komünist, milliyetçi ve muhafazakâr çizgide olmasına neden olmuştur. Moon ve Gülen, dinin, komünist ideolojiye karşı panzehir etkisini fark edebilmişlerdir.

Gülen ve Moonculuk hareketleri siyasî ve sosyal konjonktür karşısında aynı esnekliği gösterebilmiş ve şartlardan faydalanmayı başarabilmiş yapılanmalardır. İkisi de yatırımları için gerekli olan şartları ve desteği neo- liberal siyasî ve ekonomi yapısından elde edebilmiştir. Postmodern siyasi ve sosyal ortamın çoğulcu, *herkes kendine göre doğrudur* felsefesi yeni dinî hareketlerin oluşması ve büyümeleri için son derece uygun bir zemin hazırlamıştır.

Gülen ve Moonculuk hareketlerinin piyasa ekonomisini yücelten anlayışları ile komünizm karşıtlıkları arasında nedensellik bağı olduğu kolayca görülebilmektedir. Her iki hareket de, küreselleşmeyle birlikte dünya ölçeğinde yaygınlık kazanmaya başlayan neo-liberal ekonomik modelin erdemlerinden bahsederek, mensuplarını çok çeşitli alanlarda yatırım yapmaya teşvik etmektedir. Bununla, örgüt için finansal destek elde edilmesi amaçlanırken aynı zamanda mensupların düşük ücret karşılığında çalıştırılmasıyla rekabetçi bir yapıya ulaşılır. Moon, çeşitli işletmeler yoluyla

yatırımlarını Amerika, Kore ve Japonya'da; Gülen ise, Orta Asya, Balkan ve Kafkas ülkelerinde yoğunlaştırmıştır (Bodur, 2003:35-36).

1990'ların ortalarından itibaren, laiklik karşıtı hareketlerin odağı hâline gelmekle eleştirilen Gülen Cemaati'nin liderine Amerika sahip çıkmış ve Fethullah Gülen 1999'dan itibaren Amerika'da yaşamaya başlamıştır. Aynı şekilde Moon da çalışma kampında tutuklu kaldığı sırada Amerikan askerleri tarafından kurtarılmış, bu kurtarılma sonrasında özerk kilisesini kurmayı başarmış ve ilerleyen yıllarda Amerika'da yaşamaya başlamıştır. Biri Türk diğeri Koreli olan bu iki lidere de Amerika'nın sahip çıkması ve ülkenin kapılarını ikisine de açması ile bu iki liderin anti-komünist tutumu ve piyasa ekonomisini şiddetle savunmaları arasında da bir nedensellik bağı olduğu söylenebilir. Zira Amerika, piyasa ekonomisinin, kapitalizmin dünyadaki en büyük kalesidir.

Moonculuk Hareketi ile Gülen Hareketi; mehdî/mesih inancı, kutsal lider anlayışı, insanlığı dünyevî ve uhrevî kurtuluşa erdirmeye idealleri gibi metafizik/mistik denilebilecek açılardan olduğu gibi; piyasa ekonomisi tarafında, Amerikancı, anti-komünist, milliyetçi-muhafazakâr ideolojilere sahip olmak gibi siyasî ve ekonomik açılardan da benzerlik teşkil etmektedir. Gülen Hareketi, dinî bir cemaat olarak kabul edilirken, bir darbe teşebbüsünde bulunduktan sonra terör örgütü olduğu üzerinde bir uzlaşım sağlanmıştır. Moonculuk Hareketi'nin herhangi bir şiddet eylemi bilinmemektedir. Ancak, yukarıda açıklamaya çalıştığımız özelliklerinden dolayı bu hareketler, lider kültü anlayışına dayalı, din referanslı ezoterik yapılanmalardır.

SONUÇ

Kelime anlamı olarak cemaat, bir insan topluluğunu ifade eder. Alman sosyolog Tönnies, *Cemaat ve Cemiyet* isimli eserinde cemaat ve cemiyet kavramlarını farklı anlamlarda iki sosyolojik olgu olarak ele almıştır. Tönnies'e göre aralarındaki fark temel olarak cemaat olgusunun insanlığın eski dönemlerinde, medeniyetin geri bir safhasında kalmış olmasından, gelenekselliği temsil etmesinden; cemiyet kavramının ise medeniyetin ileri aşamalarının bir ürünü olmasından ve moderniteyi temsil etmesinden kaynaklanmaktadır. Batılı bilim insanlarının temsil ettiği ilerlemeci anlayışa göre, bir kez cemiyet aşamasına geçildiğinde, cemaat aşamasına dönüş mümkün değildir.

Modern çağın bir devamı, bir sonraki aşaması olarak kabul edildiği gibi; modern çağdan bir kopuş ve ona bir tepki olarak kabul edilen post-modern çağda, dünyanın birçok ülkesinde insanların cemaatlere gösterdiği itibar Batılı ilerlemeci düşüncenin yarıldığını, sosyolojik olarak her zaman doğrusal bir ilerlemenin mümkün olmadığını göstermiştir. Moderniteyle birlikte cemiyet aşamasındaki toplumun, cemaatleşmeye geri dönüş isteği, Bauman'a göre, modernitenin bireyi yalnızlığa iten, çıkarların çatıştığı ortamından kurtulmak isteyip, güvenli, samimi ve sıcak bir ortama duyduğu ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır.

Türkiye'de ve Amerika'daki yeni dinî hareketler ve bu oluşumlara verilen destek, Bauman'ın tezini haklı çıkaran gerçekliklerdir. Modernizmin; aile, akrabalık gibi geleneksel bağları aşındırdığı ve bireyleri yalnızlaştırdığı sıklıkla tekrar edilen klişelerdir. Modernizmin yarattığı bu boşluğu doldurmak için bulunan basit ve pratik bir çözüm gibi görünen cemaatleşme, toplumlar ve devletler üzerinde yarattığı etkiler itibarıyla incelendiğinde, yardımlaşma, dayanışma, sıcak bir ortam sunma gibi iyi niyetli çabalardan çok daha fazlasını içerdiği anlaşılmaktadır.

Bütün cemaatlerin dinî yapılanmalar olduğunu söylemek doğru değildir. Cemaatler, hemen her toplumda meydana gelebilen sosyolojik yapılanmalardır. Bir cemaat dinî amaçlarla olabildiği gibi, kültürel veya siyasî amaçlarla çerçevesinde de kurulabilir.

Dinî veya seküler bir felsefe etrafından biçimlenebilen cemaatlerin ortak özellikleri, hiyerarşik örgütsel yapıları, dayanışma ve yardımlaşma ruhuna sahip olmaları, cemaatin davası için adanmış müntesiplerin varlığı, içe kapalı bir örgütlenme biçimleridir. Cemaatlerin seküler veya dinî öğretileri sorgulamaya kapalıdır. Cemaat bünyesinde *müminlik* kavramı, dinî olduğu gibi dünyevî bir değere iman etme anlamı da taşıyabilir. Cemaat, dinî de olsa seküler de olsa müntesibine güvenli ve huzurlu bir dünyanın sınırlarını çizmiştir ve o sınırlar dışında kalan alan güvenli ve huzurlu değildir. Bu bağlamda, dinî veya dünyevî değerleri kutsallaştıran, eleştirel düşünceden ve sorgulamadan uzak her türlü gruplaşmanın iyi-kötü, doğru-yanlış, biz-öteki bağlamlarında bir *düalizm* yarattığını söylemek mümkündür.

Türkiye özelinden bakıldığında, cemaat denildiğinde dinî bir yapılanma akla gelmektedir. Türkiye’de modernizmin seyri, Batılı ülkelerde olduğundan daha farklı ve geç gelen bir süreci anlatır. Kısaca ifade etmek gerekirse, Tanzimat dönemi ile başlayıp, Cumhuriyet’in ilanından sonra Cumhuriyet devrimlerinin topluma özümsetilmeye çalışıldığı süreç, Türkiye’de modernleşmenin öyküsünü anlatır. Türkiye’deki toplumsal çatışmaları temelde merkez-çevre ilişkileri bağlamında ele alan Şerif Mardin, modern Türkiye’de cemaatleşmeyi de bu çerçevede ele alır. Mardin’e göre merkez; sekülerleşme, Batılılaşma, modernleşme adına, çevrenin sıkı sıkıya bağlı olduğu din olgusunu tahakküm altına almaya çalışmış, tekke ve zaviyeleri kapatmış, kamusal alanda dinin yaşanmasını kısıtlamış ve hatta engellemiştir. Kısacası modernizasyon uğruna sekülerizm dayatılmış, gerekirse bunu yapmak için askerî müdahaleler kullanılmıştır. Cumhuriyetin erken dönemlerinde, çok partili hayata geçme çalışmalarının başarısızlıklarla sonuçlanması ve 27 Mayıs askerî darbesi bu çerçevede değerlendirilebilir. Dinî cemaat oluşumlarına verilen destek, çevrenin, merkezin bu tutumuna verdiği bir tepkidir.

Sosyo-ekonomik, siyasi ve tarihsel birçok nedenden dolayı, Türkiye’de cemaatleşme eğiliminin fazla olduğu ve çok sayıda dinî cemaatin bulunduğunu ve bunların büyük bir toplumsal desteğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, Türkiye’nin genel olarak muhafazakâr bir toplum yapısına sahip olmasından, sorgulamaya ve eleştirel kültüre kapalılığından, ekonomik birtakım temel ihtiyaçları tek başına temin edemeyecek durumda olan kesimin büyüklüğünden ve daha birçok farklı sebepten kaynaklanabilir. Türkiye’de seçmen kitlesinin büyük bir çoğunluğunu oluşturan

muhafazakâr kesimin cemaatlere verdiği destek, önemli siyasi sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçlardan biri, neo-liberal siyasetin ve güçlü demokratik olanakların ılıman atmosferinden yararlanan, ancak kendi içsel yapısında hiç de demokratik ve ılıman olmayan cemaatlerin siyasi hayatta önemli bir yer edinmesidir. Diğer bir sonuç ise, popülist siyasi partilerin ve iktidarı elde eden siyasi liderlerin, oy kaygısıyla bu cemaatleri desteklemeleri ve nihayetinde bürokrasiyi cemaatleştirmeleridir.

Türkiye’de cemaat deyince ilk akla gelen Gülen Hareketi, böyle bir ortam içinde serpilmiş ve güç kazanmıştır. Gülen Hareketi, liderinin dinî ve geleneksel söylemleri ön plâna çıkarmasıyla dinî bir cemaat olarak kabul edilmiştir. Ekonomik açıdan zayıf kesimlerden gelen öğrencilere yurt, dersane gibi hizmetler sunması ve diğer hayırsever sivil toplum faaliyetleri bakımından sivil bir hizmet hareketi olarak görülmüştür. Türkçe Olimpiyatları, yurtdışında açtığı Türk okulları bakımından Türk milliyetçiliğini ön plâna çıkaran bir teşkilat olarak desteklenmiştir. Yaptığı yatırımlarla ekonomiye katkısı olan ve birçok insana istihdam sahası açan bir girişimcilik örneği olarak da alkışlanmıştır. Ancak, kamuoyunun büyük bir kesimi için uyanış süreci olan 17-25 Aralık 2013 tarihinde başlayan ve 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişimiyle son bulan zaman dilimi, bir zamanlar Gülen Hareketi’ni kutsayan insanlara, bu yapılanmanın farklı bir yüzünü göstermiştir.

15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişiminde, İslâmî değerlere bağlılığından şüphe duyulmayan bir cemaatin kendi okullarında dinî değerlerle yetiştirdiği askerlerin sivil insanlar üzerinde uyguladığı şiddet *alın secdeye değenden zarar gelmez* anlayışını geçersiz kılmıştır. Bu tarihte, bir dinî cemaatin içinde barındırdığı potansiyel şiddet açığa çıkmış ve öncesinde Gülen Hareketi’ni var güçleriyle destekleyen birçok yazar, akademisyen, siyasetçi, ilahiyatçı, bürokrat bu olay sonrasında var gücüyle Gülen Hareketi’ni FETÖ olarak lanetlemiştir. Ancak, Fethullah Gülen önderliğinde kurulan, gelişen ve nihayetinde devlete paralel bir yapı meydana getirecek gücü elde eden örgüte karşı, öteden beri olumsuz bir duruş sergileyen, hükümeti ve kamuoyunu bu örgüte karşı uyaran akademisyenler ve yazarlar da mevcuttur.

Buradan hareketle, Fethullah Gülen Hareketi’nin hayırsever, iyi niyetli ve sivil bir hizmet hareketiyken belirli birtakım süreçler sonucunda mı darbeci bir terör örgütüne

dönüştüğü; yoksa en başından beri bünyesinde şiddet unsurları mı ihtiva ettiği sorunsalı üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir meseledir. Bu sorunun cevabı, Gülen Hareketi'ni darbeci bir terör örgütüne dönüştüren saikler analiz edildiğinde aydınlatılabilir.

Gülen Hareketi'ni dinî bir cemaatin ötesinde ekonomik ve beşerî anlamda devletle rekabet edebilecek düzeye getiren nedenler; öncelikle Hareket'in kurulduğu ve gelişmeye başladığı tarihsel süreç içinde yaşanan sosyo-kültürel, siyasi ve sosyo-ekonomik ortamlar ve bununla birlikte uluslararası ortamda cereyan eden birtakım gelişmelerle bağlantılıdır. Gülen Hareketi'nin en hızlı gelişiminin 12 Eylül 1980'deki askeri darbeyi takip eden sürece denk gelmesi bu sebepten ileri gelir. 1980 sonrası süreçte Türkiye'nin muhafazakârlaşması, komünizme karşı gösterilen tahammülsüzlük, neo-liberal ekonomi politikalarına yöneliş, ideoloji olarak Türk-İslâm anlayışının yükselişi Gülen Hareketi'nin yükselişi açısından elverişli bir ortam hazırlamıştır. Gülen Hareketi'nin temsil ettiğine inanılan anti-komünist, dinî, millî ve geleneksel değerleri ön plâna çıkaran felsefe, farklı görüşlerdeki geniş halk kitleleri ve siyasîler tarafından teveccüh görmüştür. Bu teveccüh, liyakat kültürünün zayıf olduğu bir toplumsal yapıda, Gülen Hareketi mensuplarının devlet bürokrasisinde ve siyasette önemli mevkiele elde etmesi sonucunu doğurmuştur. Gülen Hareketi'nin temsil ettiği dinî ve millî felsefenin, komünizme karşı ideolojik bir savaş hâlinde olan ABD'nin çıkarlarıyla örtüşmesi, Gülen Hareketi'nin uluslararası ortamdaki en güçlü müttefiklerinin de belirleyicisi olmuştur.

Dünyada cereyan eden ve Türkiye'de siyasî, ekonomik, politik, sosyal birçok önemli sonuç doğuran ideolojik savaşta yaşanan süreç, Gülen Hareketi'nin hangi şartlar altında darbe yapabilecek boyutta bir güce eriştiğini açıklamak konusunda kısmen aydınlatıcı olsa da, neden darbe yapma gibi bir girişimde bulunduğunu açıklamak bakımından yeterli değildir. Ekonomik ve siyasî anlamda güç elde etmek isteyen bir dinî cemaatin, istediği gücü ve büyüklüğü elde ettikten sonra neden darbe yapma gibi bir girişimde bulunduğunun cevabı, örgütün kendi iç dinamiklerinde, felsefesinde aranmalıdır.

Bu bağlamda Gülen Hareketi'nin göz önünde bulundurulması gereken özelliklerinden biri; *örgütsel yapısıdır*. Gülen Hareketi'nin örgütsel yapısına bakıldığında; birbirinden

farklı iki yönü olduğu ortaya çıkar. İlki, kamuoyuna ve medyaya gösterilen sivil ve şeffaf hizmet hareketi yönüdür. Gülen Hareketi'nin kamuoyuna gösterdiği bu yönünde örgütsel ilişkiler gevşek ve Fethullah Gülen'in ılımlı, demokratik söylemleri doğrultusunda çerçevelendirilmiş hoşgörölü, hayırsever bir yapı imajı söz konusudur. Oysa gerek *17-25 Aralık operasyonları* ve gerekse *15 Temmuz darbe girişimi* olayları, kamuoyuna, Gülen Hareketi'nin yarattığı imajdan farklı bir yönünü daha ortaya koymuştur. Gülen Hareketi'nin bu yönüyle, dışa kapalı, katı bir hiyerarşik ilişkiler ağına sahip, itaat kültürüne dayanan, eleştirel düşünceye kapalı bir dinî cemaat yapılanmasıdır. Bu hiyerarşik yapılanmada otoritesi sorgulanamaz ve hatta mensuplarınca doğa-üstü birtakım özelliklere sahip olduğuna inanılan bir *Kâinat İmamı* vardır.

Kâinat İmamı olarak kabul edilen Fethullah Gülen'in, Cemaat mensupları nezdindeki algısı, Gülen Hareketi'nin göz önünde bulundurulması gereken diğer bir önemli özelliğidir. Bu noktada, örgütün mesihanik yapısı ortaya çıkar. Gülen'in söylemlerinde, mehdî olduğunu açıkça ifade etmese de, kendisinin önderlik ettiği cemaatin bir misyonu olduğunu ifade eden söylemleri mevcuttur. Mehdî-mesih itikadındaki, dünyada bozulan düzene ve hüküm süren zulme, seçilmiş bir mehdînin son vereceği anlayışı, Gülen Hareketi'nin *Işık Evleri*'nde yetiştireceği *Altın Nesil*'in, Hz. Muhammed dönemini temsil eden *Asr-ı Saadet* düzenini tesis etme idealinde somutlaşmıştır. Fethullah Gülen, söylemlerinde sık sık, Cemaat mensuplarının bu kutsal dava için yapmaları gereken fedakârlıklar olduğundan bahsetmiştir. Bazı söylemlerinde *mesih merkebi* olduğunu ifade eden, bazı söylemlerinden mesihin Cemaat olduğu anlaşılan Gülen, kendisinin mehdî/mesih olduğunu açıkça söylememiş olsa da, Cemaat mensuplarının kendisine böyle bir anlam yüklediği görölmektedir. 15 Temmuz 2016'da Türk Silahlı Kuvvetleri'ne yerleştirilmiş Cemaat mensupları tarafından gerçekleştirilen darbe girişimi bir anlamda mesihanik bir dinî cemaatin inancını hayata geçirmek adına bir girişim olarak görölebilir.

Gülen Hareketi'nin göz önünde bulundurulması gereken diğer bir özelliği seçkinci yapısıdır. Seçkincilik özelliğinin iki farklı boyutu vardır. İlk boyutu; Fethullah Gülen'in sorgulanamaz otoritesine dayanan lider kültü anlayışıdır. Fethullah Gülen'in önderlik ettiği cemaate kendi adını vermesi ve mensuplarının *Fethullahçılar* olarak bilinmesi bile lider kültürünün açık kanıtı olarak gösterilebilir. Mensupları, Fethullah

Gülen'in birtakım mistik özellikleri olduğu konusunda, rüyasında kutsal kişilerle görüştüğü konusunda hemfikirdir. Mehdi/mesih meselesinde bahsedildiği gibi, Fethullah Gülen ve cemaati, kutsal bir vazifeyi ifa etmek adına seçilmiştir. Seçkinciliğin ikinci boyutu ise, Gülen'in amaçlarını gerçekleştirebilmek için seçkin bir kadroya duyduğu ihtiyaçta ortaya çıkar. *Altın Nesil* olarak bilinen bu seçkin kadronun vazifesi, Türkiye'de ve dünyada iktidar sahibi olup, *Asr-ı Saadet* düzenini tesis etmektir. Gülen Hareketi'nin, en büyük yatırımlarını eğitim alanında yapmış olması, amaçlarını gerçekleştirmek için yetiştirilmesi gereken bu seçkin kadroya duyduğu ihtiyaçtan ileri gelir.

Gülen Hareketi'nin göz önünde bulundurulması gereken bir diğer özelliği ise, Cemaat mensuplarının takıyye anlayışı ile hareket etmesidir. Gülen, takıyye kelimesini açıkça söylemekten kaçınmış, bunun yerine tedbir kelimesini kullanmıştır. Hizmetin bekası için dinen haram sayılan şeylerin helâl olabileceğini ifade eden Gülen, 28 Şubat sürecinde ana mesele hâline gelen başörtüsü hususunda bile esneklik göstermiştir. Takıyye yapma davranışı, kamuoyunda Cemaat'i ılımlı ve barışçıl bir dinî görüşün temsilcisi hâline getirmiş, bu sayede Cemaat birtakım liberal, seküler çevrelerin de desteğini almış, desteğini almadıkları tarafından bile kabul edilebilir, zararsız bir yapılanma sayılmıştır. Cemaat, kuruluşundan itibaren amaçlarını gerçekleştirmek için katettiği yolda, takıyye anlayışı ile bir kısım çevrenin desteğini alarak ve bir kısım çevre tarafından hoşgörülle karşılanıp göz yumularak kendisine ihtiyacı olan hareket alanını sağlayabilmiştir.

Kısacası, Türkiye'nin içinde bulunduğu koşulların ve uluslararası konjonktörün sağladığı ortamda doğup büyüyen, gelişen ve önemli ölçüde bir güç elde eden Gülen Cemaati'ni darbeci bir terör örgütü hâline getiren saikler esas olarak örgütün kendi iç dinamiklerinde ve teolojik kökeninde saklıdır. Örgütün sahip olduğu kapalı, hiyerarşik, seçkinci yapı; mesihanik anlayışı ve takıyyeci davranış biçimi, itaat kültürü ve kendisi gibi inanıp düşünmeyenlere karşı tavrı farklı bir örgüt kültürü meydana getirmiştir. Bu örgüt kültürünün ihtiva ettiği şiddet potansiyeli, elverişli siyasî, ekonomik ve toplumsal şartlarda beslenmiş ve nihayetinde bu potansiyel açığa çıkarak 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimine neden olmuştur.

Bu potansiyeli açığa çıkaran nedenlerden en önemlisi, Türkiye’de öteden beri mevcut bulunan devlet geleneği içerisindeki darbe kültürüdür. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden beri, modernleşme çabaları doğrultusunda, modernleşmeye karşı olduğu varsayılan grupları baskı altına almak için kullanılan askerî müdahaleler, Cumhuriyet döneminde neredeyse her on yılda bir yaşanarak kanıksanmıştır. Her bir darbe ve muhtıranın gerekçesinde, laikliği tehdit eden irticai akımlar veya milliyetçiliği ve devletin bekasını, birliğini tehdit eden komünizm hedef alınmıştır. Böylesine bir darbe kültürünün içinde gelişim gösteren bir dinî cemaat olan Gülen Hareketi, hiçbir muhtıra veya darbeye karşı durmamış, hepsini destekleyici bir tutum sergilemiştir.

Ezoterik yapılanmalar; dünyevî amaçlara sahip olmakla birlikte dinî ve kutsal değerleri söylemlerinde bulunduran, mistik özelliklere sahip, seçkinci, dinlerin teolojilerinden meşruiyet elde etme amacı taşıyan, kutsal varlıkların özelliklerini liderlerine atfeden yapılanmalardır. Ezoterik yapılanmalarda sıklıkla bir davranış biçimi olarak takıyye kullanılır. Çünkü bu tarz yapılanmaların amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için sırların saklanması ve tedbirli olmak önemlidir. Ezoterik yapılanmalar, hiyerarşik bir biçimde örgütlenmiştir. Lider kültü anlayışına sahip bu tip yapılanmalarda liderin otoritesi sorgulanamaz. Grup üyelerinin ilişkileri birbirleriyle samimi ve güven esasına dayanır. Mesihane yapıya sahip olan ezoterik örgütler kendilerince kötülük olarak görülen şeylerin yok edilmesiyle motive olmuştur. Ezoterik yapılanmaların bu özellikleri, Gülen Hareketi’nin örgütsel yapısı ve teolojik felsefesiyle örtüşmektedir. Dolayısıyla Gülen Hareketi’nin lider kültü anlayışına sahip ezoterik bir yapılanma olduğunu söylemek mümkündür.

Tarihte ve günümüzde, farklı ülkelerde pek çok ezoterik yapılanma olduğunu söylemek mümkündür. Bu ezoterik yapılanmalar, dinî cemaat olabildiği gibi, seküler de olabilir. Örneğin, ırkçı amaçlarla örgütlenmiş ezoterik yapılanmalar da görülmüştür. Ancak, en çok gündemde olan ve konuşulan ezoterik örgüt biçimleri dinî cemaatlerdir.

Bazı çevreler tarafından, Gülen Hareketi’nin, başka bir dinî cemaat olan Nur Hareketi’nin ardılı olduğu, iddia edilmektedir. Bu iddialara göre, Gülen Hareketi, felsefe olarak Nur Hareketi’nin öğretilerine göre şekillenmiştir. Diğer taraftan, Gülen

Hareketi'nin, Nurcular ve Risâle-i Nurlar üzerinden meşruiyet ve destek sağlamak üzere, onları kullandığını iddia edenler de bulunmaktadır. Ancak, Nur Hareketi'nden kopmuş bir grubun Fethullahçılar grubunu oluşturduğu, Fethullahçılar'ın cemaat evlerinde ve yurtlarında sıklıkla Nur Risaleleri okutulduğu bilinmektedir. Gülen Hareketi, mehdî/mesih, deccal, seçkincilik, liderlerine kutsal özellikler atfetme ve birtakım mucizelere sahip olduğuna inanma gibi birtakım ezoterik özelliklerini Nur Hareketi'nden miras almıştır.

Türk-İslâm tarihinin en meşhur ezoterik örgütlenmelerinden biri Haşhaşiler olarak da bilinen Nizari İsmailîleri'dir. Haşhaşiler, Şia'daki imamet inancından dolayı, Fatimî devletinde İmam Cafer Sâdık'ın oğlu İsmail'in neslinden olan Mustalî'nin imam (devlet başkanı) olması gerektiğini savunan bir gulat-ı Şia koludur. İsmailî din adamı Hasan Sabbah tarafından 1090 yılında örgütlenen bu örgüt faaliyetlerine Fatimî devleti sınırları içinde başlayıp zamanla Büyük Selçuklular içinde özerk bir hâle gelmiştir. Sünnî İslâm felsefesini benimsemiş olan Büyük Selçuklu yönetimine karşı yıpratma savaşı açan Haşhaşiler'in, gizli yapılanmaları, örgütsel yapılanmaları ve örgüt içi hiyerarşileri, takıyye-tedbir davranışını benimsemeleri bakımından Gülen Hareketi ile benzediği iddia edilmiştir. Hatta Haşhaşiler'in suikastlarını, Gülen Cemaati tarafından gerçekleştirdiği iddia edilen suikastlara benzediğini iddia edenler de olmuştur. Gülen Hareketi ile Haşhaşilik arasındaki mukayese, pek yeni bir şey olmasa da, 17-25 Aralık operasyonları ve 15 Temmuz darbe girişimi sonrası sıklıkla gündeme gelmiştir.

Ezoterik yapılanmaların farklı din ve kültürlerden örnekleri de mevcuttur. Bunlardan en meşhur olanlarından biri Moonculuk Hareketi'dir. Sun Myung Moon tarafından 1954 yılında Kore'de kurulan bu hareket, Amerika'da büyüüp faaliyet göstermiş, Konfüçyanist öğretileri Hristiyanlığın Protestanlık mezhebiyle sentezleyerek kendine ait bir teoloji oluşturmuştur. Hareketin lideri Moon, mesih olduğunu açıkça ilan etmiş, insanlığı ilk günahın düşüşünden kurtarma misyonunu üstlenmiştir. Dünyanın her tarafından çok büyük bir destek alan ve maddî ve beşerî anlamda önemli ölçüde güç elde eden Amerikan destekli bu ezoterik yapılanmanın mensupları, liderlerinin kutsiyetini kabul etmiştir. Moonculuk Hareketi, Amerikan destekli olması, mesiyaniyet yapısı, seçkinci anlayışı, müritlerini *kilise evleri* denilen mekanlarda yetiştirmesi, melez ve senkretik olması, entelektüel çevrelerin desteğini kazanması, komünizm

karşıtlığı ve piyasa ekonomisini benimseyen milliyetçi-muhafazakâr ideolojisi, medyatikliği ve popülerliği bakımından Gülen Hareketi ile benzetilmektedir.

Görüldüğü gibi, tarihin farklı zamanlarında ve farklı dinî temellere, öğretilere ve kültürlere mensup ezoterik örgüt örnekleri mevcuttur. Bunlar, dinî öğretileri ve içinde bulundukları kültür ne olursa olsun, amaçlar ve bu amaçlar uğruna kullanılan araçlar bakımından benzerlik göstermiştir. Bütün din referanslı ezoterik cemaatlerin şiddet kullandığını söylemek mümkün olmamakla birlikte, sosyal ve siyasi olarak yıkıcı veya yıpratıcı etkilere sahip olduklarını söylemek mümkündür.

Türk-İslâm kültürü, tarihten getirdiği gelenek, inanç sistemi, itaat anlayışı olarak dinî cemaatlerin oluşumu ve gelişimi için verimli bir zemindir. Ayrıca, Türk devlet geleneği tarihsel bir bütünlük içinde düşünüldüğünde, devlete kutsal ve tanrısal bir nitelik atfedildiği ve bu kutsiyeti tehdit eden durumlarda askeri bir müdahalede bulunmak suretiyle devletin bekasının sağlanmaya çalışıldığı gerçeği görülmektedir. Kısacası, Türk devlet geleneğinde darbeci bir kültürün egemen olduğunu söylemek mümkündür. Darbe kültürü, çoğunluğu askerlerden oluşan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin devlet yönetimini darbeye ele geçirdiği Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde çarpıcı bir biçimde kendini göstermiştir. Cumhuriyet döneminde de bu kültür değişmemiş, 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980, 28 Şubat 1997, 27 Nisan 2007'de darbeler veya daha küçük çağı askerî müdahaleler biçiminde cereyan etmiştir. Bunların hepsinin dayandığı gerekçe temelde aynıdır: Devletin ve milletin birliğini ve bütünlüğünü korumak, laiklik ilkesine yönelik tehditler, yıkıcı ve bölücü mihrakların faaliyetleri, devletin başlıca organlarıyla işlemez hâle gelmesi ve sair... 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişiminin metnine bakıldığında da diğer darbe ve askerî müdahalelerle aynı gerekçeleri kullandığı görülmektedir. Diğer bütün darbeler ve askerî müdahaleler gibi, 15 Temmuz darbe girişimini besleyen önemli unsurlardan biri de Türk devlet geleneğine yerleşmiş olan darbe kültürüdür.

Neticede, eleştirel ve sorgulayıcı düşünceye dayalı bir demokratik kültür oluşamamış, iktidarı elde eden her bir grup muhalefette kalan diğer bir grubu tehdit olarak görerek, müdahalelerle susturmaya çalışmıştır. Çok partili hayata geçiş döneminde yaşananlar, Demokrat Parti iktidarı ele geçirdikten sonra muhalefet üzerinde uyguladığı baskıların 27 Mayıs darbesi ile sonuçlanması, 12 Mart muhtırası ile solculara uygulanan zulüm

bu tahakkümün örnekleridir. Her askerî müdahale, tek bir resmî ideolojiyi toplumun her kesimine dayatmayı amaçlamıştır. 12 Eylül 1980 askerî darbesinin Türk-İslâm sentezini resmî ideoloji olarak kabul etmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Keza, 28 Şubat 1997’de gerçekleştirilen muhtıra da laiklik hassasiyetiyle dindar-muhafazakâr çevrelerin üzerinde bir baskı kurmuştur. Bu baskı, bir anlamda dindar-muhafazakâr çevrelerin güçlenmesiyle ve iktidara gelmesiyle sonuçlanmıştır.

Laiklik ilkesinin gereklerinden biri olan, din ve vicdan hürriyeti ve devletin bütün inançtan olan kesimlere eşit mesafede durması da gruplaşmanın engellenmesi bakımından önemli ve hatta gereklidir. Ancak laiklik ilkesinin uygulanırken, bu ilkenin dindar insanlar üzerinde bir baskı aracı hâline gelmesi de tehlikelidir. Çünkü Türkiye’nin modernleşme sürecinde yapılan bu yanlış, dinî grupların kamusal alanda göz önünde bulunmamak için, gizli bir biçimde örgütlenmelerine ve faaliyet göstermelerine neden olmuştur. Sünni İslâm inancını benimsemiş olan Gülen Cemaati’nin dışarıya karşı göstermiş olduğu sivil toplum yapılanması görüntüsünün ardındaki gizli, ezoterik, karanlık yönü bu hataların bir sonucu olarak görülebilir. Baskıcı ve müdahaleci bir sosyolojik yapıda, kültürel ortamda varlık gösteren bir dinî cemaat, son kertede baskı ve müdahale yoluyla dünyevî iktidarını kurma yolunu seçmiştir. Mesihane, toplumsal nizamı tesis etme hedeflerine sahip, hiyerarşik ve itaat kültürüne sahip, davasına adanmış bir cemaatin ideallerine kavuşabilmek için şiddet kullanabilme potansiyeli taşıdığını söylemek gerçekçi bir yaklaşım olabilir. Ancak, bu şiddet potansiyelini harekete geçiren, onu tetikleyen şeyin, hâlihazırda sahip olunan darbe kültürü olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Belli bir grubun siyasette ve bürokraside, diğerlerinin aleyhine büyümelerini ve ölçsüz bir biçimde güçlenmelerini önlemenin en önemli yolu siyasette ve bürokraside liyakat ilkesini uygulamaktır. Liyakat kültürünün zayıf olduğu yerlerde, sosyo-politik ve sosyo-ekonomik gücü elde eden herhangi bir grup, devlet bürokrasinin en kritik noktalarında kadrolaşır, siyasette ve bürokraside kendi hegemonyasını kurabilir. Gülen Cemaati deneyimi, bunu somut olarak göstermiştir. Kamuya personel alımında, bürokrat atamalarında, orduda, yargıda, akademik alanda liyakate önem verilmesi, herhangi bir görüş etrafında toplanan bir grubun ya da bir cemaatin üyelerinin, bürokrasinin kademelerinde stratejik görevlere gelmesinin engellenmesi, bu tür yapılarla mücadele için kilit önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, Ç. (2016). *Fetullahçı Terör Örgütü*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Alexander, Y. (1979). Introduction. *International Terrorism: National, Regional and Global Perspectives*. (In) Y. Alexander. New York: The Free Press.
- Alkan, H. (2016). 15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler e Sonuçlar. Bilig, S.79. ss.253-273. <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/1403-published.pdf> (Erişim 25.11.2018).
- Alpaslan, Ş. (1983). *Kriminoloji ve Hukuk açısından Tedhişçilik*. İstanbul: Teknik Yayınlar.
- Alpkaya, F. ve Kavas L. (1993). Terör ya da Mülkün Temeli Üzerine Deneme II. *Birikim Dergisi*. 56, 33-34.
- Altaylı, F. (2014). Haşhaşi Benzetmesi İlk Kez 16 yıl Önce Yapıldı. <http://www.fatihaltayli.com.tr/kose-yazilari/2014/01/17/hashasi-benzetmesi-ilk-kez-16-yil-once-yapildi> (Erişim 12.12.2018).
- Anderson, G., L. (1983). The Unification Vision of the Kingdom of God on Earth. *The Ciming Kingdom: Essays in American Milleniarism & Eschatology*. (In) M. D. Bryant and D. W. Dayton. New York.
- Aras, B.ve Çaha, Ö. (2000). Fetullah Gülen and His Liberal Turkish Islam Movement. *Middle East Review of International Affairs*, 4(4), 30-42 <http://www.rubincenter.org/meria/2000/12/aras-caha.pdf> (Erişim 09.04.2018).
- Arayancan, A. A. (2011). *Dağın Efendisi Hasan Sabbah ve Alamût: "Nizârî İsmâîlîleri"* İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Arı, T. (2004). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Aron, R. (1989). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. (Çev. K. Alemdar). 2. Baskı. İstanbul: Bilgi Yayınları.
- Asıl '28 Şubat'çı Fethulah Gülen. (17 Ocak 2014). *Sabah*.
- Atsız, H. N. (1964). Nurculuk Denen Sayıklama. <http://www.nihal-atsiz.com/yazi/nurculuk-denen-sayiklama-h-nihal-atsiz.html> (Erişim 21.10.2018).

- Avcı, H. (2015). *Cemaatin İflası: Hoca'nın Ayağının Kaydığı Yer*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Aydın, M. (2017). *Fetö'nün Uluslararası Kodları: Cemaatten Terör Örgütlüğüne*. Ankara: Eskiyei Yayınları.
- Badıllı, A. (1990). *Bediüzzaman Said-i Nursi Mufasssal Tarihçe-i Hayat*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Balcı, B. (2005). *Fethullah Gülen Okulları: Orta Asya'da İslam Misyonerleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Barker, E. (1983). Doing Love: Tension in the Ideal Family. *The Family and the Unification Church*. (In). G. G. James. New York: The Rose of Sharon Press.
- Başdemir, H. Y. (2016). Ezoterik Grupların Epistemolojisi. *Liberal Düşünce Üç Aylık Dergi*, 83, 75-90.
- Bauman, Z. (2017). *Cemaatler: Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*. (Çev. N. Soysal). İstanbul: Say Yayınları.
- Baykent, S. (2016). *Paralel Devletin Modern Tarihi*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bayraklı, E. (2017). FETÖ'nün Örgütsel Kronolojisi. *FETÖ'nün Anatomisi*. E. Bayraklı ve U. Ulutaş (Editörler). s.13-34. İstanbul: Seta Yayınları.
- Bayraktar, K. (1982). *Siyasal Suç*. İstanbul: İ. H. Hukuk Fakültesi.
- Bıyık, M. (2005). Moonculuk. *İslam Ansiklopedisi*, C:30. s. 276-279. www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c30/c300177.pdf (Erişim 24.12.20018).
- Bıyık, M. (2003). Yeni Dünya Düzenine Küresel Bir Din Modeli. *Milel ve Nihal*, 1(1). s.93-114. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/109388> (Erişim 24.12.2018).
- Bıyıklı, Ş. (2016). *En Tehlikeli Kült: FETÖ*. https://www.academia.edu/37690961/En_Tehlikeli_Kült_FETÖ_Şaban_Bıyıklı (Erişim 25.11.2018).
- Bilgi, A. (2017). Said Nursi'ye Sordular: Deprem Neden İzmir'de Daha Çok Oluyor?. <https://www.risalehaber.com/said-nursiye-sordular-deprem-neden-izmirde-daha-cok-oluyor-303423h.htm> (Erişim 23.10.2018).

- Bodur, H. E. (2003). Moonculuk Hareketi ve Türkiye’de Benzer Bir Cemaat Yapılanmasının Sosyolojik Analizi. KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(1). s. 13-39. http://ktp.isam.org.tr/pdfdrd/D02628/2003_1/2003_1_BODURHE.pdf (Erişim 24.12.2018).
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bowen, E. R. P. (1987). Jurisdiction Over Terrorists Who Take Hostages: Efforts to Stop Terror Violence Against United States Citizens. American University International Law Review 2, No: 1. pp. 153-202.
- Boydaş, O. (2017). Ezoterizm, Mu Uygarlığı ve Mu Kozmogonik Diyagramı. *Journal of Urban Academy*, 10 (3), 338-350.
- Boynukara, M., A. (2016). Mehmet Ali Boynukara ile FETÖ Üzerine. https://www.academia.edu/37690981/FET%C3%96_%C3%9Czerine_Mehmet_Ali_Boynukara (Erişim 25.11.2018).
- Boyraz, H. M. (2017). FETÖ’nün Eleman Devşirme Yöntemleri. *FETÖ’nün Anatomisi*. E. Bayraklı ve U. Ulutaş (Editörler). s. 48-59. İstanbul: SETA Yayınları.
- Bradshaw, R. (2015). What Is a Cult?: Definitional Preface. <https://www.icsahome.com/articles/what-is-a-cult-definitional-preface> (Erişim 24.12.2018).
- Bulaç, A. (2007). *Din-Kent ve Cemaat: Fethullah Gülen Örneği*. İstanbul: Ufuk Kitap.
- Bulut, F. (2016). *Kim Bu Fethullah Gülen: Dünyü-Bugünü-Hedefi*. İstanbul: Berfin Yayıncılık.
- Can, E. (1996). *Fethullah Gülen Hocaefendi ile Ufuk Turu*. İstanbul: AD Yayıncılık.
- Candan, E. (2013). *Ezoterizme Giriş*. İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.
- Çakır, R. (2016, 10 Ağustos). Gülen Cemaati: Nereden Nereye?. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/gulen-cemaati-nereden-nereye> (Erişim 21.05.2018).
- Çalışlar, O. ve Çelik, T. (2006). *İslamcılığın Üç Kolu*. İstanbul: Güncel Yayıncılık.

- Çalışlar, O. (1997). *Fethullah Gülen'den Cemalettin Kaplan'a (İslamiyet Üzerine Söyleşiler)*. İstanbul: Pencere Yayıncılık.
- Çaylak, Â. (2016). *Gülenizm'in Soykütüğü*. 3. Baskı. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Çetinkaya, H. (2014). *Fethullah Gülen'in 40 Yıllık Serüveni*. 8. Baskı. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Çobanoğlu, Y. (2012). *Altın Neslin Peşinde: Fethullah Gülen'de Toplum, Devlet, Ahlak, Otorite*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Çobanoğlu, Y. (2016). Cemaati İnceleyen Akademisyenle 40 Soruda Fethullah Gülen'in Zihnine Yolculuk. <http://t24.com.tr/haber/cemaati-inceleyen-akademisyenle-40-soruda-fethullah-gulenin-zihnine-yolculuk,354845> (Erişim 10.10.2018).
- Daftary, F. (1993). A Major Schism in The Early İsmâ'ili Movement. *Studia Islamica*. Paris.
- Dalkılıç, M. (2003). Eleştirel Açıdan Bir Kimlik ve İnanç Örtüsü Olarak 'Takıyye'. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 113-139.
- Darbe Girişimini FETÖ'nün Gerçekleştirdiğine Dair Kanıtlar (27 Temmuz 2016). *Sabah*. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2016/07/26/darbe-girisimini-fetonun-gerceklestirdigine-dair-kanitlar> (Erişim 18.11.2018).
- Değer, E. (2016). *Bir Cumhuriyet Düşmanının Portresi: Fetullah Gülen'in Derin Misyonu*. İstanbul: Alibi Yayıncılık.
- Demir, H. (2018). *Ezoterik Bir Kült Cemaatin Radikalleşmesi*. 2. Baskı. Ankara: Ay Yayınları.
- Demiriz, M. (2011). *Askeri Darbeler ve Türk Dış Politikası*. Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2017). Kendi Dilinden FETÖ:Örgütlü Bir Din İstismarı. <https://www.aa.com.tr/uploads/TempUserFiles/haber/2017/07/KENDI-DILINDEN-FETO-20170725son.pdf> (Erişim 25.11.2018).
- Doğan, A. (2015). Cemaat ve Siyaset: Siyasal Davranışta Cemaat Üyelerinin Sosyal İlişkileri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Dergisi*, 38, 325-351.

Durst, M. (1984). *To Bigotry, No Sanction: Revend Sun Myung Moon and the Unification Church*. Chicago: Regnery Gateway.

Ebaugh, H., R. (2010). *The Gülen Movement: A Sociological Analysis of a Civic Movement Rooted in Moderate Islam*. Houston: Springer.

Erandaç, B. (2014, 2 Mart). Fethullah Gülen Neden ABD’de. <https://www.takvim.com.tr/siyaset/2014/03/02/fethullah-gulen-neden-abdde> (Erişim 24.09.2018).

Erdoğan, E. (2016, Temmuz 20). 7 Maddede 15 Temmuz Darbe Girişiminin Öncekilerden Farkı. <https://www.haberler.com/7-maddede-15-temmuz-darbe-girisiminin-8628012-haberi/> (Erişim 07.07.2018).

Erdoğan Fethullah Gülen’le Nerede Buluştu (30 Haziran 2016). *Odatv*. <https://odatv.com/erdogan-fethullah-gulenle-nerede-bulustu-3006161200.html> (Erişim 12.11.2018).

Erdoğan, L. (2006). *Küçük Dünyam*. İstanbul: Doğan Kitap.

Eren, S. (2000). Cemaatsel Oluşum ve Dinin Rolü. *Dini Araştırmalar*, 3(7), 93-112, http://ktp.isam.org.tr/pdfdrgr/D01949/2000_7/2000_7_ERENS.pdf (Erişim 06.01.2018).

Ergil, D. (1980). *Türkiye’de Terör ve Şiddet*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Espesito, J. L. ve Yılmaz, İ. (2014). *İslâm ve Barış İnşası: Gülen Hareketi İnisiyatifleri*. İzmir: Nil Yayınları.

Espesito, J. L. ve Voll J. (1996). *Islam and Democracy*. New York&Oxford: Oxford University Press.

Evkuran, M. (2017). *15 Temmuz Üzerine Düşünceler*. Ankara: Eski Yeni Yayınları.

Fethullah Gülen’in Hiç Duyulmamış Sözleri (10 Şubat 2015). *İnternethaber*, <https://www.internethaber.com/fethullah-gulenin-hic-duyulmamis-sozleri-764045h.htm> (Erişim 09.09.2018).

FETÖ’nün 15 Temmuz 2016 Tarihli Darbe Girişimi (27 Mayıs 2017). *Habertürk*.

Fırlalı, E. R. (2011). *Günümüz İslâm Mezhepleri*. 2. Baskı. İzmir: İzmir İlâhiyat Vakfı Yayınları.

Freyer, H. (1968). *İçtimai Nazariyeler Tarihi*. (Çev.T. Çağatay). Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Gülen 28 Şubat İçin Ne Demişti? (12 Nisan 2012). *CNN Türk*.

Gülen'den Şok Mavi Marmara Yorumu. (29 Ocak 2014). *Habervaktim*.

Gülen, K. (t.y.). Fethullah Gülen Biyografisi. <https://www.biyografi.info/kisi/fethullah-gulen> (Erişim 24.09.2018).

Gülen, M. F. (2013). *Sohbet-i Canan*. İzmir: Nil Yayınları.

Gülen, M. F. (2011a). *Varlığın Metafizik Boyutu Ruh, Melek, Cin ve Şeytanların Varlığı ve Mahiyetleri*. İstanbul.

Gülen, M. F. (2011b). *Sonsuz Nur 1*. İzmir: Nil Yayınları.

Gülen, M. F. (2011c). *Çağ ve Nesil*. İzmir: Nil Yayınları.

Gülen, M. F. (2011d). *Asrın Getirdiği Tereddütler 1*. İzmir: Nil Yayınları.

Gülen, M. F. (2009). *Fasıldan Fasıla 4*. İzmir: Nil Yayınları.

Gülen, M. F. (2006). *Yeşeren Düşünceler: Çağ ve Nesil 6*. İzmir: Nil Yayınları.

Gülen, M. F. (1999). *Yeşeren Düşünceler*. İzmir: Nil Yayınları.

Gülen, M. F. (1997). *Prizma 1*. İzmir: Nil Yayınları.

Gülen, M. F. (1996a). *Fasıldan Fasıla 2*. İzmir: Nil Yayınları.

Gülen, M. F. (1996b). *Zamanın Altın Dilimi: Çağ ve Nesil 4*. İzmir: Nil Yayınları.

Gülen, M. F. (1996c). *Asrın Getirdiği Tereddütler 4*. İzmir: Nil Yayınları.

Gülen, M. F. (1995). *Fasıldan Fasıla 1*. İzmir: Nil Yayınları.

Gülen, M. F. (1980). Son Karakol. Sızıntı, 2(21). <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:EkYtHNvOfT8J:https://fgulen.com/tr/fethullah-gulenin-butun-eserleri/fethullah-gulenin-dergi-yazilari/fethullah-gulenin-sizinti-yazilari/13128-Fethullah-Gulen-Son-karakol&hl=tr&gl=tr&strip=1&vwsrc=0> (08.11.2018).

Gülen, M. F. (1979). Asker. Sızıntı, 1(5). <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:BdjFSjquwNoJ:https://fgulen.com/tr/fethullah-gulenin-butun->

eserleri/fethullah-gulenin-dergi-yazilari/fethullah-gulenin-sizinti-yazilari/13101-Fethullah-Gulen-Asker&hl=tr&gl=tr&strip=1&vwsrc=0 (08.11.2018).

Güler, İ. (2017). (The) Cemaat-Hizmet Hareketi ve Fetö'leşmeyi Anlamak. <http://www.islamianaliz.com/haber/ilhami-guler-yazdi-the-cemaat-hizmet-hareketi-ve-fetolesmeyi-anlamak-56672#sthash.d5deze3E.HWIGIUhw.dpbs> (Erişim 18.11.2018).

Hablemitoğlu, N. (2016). *Köstebek*. 15. Baskı. İstanbul: Pozitif Yayınları.

Hargrove, B. (1989). *Sociology of Religion*. Illinois: Harlan-Davidson.

Heck, P. L (2007). Turkish in the Language of the Qur'an: Hira. *Muslim World in Transition: Contributions of the Gülen Movement*. (In) İhsan Yılmaz vd. s. 643-649. London: Leeds Metropolitan University Press.

Hefner, R. W. (2005). Modernity and the Remaking of Muslim Politics. *Remaking Muslim Politics: Pluralism, Constetation, Democratization*. (In) R. W. Hefner. Princeton&Oxford: Princeton University Press.

Heywood, A. (2016). *Siyasi İdeolojiler*. Ankara: Adres Yayınları.

Işıklı, A (1998). Said Nursi Fethullah Gülen ve Laik Sempatizanları. <http://mulkiye.org.tr/wp-content/uploads/2015/09/21.pdf> (Erişim 24.09.2018).

Johnson, P. (1980). The Seven Deadly Sins of Terrorism. *International Terrorism: Challenge and Response*. (In) B. Netanyahu, Jeusalem: The Jonathan Institue.

Keleş, A. (2015). *Feto'nun Günah Piramidi*. İstanbul: Destek Yayınları.

Kömeçoğlu, U. (2000). Kutsal ile Kamusal Fethullah Gülen Cemaat Hareketi. *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*. N. Göle (Derleyen). İstanbul: Metis Yayınları.

Kösebalaban, H. (2003). The Making of Enemy and Friend: Fethullah Gülen's National Security Identity. *Turkish Islam and the Secular State: The Gülen Movement*. (In) H. Yavuz ve J. L. Espesito. s.170-183. Syracuse, New York: Syracuse University Press.

Kösmene, S. (2010, 30 Eylül). Takiyye İslamın Şiarı Değildir. <http://www.fikih.info/takiyye-islamini-siari-degildir/> (Erişim 25.11.2018)

- Krespin, R. S (2009). Fetullah Gülen's Grand Ambition. *Middle East Quarterly*, 16(1), <http://www.meforum.org/2045/fethullah-gulens-grand-ambition> (18.04.2018).
- Kupperman, R. H., Trent, M. H. (1980). *Terrorism Threat-Reality-Response*. California: Hoover Institution Press.
- Laçiner, Ö. (2012). Cemaat-Siyaset. *Birikim Dergisi*, 282. 19-25.
- Laçiner, Ö. (1995a). Postmodern Bir Dinî Hareket: Fethullah Hoca Cemaati. *Birikim Dergisi*, 76. 3-11.
- Laçiner, Ö. (1995b). Seçkin Bir Geleneğin Temsilcisi Olarak Fethullah Hoca Cemaati. *Birikim Dergisi*, 77.
- Laquer, W. (2002). *A History of Terrorism*. New York: Transcation Publishers.
- Le Bon, G. (1997). *Kitleler Psikolojisi*. Y. Ender (Yayıma Hazırlayan). (I. Baskı), İstanbul: Hayat Yayınları.
- Lewis, B. (1995). *Haşîşiler (Ortaçağ İslam Dünyasında Terörizm ve Siyaset)*. (Çev. A. Aktan). İstanbul: Sebil Yayınevi.
- MacGregor, G. (1988). Overcoming Prejudice. *Unificationism and Modern Society: An Appraisal of the Thought and Work of the Reverend Sun Myung Moon*. (In). F. Sontag and T. Walsh. New York.
- Mallin, J. (1978). Terrorism As a Military Weapon. *International Terrorism in The contemporary World*. (In.) M. H. Livingston vd.. London: Greenwood Press.
- Mallison, W. T. ve Mallison, S. V. (1975). The Concept of Public Purpose Terror in International Law: Doctrines and Sanctions to Reduce the Destruction of Human and Material Values. *International Terrorism and Political Crimes*. (In). C. Bassioni, C. T. Springfield.
- Mardin, Ş. (1993). *Türkiyede Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Mardin, Ş. (1992). *Bediüzzaman Said Nursi Olayı ve Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mavi Marmara'da Ölenler Şehit Değil (8 Mart 2014). *Sabah*, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2014/03/08/mavi-marmarada-olenler-sehit-degil> (Erişim 11.11.2018).

- Mazlumoğlu, A. E. (2016). Fetullah Gülen ve Cemaatinin 40 yılı Aşkın Siyasi Serüveni. <http://medyascope.tv/2016/08/04/fethullah-gulen-ve-cemaatinin-40-yili-askin-siyasi-seruveni/> (Erişim 08.05.2018).
- Nursi, S. (2016a). Mektûbat. <http://www.hizmetvakfi.org/risaleinur/etiket/yirmi-yedinci-mektup/> (Erişim 23.10.2018).
- Nursi, S. (2016b). Mektûbat. <http://www.hizmetvakfi.org/risaleinur/on-dokuzuncu-mektup/> (Erişim 23.10.2018).
- Nursi, S. (2016c). Mektûbat. <http://www.hizmetvakfi.org/risaleinur/yirmi-dokuzuncu-mektup/> (Erişim 23.10.2018).
- Nursi, S. (2016d). Mektûbat. <http://www.hizmetvakfi.org/risaleinur/on-besinci-mektup/> (Erişim 23.10.2018).
- Nursi, S. (2013). *Müdafaalar*. İstanbul: Zehra Yayıncılık.
- Nursi, S. (2011a). *Zülfikâr Mecmuası*. İstanbul: Altınbaşak Neşriyat.
- Nursi, S. (2011b). Sözler. <https://sorularlarisale.com/on-dorduncu-soz-deprem-bahsinin-altinci-ve-yedinci-suallerini-ozetler-misiniz> (Erişim 23.10.2018).
- Nursi, S. (2002). *Risale-i Nur Külliyyatı*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Nursi, S. (1960). *Bediüzzaman Cevap Veriyor*. Ankara: Medeniyet Matbaası.
- Nursi, S. (1959). *Emirdağ Lahikası*. Ankara: Nur Matbaası.
- Önsel, M. (2016). *Ağacın Kurdu*. Ankara: Alibi Yayıncılık.
- Öz, M. (2010). Takıyye. *İslam Ansiklopedisi*, C.39. s.453-454. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c39/c390298.pdf> (Erişim 26.11.2018).
- Özçelik, C. (2015). *Kâinat İmamı Fetullah Gülen*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Özdalga, E. (2000). Worldly Asceticism in Islamic Casting: Fethullah Gülen's Inspired Piety and Actism. *Critique*: V.17. pp. 84-104.
- Öztürk, M. (2013). Cemaat Cemaat Midir?. <http://mustafaozturkarsivi.blogspot.com/2015/04/cemaat-cemaat-midir.html> (Erişim 18.11.2018).
- Öztürk, Y. (2017). *Devrimler, İsyanlar, Darbeler: En Uzun Gece*. İstanbul: DBY.

- Pearce, S. (2006). Religious Sources of Violence. *The Making of A Terrorist: Recruitment, Training and Root Causes*. (In) J. F. Forest. pp. 115-117. Westport: Preager Security International.
- Perinçek, D. (2016). *FETÖ Darbesi: Kökleri Yükselişi Ezilmesi ve Sonuçları*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Petek, R. (2017). *İhanet ve Direniş*. Ankara: Ertem Basım.
- Roberts, K., A. ve Yamane, D. (2011). *Religion in Sociological Perspective*. California: Sage.
- Sarıkaya, M. S. (1998). Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Dini Tarikat ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri. SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3, 93-102, <http://www.msaffets.com/wp-content/uploads/TAR%C4%B0KAT-VE-CEMAATLER1.pdf> (Erişim 06.06.2018).
- Sarıkcıoğlu, E. (2003). Dinlerde Mehdi İnancı ve Tasavvurları. İslâm Ansiklopedisi, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c28/c280213.pdf> (Erişim 10.10.2018).
- Seufert, G. (2014, Ocak). Alman Gözüyle Gülen Hareketi. DÜBAM, <http://media.dunyabulteni.net/file/2014/alman-cemaat-raporu.pdf> (Erişim 08.11.2018).
- Sevindi, N. (2008). *Contemporary Islamic Conversations: M. Fethullah Gülen on Turkey, Islam, and the West*. NY: State University of New York Press.
- Sönmez, M. (2014). *AKP-Cemaat: Çatışmadan Çöküşe*. Ankara: NotaBene Yayınları.
- Şen, M. (2001). *Turkish Enterprises in Central Asia: The Case of Kazakhstan*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: ODTÜ.
- Şen, E. (2017, Nisan 4). Silahlı Örgüt. <http://www.haber7.com/yazarlar/prof-dr-ersan-sen/2296993-silahli-orgut> (Erişim 07.07.2018).
- Şık, A. (2017). *İmamın Ordusu*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Şimşek, M. (2016). Terörizm: Kavramsal Bir Çalışma. Akademik Bir Çalışma, S.54, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/383318> (Erişim 07.07.2018).
- Tan, M. (2005). *İsmailiyye'nin Teşekkül Süreci*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Taş, H. (2017, 16 Mayıs). A history of Turkey's AKP-Gulen Conflict. <https://www.tandfonline.com/eprint/kEz5Yf9jDstH5t87TD3m/full> (Erişim 11.11.2018).
- Taşkın, Y. (2016). Fethullah Gülen Portresi. *Moment Dergi*, 3(1). 90-115.
- Terzi, M. (2016). *Din Referanslı Terörizm Üzerine*. İstanbul: Edge Akademi.
- Tokdemir, İ. (2013). *Günümüz Sanatında Mistik Etkileşimler ve İçseli Bulma*, Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Tönnies, F. (1988). *Community&Society*. (Çev. C. P. Loomis). Oxford (UK): Transaction Books.
- Ulaş, F. (2017). Gezi Kalkışması Baştan Sona FETÖ Tezgâhı Çıktı. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/06/01/gezi-kalkismasi-bastan-sona-feto-tezghi-cikti> (Erişim 11.11.2018).
- Ulutaş, U. (2017). Giriş. *FETÖ'nün Anatomisi*. E. Bayraklı ve U. Ulutaş (Editörler). s.7-10. İstanbul: Seta Yayınları.
- Uzun, M. (1994). Ebced. *İslâm Ansiklopedisi*, C.10. s. 68-70.
- Ünal, A. (2002). *M. Fethullah Gülen: Bir Portre Denemesi*. İzmir: Nil Yayınları.
- Ünal, A. (2006). *Geçmişten Geleceğe Köprü Fethullah Gülen*. İstanbul: Işık Yayınları.
- Wach, J. (1990). *Din Sosyolojisi*. (Çev. Ü. Günay). Erciyes Üniversitesi Yayınları: Kayseri.
- Werner, H. (2005). *Ezoterik Sözlük*. İstanbul: Omega Yayınları.
- Wilkinson, P. (1974). *Political Terrorism*. New York: Macmillan.
- Yaşkaya, H. (2016, 26 Ağustos). Bir de Buradan Bakın: Parasız Eğitim ve FETÖ. <https://www.izgazete.net/egitim/bir-de-buradan-bakin-parasiz-egitim-ve-feto-h8766.html> (Erişim 18.05.2018).
- Yavuz, M. H. (2018). *The Three Stages of the Gulen Movement: From Pietistic Weeping Movement to Power Obsessed Structure*. (In) M.H. Yavuz ve B. Balci. Utah: The University of Utah Press.

Yavuz, M., H. (2013). *Toward An Islamic Enlightenment: The Gülen Movement*. Newyork: Oxford University Press.

Yavuz, M. H. (2005a). Neo-Nurcular: Gülen Hareketi. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*. T. Bora ve M. Gültekingil (Editörler). s. 295- 307. Cilt:6. İkinci Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yavuz, M. H. (2005b). Bediüzzaman Said Nursi ve Nurculuk. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*. T. Bora ve M. Gültekingil (Editörler). s. 295- 307. Cilt:6. İkinci Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yavuz, M. H. (2003). The Gülen Movement. *Turkish Islam and Secular State*. M. H. Yavuz ve J. Espesito (Editörler). Newyork: Syracuse University Press. pp.19-48.

Yeşiltaş, M. (2017). FETÖ’nün Örgütsel Kodları. *FETÖ’nün Anatomisi*. E. Bayraklı ve U. Ulutaş (Editörler). s. 35-47. İstanbul: SETA Yayınları.

Yıldırım, E. (2017). *Öznenin Ölümü*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Yıldırım, Y. (2018). Bilgi Sosyolojisi Açısından Dünya Egemenlik İlişkileri ve Gizli-Ezoterik Cemaatler. *Bartın Üniversitesi Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 5(1), 112-127. DOI: 10. 30804/cesmicihan. 381975.

Yılmaz, İ. (2003). İjtihad ve Tajdid by Conduct: The Gülen Movement. *Turkish Islam and the Secular State: The Gülen Movement*. (In) H. Yavuz ve J. L. Espesito. s.208-237. Syracuse, New York: Syracuse University Press.

Yılmaz, İ. (2007). Social Innovation for Peaceful Coexistence: Intercultural Activism from Rumi to Gülen. *Peaceful Coexistence: Fethullah Gülen’s Initiatives in the Modern World*. (In) İ. Yılmaz vd. s. 25-41. London: Leeds Metropolitan University Press.

Yurdagür, M. (1993). Cefr. *İslâm Ansiklopedisi*, C. 7. s. 215-218.

Raporlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi (2017). Fethullahçı Terör Örgütünün (FETÖ/PDY) 15 Temmuz 2016 Tarihli Darbe Girişimi ile Bu Terör Örgütünün Faaliyetlerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi amacıyla Kurulan

Meclis Araştırması Komisyonu Raporu. http://altinoz.com.tr/wp-content/uploads/2017/05/Rapor_26.05.pdf (Erişim 02.01.2019).

İnternet Bağlantıları

URL1 : http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=CEMAAT
(Erişim 28.08.2018).

URL2 : http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=DARBE
(Erişim 08.09.2018).

URL3 : <http://fetogercekleri.com/fetullah-gulen-kimdir/> (Erişim 24.09.2018).

URL4 : <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/7-subattan-15-temmuza>
(Erişim 11.11.2018).

URL5 : https://ipfs.io/ipfs/QmT5NvUtoM5nWFfrQdVrFtvGfKFmG7AHE8P34isapyhCxX/wiki/AK_Partig%C3%BClen_Hareketi_%C3%A7at%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1.html
(Erişim 11.11.2018).

URL6 : <https://www.neoldu.com/mit-tirlari-olayi-mit-tirlarinda-ne-vardi-16045h.htm> (Erişim 11.11.2018).

URL7 : <http://fetogercekleri.com/darbeler/15-temmuz-darbe-girisimi/>
(Erişim 18.11.2018).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Cansu Kaymal Casabianca

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 10 Eylül 1988, İstanbul

Elektronik Posta: cansucasabianca@aydin.edu.tr

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Trakya Üni, İİBF, Kamu Yönetimi	2012
Yüksek Lisans	İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı	2019

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2017-2018	Ümraniye PTT Müdürlüğü	Gişe Memuru
2018-	İstanbul Aydın Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

YABANCI DİLLER

İngilizce ve İtalyanca

YAYINLAR

1. “Yerel Özerklik ve Yerel Demokrasi Açısından Büyükşehir Belediyesi Reformu”, *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 13, ss. 1137-1159.
2. “Şia’da İmamet Meselesi ve Egemenlik”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1 (Haziran 2017), ss. 172-195.
3. “Kırdan Kente Göçün Sosyokültürel Sonuçları: Gecekondulaşma ve Arabesk”, *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 15, ss. 1499-1519.
4. Başkanlık Sistemi ve İstikrar Arasındaki İlişki, *Strategic Public Management Journal*, Volume 3, Issue 6, pp. 150-167

C. KAYMAL	CEMAATTEN DARBECİ BİR ÖRGÜTE DÖNÜŞÜM: GÜLEN HAREKETİNİN ANALİZİ	2019
------------------	--	-------------